

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Bakalářská práce

Michal Dyčka

Limes ve Skotsku, Antoninův val

Limes in Scotland, Antonine Wall

Praha 2010

vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Musil, Ph.D

Poděkování

Děkuji Doc. PhDr. Jiřímu Musilovi, Ph.D za korekturu, odbornou pomoc a doporučení literatury a skotskému lidu za jeho všestrannou a svědomitou péči o památky a kulturní dědictví.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 10. 8. 2010

podpis: Michal Dyčka

Anotace

Tato práce se zabývá římským limitem ve Skotsku, speciálně Antoninovým valem. Krom samotného valu je zde rozebírána také římská přítomnost ve Skotsku, ať už se jedná o pevnosti a menší fortifikace k valu připojené, tak celou síť cest a fortifikací na sever i jih od valu. V jednotlivých kapitolách je rozebrán jak historický podtext celé římské přítomnosti, tak topografie jednotlivých lokalit, mezi které jsou však zařazeny především ty, které mají spojitost s antoninskou okupací Skotska či s římským limitem na území tohoto dnešního státu. Kromě vojenských lokalit se práce také věnuje dopadům krátkodobé římské okupace na místní obyvatelstvo, historii výzkumů limitu na území dnešního Skotska či významu zkoumání dílčích pramenů v rámci bádání o limitu ve Skotsku. Práce se také zabývá samotnými tvůrci valu, stejně jako jeho osádkou a jejím životem na nejsevernější hranici římské říše.

Summary

This work attends to the Roman limes in Scotland, especially the Antonine Wall. Apart from the Wall itself, there is analysis of the whole Roman presence in Scotland, beginning with the forts and smaller military enclosures jointed to the Wall, continuing with the whole network of roads and fortifications north and south of the Wall. In particular chapters is discussed the whole historical overtone of Roman presence in Scotland, the topography of each significant site, by which author means those ones, which are connected with the Antonine occupation of Scotland and the Roman limes in the region of nowadays Scotland. Apart from military sites, this work is concerned on one hand with the impact of Roman short-time presence on native population. On the other hand it includes study of history of the researches in the area of modern Scotland, or the relevance of studying the partial sources in the framework of the whole research of limes in Sctoland. This work is also concerned with the builders of the Wall itself, same like the soldiers on the guarding duty on the Wall and their life in the harsch climate of the very north edge of the Roman Empire.

Klíčová slova: limes, Antoninus Pius, Antoninův val, římská Británie, římská armáda, Dere Street, Bar Hill, Rough Castle

Key words: limes, Antoninus Pius, Antonine Wall, Roman Britain, Roman army, Dere Street, Bar Hill, Rough Castle

Obsah

1. Úvod	7
2. Historický úvod – Dějiny římské Británie se speciálním přihlédnutím k událostem na severní hranici provincie; Hadriánův val	8
2.1. Caesar v Británii, první kontakty	8
2.2. Claudius v Británii, vznik provincie	8
2.3. 2/2 polovina prvního století po Kr., tažení Julia Agricoly	9
2.4. 2. stol. po Kr., Hadriánův val	12
2.5. Doba Antonina Pia, Antoninův val v historickém kontextu	15
2.6. Hadriánův val znovuobsazen	17
2.7 Závěr 2. stol. po Kr., tažení Septimia Severa	17
2.8. 3. stol. po Kr. v Británii	18
2.9 4. stol. po Kr. v Británii, konec římské vlády nad Britskými ostrovy	19
3. Topografie Antoninova Valu a významných lokalit na sever a jih od něj	22
3.1. Topografie Antoninova Valu	22
3.2. Stručná topografie významných lokalit jižně od Antoninova valu	29
3.3. Stručná topografie významných lokalit severně od Antoninova valu (s přihlédnutím pouze k lokalitám významným v kontextu valu)	34
4. Antoninův val	40
4.1. Výstavba valu, technická stránka monumentu, modifikace během užití	40
4.1.1. První fáze výstavby Antoninova valu	41
4.1.2. Druhá fáze výstavby	46
4.2. Účel, funkce a využití	49
4.3. Tvůrci a osádka valu	51
4.4. Civilní osídlení a místní obyvatelstvo	56
4.5. Významné a dobře zdokumentované lokality	58
4.5.1. Bar Hill	58
4.5.2. Rough Castle	60
5. Historie bádání, destrukce Antoninova valu, zdroje k bádání a informace v nich obsažené	63
5.1. Destrukce Antoninova valu přírodní a lidskou činností	63
5.2. Historie bádání	64
5.2.1. Nejstarší zprávy	64

5.2.2. Moderní výzkumy Antoninova valu, Glasgowská Archeologická Společnost a Společnost Starožitníků Skotska, úloha letecké archeologie	65
5.3. Zdroje k bádání, dílčí prameny - Literární památky a nápisy na budovách, mincovní doklady a keramika	67
5.3.1. Literární památky	67
5.3.2. Nápisy	67
5.3.3. Oltáře	67
5.3.4. Náhrobky	68
5.3.5. Mincovní doklady	69
5.3.6. Keramika	69
5.4. Význam dílčích pramenů	70
6. Závěr	72
7. Příloha – tabulky	73
8. Obrazová příloha	75
9. Zdroje – literatura, internetové prameny	93

1. Úvod

Tato práce se zabývá Antoninovým valem. V historickém úvodu je čtenáři představen podtext celé římské přítomnosti v Británii, následující kapitola jakožto topografická sekce celé práce zase slouží především jako podklad pro další, hlavní část celé práce – samotné pojednání o Antoninově valu.

K samotnému Antoninovu valu nejsou v rámci této práce zveřejňovány žádné exkluzivní výsledky či závěry autorova výzkumu, jedná se spíše o práci shrnující dosavadní bádání na poli limitu ve Skotsku. Práce se snaží spíše zasazovat existenci valu do širších souvislostí římské přítomnosti v Británii a představovat systém fungování římského limitu v kontextu nejsevernější provincie Římské říše.

V kapitolách Historický úvod a Topografie Antoninova Valu a významných lokalit na sever a jih od něj vychází tato práce především z publikace *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains* od Lawrence Keppie a také z již klasického díla Anne Robertson, *The Antonine Wall: a handbook to the Roman wall between Forth and Clyde and a guide to its surviving remains*. Pro potřeby historického úvodu také plně postačila obecná publikace H. H. Scullard: *Roman Britain: Outpost of The Roman Empire*.

Pro samotný Antoninův val pak nejlépe posloužily spíše obecné publikace D. J. Breeze, ať už *The Antonine Wall, Roman forts in Britain* nebo *Roman frontiers in Britain*. Všechny tyto publikace jsou však spíše obecného a teoretického charakteru, pro odbornější části práce se daleko více hodila *Rome's North West Frontier: The Antonine Wall* od dvojice autorů S. W. Hanson a G. S. Maxwell.

Přestože tato práce vychází ještě z celé řady zdrojů, stačí mezi ty hlavní zmínit již jen dva internetové servery: www.roman-britain.org a www.antoninewall.org, které byly přínosné především podrobnými informacemi o nálezech na jednotlivých lokalitách.

Obrazová příloha vychází jak z plánů, map a nákrešů v odborné literatuře, tak z autorových vlastních fotografií pořízených při návštěvě několika lokalit na Antoninově valu (především lokality Bar Hill a Rough Castle) a významných muzeí – National Museum of Scotland a Hunterian Museum. Na obrazovou přílohu je v textu vždy upozorněno zkratkou Obr. a číslem přílohy, na související text zase zkratkou viz. str. a číslem konkrétní strany.

Smyslem této práce je být jakýmsi úvodem do problematiky Antoninova valu, úvodem, který nejenže nastiňuje jednotlivá témata, ale též do jisté míry rozebírá celou římskou přítomnost ve Skotsku a zodpovídá některé otázky, které mohou během zkoumání Antoninova valu vyvstanout.

2. Historický úvod – Dějiny římské Británie se speciálním přihlédnutím k událostem na severní hranici provincie; Hadriánův val

2.1. Caesar v Británii, první kontakty

Římská vojska poprvé vstoupila na území dnešního Spojeného Království v roce 54 př. Kr., když se Gaius Julius Caesar se svou armádou vylodil poblíž dnešního přístavu Dover¹. Již rok předtím se Caesar vylodil na území hrabství Kent, ale v tomto případě se jednalo spíše o politický akt pro podporu jeho pozice v Římě než o operaci velkého vojenského významu². Teprve v červnu roku 54 př. Kr. se Caesar vylodil v Kentu v čele 25 000 legionářů a 2 000 jezdců a po porážce místní opozice dojednal mír s řadou kmenů na ostrově, včetně výměny rukojmích a zaručení placení tributu Římu³.

Británie nebyla připojena k říši a Caesar ani nenechal žádnou posádku na ostrově, přestože ho prohlásil za plně podmaněný⁴. Lze tedy odhadnout, že se jednalo spíše o propagandistické předvedení síly než o snahu dobýt místní království, především proto že Caesar měl dlouhodobě nestabilní pozici v Římě a jeho hlavním cílem byla Galie, nikoliv v té době ještě odlehlá Británie.

2.2. Claudius v Británii, vznik provincie

Téměř až po 100 letech, přesně v roce 43. po Kr., vstoupila Británie opět do popředí římského zájmu. Poměrně krátkou dobu vládnoucí císař Claudius podnikl rozsáhlou invazi na Britské ostrovy (jsou známy 4 legie, které se invaze zúčastnily – II., XIV., XX. a IX.⁵).

Z hlediska Antoninova valu je velmi důležité pozastavit se nad samotným důvodem invaze. Římské císařství bylo svou podstatou vojenskou diktaturou a Claudius, na rozdíl od svého bratra Germanica Julia Caesara nebo otce Nera Claudia Drusa Germanica neměl žádné vojenské zkušenosti, naopak byl rodinou po většinu svého života držen stranou od „věcí veřejných“. Jak zmiňuje Suetonius⁶, Claudius potřeboval oslavit triumf aby posílil svou pozici

---

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 4

² Scullard, H. H., *Roman Britain: Outpost of The Roman Empire*, 1979, str.: 26

³ Scullard, H. H., *Roman Britain: Outpost of The Roman Empire*, 1979, str.: 27

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 4

⁵ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 31

⁶ Suetonius, G. T. *Životopisy dvanácti císařů*, překlad Ryba B., 1974, kap. 17, str.: 254

na trůně a to prý bylo důvodem k tažení do Británie. V kontextu pozdější invaze Antonia Pia do Skotska o dalších sto let později je tato informace velmi důležitá, protože Antoninovi životopisci¹ uvádí podobné důvody i pro invazi do samotného Skotska.

Samotným vojenským operacím velel Aulus Plautius, který úspěšně porazil kmen Catuvellaunů (angl. Catuvellauni) a jejich spojence v bitvách poblíž dnešního Rochesteru a na Temži². Císař dorazil až k obléhání Colchesteru, který po jeho dobytí prohlásil za hlavní město nově vzniklé provincie Británie. Dalších téměř dvacet let římská vojska pomalu rozšiřovala provincii o různé části Anglie a Walesu³.

2.3. 2/2 polovina prvního století po Kr., tažení Julia Agricoly

V letech 60-61 po Kr. Římská říše téměř ztratila nově nabytou provincii při povstání Boudiccy (lat. Boudicca⁴) a další rozšiřování provincie nastalo až za Flávijské dynastie. Rebelie byla nakonec potlačena Gaiem Suetoniem Paulinem, ale města Camulodunum (Colchester), Londinium (Londýn) a Verulamium (dnešní St Albans) byla dobytá a vypleněna, přičemž mělo zemřít až 70 000 jejich obyvatel⁵.

Guvernér Quintus Petillius Cerialis (ve funkci 71-74 po Kr.⁶) porazil kmen Brigantů v severní Anglii, jeho nástupce Sextus Julius Frontinus (guvernérem v letech 74-8 po Kr.⁷) porazil Silury a ostatní velšské kmeny. Z hlediska Římské přítomnosti ve Skotsku je ale nejdůležitější Gneus Julius Agricola, který podnikl rozsáhlé tažení na sever ostrova (obr. 1).

Postava Agricoly je pevně spjatá s Británií a Skotskem, ještě před tím než byl jmenován guvernérem zde dvakrát sloužil, během Boadicejské revolty v letech 60-61 po Kr. jakožto Tribun a v letech 70-73/4 na pozici Legáta⁸. Mezi léty 78-84 pak zde působil jako guvernér provincie.

Agricolovo následující tažení na sever, zakončené bitvou na místě zvaném Mons Grapius (dodnes není uspokojivě vysvětleno kde přesně k boji v roce 84 po Kr. došlo) je velmi dobře zdokumentováno díky tomu, že Agricolovým zetěm byl slavný historik Publius Cornelius Tacitus, autor knihy O životě a mravech Julia Agricoly (De vita et moribus Iulii Agricolae).

¹ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 11

² Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 38

³ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 40

⁴ Z webu <http://la.wikisource.org/> ke dni 25. 04. 2010 -

http://la.wikisource.org/wiki/De_vita_et_moribus_Iulii_Agricolae_%28Agricola%29

⁵ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 42

⁶ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 44

⁷ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 44-5

⁸ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 33

Zpočátku léta roku 79 po Kr. se Agricola vydal na sever směrem k řece Forth a pak až k řece Tay¹. Měl k dispozici 4 legie a asi 50 auxilií², což dohromady mohlo dávat až 40 000 mužů. Je ale velmi nepravděpodobné, že by ve skutečnosti vytáhl na sever s více jak dvaceti tisíci muži (část vojska musela plnit policejní a správní povinnosti, jiné jednotky z Británie se v tu dobu nacházely v Germánii³ a zdaleka ne všechny jednotky byly na plných stavech mužstva).

K počátku tažení nezmiňuje Tacitus žádný větší odpor ze strany místních, pouze že špatné počasí zbrzdilo postup armády. V roce 80 po Kr. se Agricola zaměřil na upevnění své moci na nově obsazených územích. Také vybudoval pevnosti v údolí mezi řekami Forth a Clyde⁴. Je důležité brát tyto události v kontextu doby. Bylo běžné, že guvernéri provincií byli jmenováni na období kolem tří let. Víme, že Agricola strávil v Británii na této pozici dvojnásobný čas a je možné spojovat prodloužení jeho mise s nástupem nového Císaře Tita (79 po Kr.), který byl natolik spokojen s Agricolovým dosavadním postupem, že jeho guvernérství prodloužil s instrukcemi postupovat dále na sever⁵. Toto však Agricola buď nevěděl jistě nebo hned a tak bylo jen logické, že když se blížil konec jeho funkčního období, snažil se konsolidovat výsledky své práce.

V roce 81 po Kr. se tedy Agricola dal znovu do pohybu podél západního pobřeží (dosud se pohyboval po východním). Ale terén západního pobřeží Skotska s těžko přístupnými horami a mnoha zálivy asi nebyl nejvhodnější pro postup na sever a tak se další rok vydal do nitra Skotska opět podél východního pobřeží (přes řeku Tay do oblasti Strathmore). Zdá se, že místní kmeny zaujaly cosi jako „gerilovou taktiku“ (hit and run tactic⁶), takže Agricola musel rozdělit svou armádu na tři samostatné oddíly⁷, přičemž devátá legie byla téměř poražena při nočním útoku.

V roce 83 po Kr. se tažení blížilo ke svému vrcholu⁸. Tacitus nás bohužel neinformuje co přesně se v tomto období odehrávalo, ale z archeologických nálezů lze vyvodit že během léta 82 nebo 83 po Kr. se Agricolova armáda přesunula přes Grampijské pohoří do plošší oblasti Moray v údolí řeky Spey⁹. Dle Tacita¹⁰ se mělo koncem léta 83 po Kr. Agricolovi dostat zprávy o velkém uskupení Kaledonských válečníků pod vedením náčelníka Calgaca na

---

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 6 - 7 – mapa 3

² Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 38

³ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 39

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 7

⁵ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 7

⁶ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 50-51

⁷ Tacitus, P. C. *Agricola*; Anály; Germánia; Histórie. překlad Žigo J., Paulinyová M., Rovenská J., 1980, str.: 34

⁸ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 7

⁹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 8

¹⁰ Tacitus, P. C. *Agricola*; Anály; Germánia; Histórie. překlad Žigo J., Paulinyová M., Rovenská J., 1980, kap. 29, str.: 35

místě zvaném Mons Graupius (Graupijská hora), jehož přesná lokace je dosud předmětem sporů. Agricola se vydal naproti Kaledonským přímo ke zmiňované hoře. Dle Tacita čítalo Calgacovo vojsko, ve kterém neměli být jen Kaledoňané ale i zástupci ostatních kmenů ze severu, kolem 30 000 mužů, přičemž autor nás neinformuje o síle římského vojska, říká jen že „nepřítel měl velkou převahu v počtu“¹.

Jak referuje Tacitus², Agricola dosáhl velkého vítězství (Kaledonská jízda měla být poražena jako první, posléze když se Římané zdáli být zavaleni přesilou pěchoty vpadla římská jízda Kaledonským do zad a ti se rozprchli), ovšem vzhledem k tomu, že autor se snažil především glorifikovat svého příbuzného, nelze brát jeho verzi bitvy doslovně. Už samo vyčíslení ztrát - 360 na straně Římanů a 10 000 na straně Kaledoňanů se zdá být zavádějící³.

Je ovšem jisté, že Římané drtivě zvítězili. Krátce nato vyslal Agricola flotilu, která ho během celého tažení podporovala, podél východního pobřeží na sever a pak zase dolů na západ⁴, snad aby prozkoumala neznámé území, snad aby se zdůraznilo římské absolutní vítězství. Krátce po vítězství u Mons Graupius byl Agricola odvolán zpět do Říma a jeho neznámý nástupce⁵ (snad Sallustius Lucullus) nechal postavit nebo dokončil několik pevností a cest až do oblasti údolí Strathmore v dnešním kraji Angus and Perth & Kinross (nejdůležitější byla beze sporu pevnost na Inchtuthil, postavená kolem roku 86 po Kr., kde pravděpodobně sídlila celá legie⁶ - viz. obr. 2, 27 a str. 37 - 8).

S Agricolovým odjezdem nicméně ztrácíme na půl století zprávy o vývoji v Británii. Nicméně je známo, že po roce 85 po Kr. dochází k několika porážkám římských vojsk na Dunaji v tzv. Válce s Chaty. Vzhledem k vysokým ztrátám ve vojsku byla Británie patrně jednou z provincií, odkud byly převeleny jednotky do Podunají zvrátit výsledek války.

Roku 86 nebo 87 po Kr. je opuštěna největší pevnost Inchtuthill (viz. str. 37 - 8). Stála na severním břehu řeky Tay, jednalo se o jednu z největších a nejlépe dochovaných a zdokumentovaných Římských pevností na celém ostrově. Patrně postavena XX. Legií⁷. S výjimkou lázní a obraného valu byla celá postavena ze dřeva, výjimečná tím, že nebyla celá dokončena před svou demolicí – nebyl postaven dům legáta, i když na něj bylo vyhrazeno místo. Vojáci před svým odchodem vše rozebrali a spálili, rozbili veškerou

---

¹ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 48

² Tacitus, P. C. Agricola ; Anály ; Germánia ; Histórie. překlad Žigo J., Paulinyová M., Rovenská J., 1980, kap. 37, str.: 40

³ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 49

⁴ Tacitus, P. C. Agricola ; Anály ; Germánia ; Histórie. překlad Žigo J., Paulinyová M., Rovenská J., 1980, kap. 38, str.: 41

⁵ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 9

⁶ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 9

⁷ Breeze, D. J., Roman forts in Britain, 2002 str.: 40-41

keramiku a zakopali více jak 1 000 000 nepoužitých hřebů (dohromady vážily 0,762 tuny!¹) (viz též Obr. 27).

Spolu s pevností Inchtuthill byly opuštěny i všechny ostatní pevnosti a pevnůstky na sever od řeky Tay. Profesor David J. Breeze² usuzuje, že i když vojska v Británii byla pouze oslabena, nikoli všechna odvelena, soustředily se Římané raději na konsolidaci dříve dobytých území (Wales, Severní Anglie a Jižní Skotsko) než na ovládnutí nově získaných oblastí.

Armáda se tedy stáhla na linii řek Forth a Clyde, blízko horského pásu Cheviots³, ale tyto pevnosti byly dle mincovních dokladů opuštěny asi kolem roku 103 po Kr.⁴ Bohužel archeologické i antické prameny jsou velmi skoupé na informace o dění v Británii po odchodu guvernéra Agricoly, nicméně je jisté, že postupem času se stabilizovala ještě jižnější hranice provincie Británie, a to až na linii řeky Tyne a zálivu Solway. Jak glosuje samotný Tacitus: Británie byla dobytá a okamžitě opuštěna⁵.

2.4. 2. stol. po Kr., Hadriánův val

Změna nastala v roce 122 po Kr., kdy Británii navštívil sám císař Hadrián. Jak praví *Historia Augusta*⁶: Napravil (Hadrián) mnoho věcí a byl první, kdo nechal postavit val od moře k moři, aby oddělil Římany od barbarů.

Tímto jednoduchým sdělením shrnuje dílo z období raného Dominátu vznik a vlastně celou existenci Hadriánova valu. V jakémkoli dalším studiu tohoto předobrazu (a zároveň následovníka) Antoninova valu se tedy musíme spoléhat spíše na archeologické poznatky.

Zajímavým geografickým rysem prvního limitu na území římské Británie – Hadriánova – je, že nevede nejkratší možnou cestou od pobřeží k pobřeží (Antoninův val ležící 150 km severně je dlouhý 63 km, zatímco Hadriánův má 117km). Naopak využívá krajinného rázu, když vede přes hřeben severně od řeky Tyne na východě do kraje Cumbria, kde opět sleduje hřeben (i když nižší)⁷ (Obr. 4).

Je třeba zdůraznit, že Hadriánův val byl jedním z prvních svého druhu, tedy jistým způsobem experiment⁸. Nikdy předtím Římané nevymezovali hranice říše valem, do konce 1.

---

¹ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 102

² Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 103-4

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 11

⁴ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 36

⁵ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 36

⁶ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 37

⁷ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 37

⁸ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 37-8

stol po Kr. bylo spíše běžné hranice dále posouvat než bránit, i přes výjimky potvrzující pravidlo byl Řím pořád v ofenzivě. Hadriánův val se tedy vzhledem k tomu, že neměl žádný konkrétní nebo takto komplexní předobraz postupně měnil a lze rozeznat několik stavebních fází.

Val také nebyl postaven najednou, což je nejlépe vidět na použití materiálů: zatímco 48 km západní části bylo postaveno z drnů, východních 49 km bylo z kamene. Drnová část byla posléze přestavěna do kamene, nicméně profesor Breeze¹ k původnímu rozdělení přidává vysvětlení, že v místě s dostatkem kvalitní půdy se val postavil z drnů (i Antoninův val, mladší než první fáze Hadriánova, byl hliněný), kde drny chyběly byl použit místní kámen, přičemž k oběma těmto materiálům stavitelé přistoupily z důvodu nedostatku kvalitního dřeva díky masivní deforestaci Britských ostrovů v této době².

Originální schéma pro val bylo následující: nejseverněji příkop, pak bariéra z kamene či drnů. Kamenný val byl 3 m široký a 4,5m vysoký, zatímco drnová konstrukce byla 6m široká a asi stejně vysoká. Příkop mohl být asi 9 m široký a 3 m hluboký³ (obr.3). Každou Římskou míli (1,48 km) byla umístěna brána, chráněná pevnůstkou (angl. forlet či milecastle). Mezi branami stála kamenná věž, v drnovém i kamenném úseku, zatímco pevnůstky byly v drnovém úseku dřevohliněné a v kamenném kamenné.

Římská armáda stavěla nejrůznější pevnůstky již dříve, ale ty na Hadriánově valu jsou zvláštní svou velikostí. Zatímco normální pevnůstka byla schopna pojmout jednu centurii (tedy kolem 80 mužů), pevnůstky na Hadriánově valu mohly pojmout maximálně 8 mužů, tedy jednu contubernii (usuzuje se tak z toho, že v každé pevnůstce se nacházela malá budova, připomínající jeden blok v kasárnách ve větších pevnostech a jak víme v jednomu tomto bloku bývalo ubytováno 8-9 mužů⁴). Lze usuzovat, že vzhledem k tomu, že z této první fáze neznáme žádné pevnosti připojené k valu, byly zde nejspíše umístěny jednotky z jižních pevností jako stráž, které se na svých postech střídaly⁵.

Velkou otázkou, přes všechny technické stránky valu, zůstává jeho primární funkce. Byla to defenzivní stavba? Pevné vytyčení hranice Římské říše? Nebo představoval snahu kontrolovat vstup a odchod z území Římské říše? Nebo snaha o efektivnější vybírání daní?

Profesor David J. Breeze zastává názor, že šlo především o kontrolu⁶. Zároveň se tím manifestovalo již zmíněné oddělení barbarů od Římanů proklamované samotným

---

¹ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 39

² Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 37

³ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 37-8

⁴ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 41

⁵ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 41

⁶ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 42

Hadriánem¹. Val také pomáhal armádě bránit se proti náhlým nájezdům lupičů z opačné strany hranice². Z limitu v Germánii víme, že lidem žijícím za valem bylo dovoleno vstoupit na území provincií jen na určených místech, nesměli si s sebou brát zbraně a byli nuceni zaplatit poplatek³.

Je důležité brát také v potaz fakt, že val přesně nevymezoval hranice provincie a to ani Hadriánův, ani Antoninův. Val byl veden po nejpříhodnější geografické linii, která se nemusela shodovat s hranicemi impéria. Ostatně v západní části Hadriánova valu byly nalezeny pozůstatky pevností, které s největší pravděpodobností chránily civilní osídlení na sever od valu⁴.

Dalším důležitým faktem (opět společným pro Hadriánův i Antoninův val) je, že nebyl postaven ani plánován jako výrazná defenzivní složka. Znemožňoval sice volný pohyb v krajině, ale pro větší vojenskou sílu, odhodlanou val překonat by nebyl příliš těžkou překážkou a to i případě, že by byly jednotky v pevnůstkách a věžích posíleny. Obrana provincie spočívala na jednotkách usídlených v pevnostech severní Británie, které dávaly přednost boji v otevřeném poli, kde lépe mohly využít svých předností – disciplíny, schopnosti velmi dobře koordinovat manévry a také těžká legionářská výzbroj byla spíše uzpůsobena boji v otevřené krajině.

Oproti původnímu plánu, výše popsanému, došlo možná ještě před úplným dokončením ke třem velkým změnám. K valu byly přidány pevnosti, jakoby obkročmo (pod nimi jsou doloženy zasypané příkopy), což je způsob přidání pevností bez paralely ve zbytku říše⁵. Pozdější pevnosti přidávané k valu jsou již položené jižně, sdílejí tedy s valem severní zeď. Pevnosti od sebe byly vzdáleny v pravidelných intervalech po 12 km.

Druhou novinkou bylo zbudování obraného náspu zvaného Vallum (název pochází od benediktinského mnicha Bedy Ctihodného – Beda Venerabilis –, který v jednom ze svých děl tuto část Hadriánova valu mylně považoval za val předcházející tomu Hadriánovu⁶). Vallum mělo podobu centrálního příkopu s vyvýšenými náspy na obou stranách. Neposkytoval tudíž žádnou taktickou výhodu bránci straně. Jednalo se o Římskou obdobu ostnatého drátu⁷ – tedy že pouze znemožňovalo volný pohyb a průchody byly pouze v pevnůstkách a pevnostech. Vzhledem k faktu, že vallum na mnoha místech pevnosti obkružuje místo aby zahrnulo

---

¹ Z webu <http://penelope.uchicago.edu> ke dni 25. 04 2010 -

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Historia_Augusta/Hadrian/1*.html

² Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 42

³ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 41

⁴ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 43

⁵ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 45

⁶ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 46

⁷ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 46

mnohem dříve a vedlo tak přímější cestou, je nasnadě úsudek, že bylo postaveno až později, tedy po přístavbě pevností¹ a jen kopírovalo linii vlastního Hadriánova valu.

Třetí změnou byly zúžení Hadriánova valu. Na několika místech také lze pozorovat zhoršení kvality kamenické práce a obecně se usuzuje, že obojí je spojeno se snahou o brzké dokončení stavby. Někdy ke konci Hadriánovy vlády (konec 30. let 2. stol po Kr.) se datuje přestavba hliněné části na kamennou.

Val sám o sobě byl postaven legionáři, u Hadriánova se počítá se třemi legiemi: II Augusta (Vznešená), VI.Victrix (Vítězná) a XX. Valeria Victrix (Valeriova Vítězná - stejné legie postavili i val Antoninův²). Profesor David J. Breeze odhaduje, že sama konstrukce valu nebyla těžkým úkolem – věže, pevnosti a pevnůstky, stejně jako vallum byly prvky v zásadě armádě známé již dlouho a legionáři byli zkušení stavitelé.

Přesto ještě v průběhu prvního stavebního roku – 122 po Kr.³ – byl původní plán přehodnocen a byly přidány výše zmíněné nové prvky. Je velmi pravděpodobné, že konstrukce byla několikrát narušena válkou, vzhledem k tomu, že ještě 6 let od počátku stavby se val dostavoval⁴.

2.5. Doba Antonina Pia, Antoninův val v historickém kontextu

V létě roku 138 nastoupil po smrti Hadriána na jeho místo Antoninus Pius, což se okamžitě promítlo do situace na nejsevernější hranici impéria, v Británii. Historia Augusta shrnuje Antoninovo počínání v Británii, potažmo Skotsku takto: ...Vedl mnoho válek, ale všechny skrze své legáty, přičemž Lollius Urbicus pro něj porazil Brity a postavil druhý val, tentokrát drnový, poté co zahnal barbary na útěk⁵.

Bohužel nemáme žádné zprávy o tom jak tažení probíhalo a jaké síly se ho zúčastnily⁶. Ale lze velmi dobře odhadnout samotný důvod proč k němu došlo. Antoninus Pius, jeden z nejlépe hodnocených císařů římské říše, měl poměrně nezáviděníhodnou startovní pozici ve své jinak úspěšné kariéře. Nastoupil na trůn po v senátu velmi neoblíbeném panovníkovi a bez předchozích vojenských zkušeností, což ho ve vedení státu, který byl formou vojenské diktatury, velmi znevýhodňovalo⁷. Je proto nasnadě, že podobně jako Claudius před 100 lety

¹ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 46

² Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 71

³ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 49

⁴ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 49

⁵ Z webu <http://penelope.uchicago.edu> ke dni 25. 04 2010 -

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Historia_Augusta/Antoninus_Pius*.html

⁶ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 69

⁷ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 53

hledal vojenskou prestiž v invazi na Britské ostrovy, rozsahem omezená vojenská kampaň v Británii (na území, které již dříve spadalo pod římskou vládu) byla pro Antonina ideálním způsobem jak získat potřebnou vojenskou prestiž¹ a titul Imperator².

Antoninovu valu jsou věnovány další kapitoly v rámci této práce, proto jen jednoduchý exkurs. Antoninův val byl situován v úžině mezi ústím řeky Forth na západě a ústím řeky Clyde. Je důležité si povšimnout, že úžina Froth-Clyde je vojensky i strategicky velmi výhodná, svou polohou a délkou daleko výhodnější než Hadriánova linie - Antoninův val je dlouhý 63 km, zatímco ten Hadriánův má 117 km délky k bránění (Obr. 4, 5).

Výhodnost této linie potvrzuje i rozhodnutí Julia Agricoly o šedesát let dříve umístit na této linii síť posádek³. Dodnes byly ale doloženy pouze tři lokality nesoucí pevnůstky na této linii (lokality Camelon, Mollins a Barochan – Obr. 2), přičemž žádná z nich neleží na linii pozdějšího valu (což ale neznamená že na této linii neležely jiné), ale mírně severně⁴.

Ohledně opuštění Antoninova valu panují velké nejasnosti. Žádný antický autor nás neinformuje o datu jeho opuštění⁵. Pravděpodobně byl tento ústup spojený s nepokoji – životopis Marca Aurelia pro rok 161 po Kr. říká, že v Británii hrozila bezprostřední válka a tak císař vyslal Calpurnia Agricolu aby Brity porazil⁶. Nepokoje pokračovaly v Británii i v roce 175 po Kr., dokonce musely být do provincie vyslány posily v podobě 5500 Sarmatů, i když v tomto případě se mohlo jednat jen o běžný transfer v rámci Římského vojska.

Na druhou stranu máme od roku 158 po Kr. doloženy opravy opuštěného Hadriánova valu⁷. Je velmi pravděpodobné, že po úspěšném tažení Lolii Urbica a postavení valu byly jednotky z Británie spíše stahovány – na konci vlády Antonina Pia římská vojska bojovala v Germánii a je nasnadě, že se toho tažení účastnili i jednotky z Británie⁸. Obecně uznávaným datem pro opuštění valu je období mezi léty 155-157 po Kr., s tím že po pár letech byl Antoninův val opět přestavěn⁹. Ve skutečnosti se spíše jednalo o jedno-sezónní ustoupení z pozic, ale mezi léty 160-170 po Kr. byl znovu opevňován Hadriánův val a s tím bylo spojeno postupné opuštění pozic na valu Antoninově, sloučené s demolicí instalací tam postavených¹⁰.

---

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 13

² Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 50

³ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 63

⁴ Shotter D., *The Roman Frontier in Britain: Hadrian's Wall, the Antonine Wall, and Roman Policy in the North*, 1996, str.: 86

⁵ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 62

⁶ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 161

⁷ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 62

⁸ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 169, table 8

⁹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 12

¹⁰ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 13

2.6. Hadriánův val znovuobsazen

V souvislosti s opuštěním Antoninova valu dochází tedy k znovuobsazení valu Hadriánova. Z archeologických nálezů je doloženo, že to bylo provázeno četnými přestavbami. Byla přidána limitní cesta (přímo k jižní straně valu, po vzoru opuštěného monumentu na severu¹), většina staveb musela být opravena či znovu přestavěna. V pozadí těchto „vylepšení“ pravděpodobně stojí již zmiňované rozbroje řešené Calpurniem Agricolou.

Po vyřešení nepokojů spojených s obdobím nástupu Marca Aurelia nemáme z Británie na 10 let žádné zprávy. Vyslání posil v podobě 5500 sarmatů do Británie v roce 175 po Kr. může značit zhoršující se situaci na ostrovech, ale mohlo také jít pouze o běžný transfer uvnitř římské armády².

2.7. Závěr 2. stol. po Kr., Tažení Septima Severa

Do roku 180 po Kr. nemáme žádné konkrétní zprávy o dění v Británii, ale například děkovný nápis z lokality Kirksteads poblíž západní části Hadriánova valu, ve kterém velitel VI. legie vzdává bohům dík za: „... příznivý výsledek akce provedené severně od valu.“³ nám může přiblížit tehdejší situaci na hranici.

Nicméně kolem roku 180 po Kr. se objevují větší nepokoje. Jak informuje Cassius Dio: kmeny na ostrově překročili val, který je odděloval od římských pevností, způsobili mnoho škod a zabili generála i jednotky které měl s sebou. Císař Commodus ve svém znepokojení vyslal Ulpia Marcella. ... Marcellus uštědřil barbarům drtivou porážku.“^{4,5}. O podrobnostech bojů není nic známo, ale Commodova ražba z roku 184 oslavuje vítězství v Británii.

Roku 195 po Kr. nastává pro Británii poměrně charakteristická situace – provincie se vzbouří a její správce začne prosazovat své mocenské ambice s poměrně silnou armádou, která byla na ostrově přítomna. Mezi léty 195-7 po Kr se jedná o revoltu Clodia Albina, který ač zpočátku jmenován Septimiem Severem jako Caesar se později pustil s císařem do války. Clodius se na podzim roku 196 vypravil do Galie, přičemž s sebou odvedl z Británie vojsko,

---

¹ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.:64

² Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.:65

³ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 65

⁴ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 65

⁵ Z webu <http://penelope.uchicago.edu> ke dni 25. 04 2010 -

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/73*.html

čímž nechal Hadriánův val naprosto nechráněný¹. Kmeny ze severu překonaly neobsazenou hranici a dostaly se přes Severní Anglii až k Yorku, jsou známy nepokoje i ve Walesu². Severní útočníci nakonec museli být uplacení výpalným od guvernéra Viria Lupa³.

Roku 208 po Kr. se Británie opět dostává do středu zájmu antického světa, když ji navštěvuje sám Císař Septimus Severus se svými syny Caracallou a Getou a poměrně značnou vojenskou silou. Jak uvádí Cassius Dio, Severus přijel do Británie s cílem podmanit si celý ostrov⁴. V roce 209 vyrazil císař se svým vojskem přes val na sever a s těžkými ztrátami se probojoval takřka až na konec ostrova⁵, následně byly podepsány mírové dohody s poraženými kmeny a Severus i jeho syn Caracalla přijali na znamení vítězství titul Britannicus⁶ (obr. 6).

Tyto oslavy ale byly poněkud předčasné, protože dalšího roku došlo k povstání, které musel potlačit sám Caracalla, Severus už byl v tuto dobu pravděpodobně velmi nemocný. Na počátku roku 211 po Kr. Septimus Severus umírá. Caracalla, teprve druhý panovník nové dynastie se musel vcelku očekávatelně vypravit do Říma, aby upevnil svou moc⁷. Ještě před odjezdem uzavřel s nepřáteli mír, opustil jejich území a evakuoval pevnosti⁸.

2.8. 3. stol. po Kr. v Británii

Po Caracallově odjezdu je dlouhou dobu ticho o dění na severní hranici říše. Británie jako provincie (ve skutečnosti již dvě provincie – od roku 197 byl ostrov rozdělen Septimiem Severem na dvě provincie Britania Superior a Britania Inferior aby na ostrově nedisponoval jeden muž příliš velkou vojenskou silou⁹) si užívala po většinu zbytku 3. stol. po kr. relativního míru, zatímco města na jihu ostrova prosperovala¹⁰.

Ke konci 3. stol. po Kr. se Římská říše nacházela na pokraji rozpadu, ale Británie vzhledem ke své izolovanosti Lamanšským kanálem a polohou na dalekém severu byla do značné míry zmatků 3. stol po Kr. ušetřena, i když se na víc jak 30 let odtrhla od centrální

---

¹ Grant, M. Římské císařovny: Životopisy vládců císařského Říma v letech 31. př. Kr. – 476 po Kr., 2002, str.: 133

² Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 65

³ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 65

⁴ Z webu <http://penelope.uchicago.edu> ke dni 25. 04 2010 -

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/77*.html

⁵ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 15

⁶ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 50

⁷ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 106

⁸ Z webu <http://penelope.uchicago.edu> ke dni 25. 04 2010 -

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/78*.html

⁹ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 65

¹⁰ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 66

vlády. Hlavní nebezpečí nyní nespočívalo ani tak v kmenech na severu jako v Saských nájezdnících a pirátech z jihovýchodu¹.

V letech 260 až 268 po Kr. byla Británie součástí tzv. Galského císařství, uzurpátorského státu zcela nezávislého na centrální vládě (toho času centrální vládu představoval císař Gallienus), vedeného císařem Postumem². Po smrti Postuma (268 po Kr.) uzurpoval moc v Británii Carausius, který byl pověřen císařem Maximianem aby vyčistil lamanšský průliv od pirátů, ale padlo na něj podezření, že si lup pirátů nechával pro sebe a upadl v nemilost, načež se sám prohlásil císařem³.

Caurasiova vláda je obecně vnímána jako pro Británii prospěšná – nechal opravit mezery v Hadriánově valu⁴ a dále opevňoval pobřeží proti pirátům a podporoval ekonomiku rozsáhlou ražbou svých mincí⁵. Když byl roku 293 po Kr. Caurasius zavražděn svým ministrem financí Allectem, konec odtržení Británie od zbytku říše se blížil. Roku 296 po Kr. byl Allectus poražen Constantiem I. Chlorem, který ostrov opět připojil k říši.

Constantius se po obsazení ostrova pravděpodobně vypořádal s novým nepřítelem – Pikty, kteří jsou poprvé zmiňováni roku 297 po Kr.⁶. Británie byla rozdělena ze dvou provincií na čtyři – Flavia Caesariensis, Maxima Caesariensis, Britannia Prima, Britannia Secunda⁷.

Další kampaň proti Piktům byla podniknuta roku 306 po Kr.⁸ Constantiem I. Chlorem, který bezprostředně po ní zemřel v Yorku, kde byl armádou vzápětí povolán císařem jeho syn Konstantin⁹.

2.9. 4. stol. po Kr. v Británii, konec římské vlády nad Britskými ostrovy

Prosperita, která následovala do poloviny 4. stol. po Kr. je spojována jak s Diokleciánovými reformami (pro Británii především důležité oddělení vojenské moci od civilní), tak vojenskými akcemi podniknutými Constantiem I. Chlorem a jeho synem, které byly spojeny i s četnými přestavbami a opravami. Po několik desetiletí nemáme takřka žádné zprávy o dění v Británii, což tradičně nasvědčuje tomu, že zatímco jiné části říše prožívaly

¹ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 67

² Grant, M. Římské císařství: Životopisy vládců císařského Říma v letech 31. př. Kr. – 476 po Kr., 2002, str.: 192-4

³ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 68

⁴ Grant, M. Římské císařství: Životopisy vládců císařského Říma v letech 31. př. Kr. – 476 po Kr., 2002, str.: 232

⁵ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 68

⁶ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 18

⁷ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 171

⁸ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 18

⁹ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 69

bouřlivé období, v Británii byl klid nebo se zde nedělo nic, co by bylo hodno pozornosti v kontextu událostí v tehdejší říši¹.

Notitia Dignitatum nás informuje, že vojska na ostrově nebyla pod jedním velitelem, ale hned třemi². Vznik byrokratického soupisu Notitia Dignitatum je sice datován až kolem roku 395 po Kr., ale post Dux Britanniarum (měl na starost severní hranici) lze datovat snad už s Diokleciánovými reformami³, zatímco pozice Comes Litoris Saxonici (velitel pobřežních vojsk – Saského pobřeží – Angl. Saxon Shore) je poprvé zmíněna až roku 367 po Kr, ale může jít nazpět až ke Konstantinovi. Třetí zmiňovaná pozice – Comes Britanniarum byla asi jen dočasná⁴.

Až kolem roku 343. po Kr. se opět začaly objevovat potíže, tentokrát ze strany Piktů. Situace se zřejmě vyostřila natolik, že byla vyžadována přítomnost samotného císaře, Constance I., který byl zároveň posledním římským císařem, který tuto provincii navštívil⁵. Constans upevnil pozici vojsk na valu ale existují důkazy, že v této době byly napadeny některé základny severně od Hadriánova valu⁶.

V roce 350 po Kr. nechává Magnentius, důstojník s Britskými předky⁷, zabít Constance I. a sám se vyhláší císařem. Když dochází k válce s východořímským Constantiem II., Magnentius odvádí řadu jednotek na kontinent pro podporu své kampaně⁸. Oslabení jednotek v Británii, stejně jako v celé říši jen povzbudilo kmeny žijící za hranicemi k horečné aktivitě. Již v roce 360 po Kr. je nový císař Julián nucen vyslat do Británie vojska pod vedením jistého Lupicina s úkolem stabilizovat pozici vojsk kolem Hadriánova valu⁹. Skutečná bouře ale propuká až roku 367 po Kr., kdy je Británie napadena tzv. „spiknutím“ armád Skotů, Piktů a Irů ze severu a Sasy a Franky po moři z jihovýchodu (angl. Barbarian Conspiracy – vpád řady národů do provincií na ostrově¹⁰). Následující katastrofa byla o to horší, že nejspíše došlo i ke zradě mezi římskými zvědy, umístěnými za valem. Dux Britanniarum (jakýsi Fullofaudes) byl poražen a Comes Litoris Saxonici zabit, armáda jako taková na ostrovech zkolabovala a mnoho vojáků dezertovalo¹¹.

---

¹ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 172

² Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 171

³ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 171

⁴ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 171-2

⁵ Grant, M. Římské císařovny: Životopisy vládců císařského Říma v letech 31. př. Kr. – 476 po Kr., 2002, str.: 267

⁶ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 172

⁷ Grant, M. Římské císařovny: Životopisy vládců císařského Říma v letech 31. př. Kr. – 476 po Kr., 2002, str.: 268

⁸ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 173

⁹ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 173

¹⁰ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 173

¹¹ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 173

Císař Valentinián vyslal na pomoc Flavia Theodosia, kterému se dle Ammiana Marcellina během dvou let podařilo většinu barbarů vyhnat a nastolit v provinciích pořádek¹. Theodosius také nechal postavit mnoho pevností ve Walesu, který byl čím dál více napadán nájezdníky z Irska a rovněž máme doloženy opravy Hadriánova valu, i když útočníci ho spíše „obepluli“ než vzali ztečí². Další barbarský nájezd máme doložený až z roku 382 po Kr., který se tentokrát podařilo odrazit, ale historie se po několikáté opakovala a vítězný Dux Britanniarum Magnus Maximus byl roku 383 po Kr. svými jednotkami povolán císařem. Uzurpátor spolu s sebou odvedl z ostrova značnou část jednotek, které mu pomáhaly při uplatňování jeho nároku na trůn na kontinentě. Dříve bylo usuzováno, že tohoto roku byl definitivně opuštěn Hadriánův val, ale řídké nálezy mincí dosvědčují vojenskou okupaci ještě několik let poté³.

Vojenské síly v Británii byly hrubě oslabeny a Irové a Skotové začali ve velkém pronikat na území provincií. Vandalský generál Stilicho, vládnoucí za nezletilého císaře Honoria, sice ještě v letech 396-8 po Kr. vyslal expediční sbory do Británie⁴ aby si poradily s rostoucím pirátstvím a nájezdy. Ale mezi léty 401-10 po Kr. postupně pronikal Vizigótský panovník Alarich do Itálie a Stilicho ve snaze zastavit tento postup byl nucen stáhnout další jednotky z Británie⁵.

Británie byla takto ponechána na holičkách, načež se na ostrově objevili tři po sobě jdoucí uzurpátoři, z nichž ten poslední (Konstantin III.) sebral roku 407 po Kr. veškerá vojska, která se v Británii nacházela a překročil s nimi kanál do Galie, ale v Hispánii se vojska vzbouřila⁶. Roku 410 ještě obyvatelé Británie prosili císaře Honoria o pomoc proti nájezdům Sasů, ale říše již byla v takové stupni rozkladu, že císař nemohl pro vzdálenou provincii nic udělat. Tím byla zpřetrhána poslední oficiální pouta se západořímskou říší, která v té době již rychle špěla k zániku.

---

¹ Z webu <http://www.tertullian.org/> ke dni 25. 04. 2010 - http://www.tertullian.org/fathers/ammianus_27_book27.htm#C8

² Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 173

³ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 174

⁴ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 175

⁵ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 175

⁶ Scullard, H. H., Roman Britain: Outpost of The Roman Empire, 1979, str.: 175

3. Topografie Antoninova Valu a významných lokalit na sever a jih od něj

3.1. Topografie Antoninova Valu

Antoninův val, ležící mezi ústími řek Forth a Clyde a mezi dnešními městy Bo'ness a Old Kilpatrick, je dlouhý 60 km¹. Většinou své trasy sleduje okraj jižního údolí řek Carron (na východě) a Kelvin (vntirozemská část)². K topografii viz. obr. 1, 2, 4, 5, 6.

Přesné místo začátku valu na východní straně (tedy místo kde val vystupoval z řeky Forth) nebylo dodnes nalezeno, leží někde pod zástavbou dnešního města Bo'ness. Ale je zřejmé, že toto místo bylo chráněno fortifikací na lokalitě Carriden (dnešní východní předměstí Bo'ness, pevnost o rozloze 1,63 ha³), která měla výhled na dění v zálivu Forth. Díky náhodnému nálezu oltáře dedikovaného Jupiterovi v roce 1956 se podařilo zjistit existenci přilehlého civilního osídlení, přičemž sama dedikace nám také sděluje jméno pevnosti - Velunia⁴ (viz. str 57 a obr. 28, 50)

Val pravděpodobně pokračoval přes město Bo'ness, na jehož západním konci je byla zdokumentována pevnůstka (angl. fortlet) na lokalitě Kinneil, s rozlohou pouhých 20 m x 20 m, jejíž základy jsou dnes odhaleny veřejnosti⁵. Dále val pokračuje víceméně přímo k řece Avon⁶, u které byl očekáván tábor, ale zatím se podařilo prokázat pouze existenci menších lázní a příkopu během vykopávek v roce 1969 a 1990⁷. Na Pravém břehu řeky Avon val směřoval k dnešní vesnici Polmont, která leží vedle M 9, hlavní dálnice směrem na sever (jejíž stavba pochopitelně narušila značnou část průběhu valu v této oblasti).

Asi 1 km od Polmontu se nachází vesnice Laurieston, v jejíž východní části stála největší pevnost na Antoninově valu – Mumrills o rozloze 2,8 ha. Vykopávky zde proběhly v letech 1923 – 28 a 1958 – 60. Je otázkou, nakolik je náhodou, že největší pevnost valu stála na místě dnešního hlavního spoje mezi severním a jižním Skotskem, nicméně necelých 6 km severně od Mumrills je vzdálená pevnost Camelon, která měla ležet na klíčové antické spojnici Dere Street, jenž byla hlavní tepnou mezi severem a jihem ostrova (obr. 7). K pevnosti Mumrills více viz. Obr. 29 a str. 68 – 9 – Náhrobek Nectovelie. Osádku tvořili (ne

¹ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 127

² Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 67, fig. 5,6

³ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 131

⁴ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 66, fig. 42

⁵ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 132

⁶ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 133

⁷ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 134

současně) Ala Primaе Tungrorum (I. Jízdní oddíl Tungrijských¹) a Cohors Secundaе Thracum (I. Smíšený oddíl Thráků²).

Val postupoval dále na západ, především v parku Callendar Bussines Park je velmi dobře dochován příkop provázející val³ - lze jej v tomto úseku sledovat téměř 1 km. Na jižním okraji města Falkirk, konkrétně severozápadně od Callendar Bussines Park v ulici Kemper Avenue, byly při rutinním průzkumu předcházejícím stavbě parkoviště, který měl především mapovat průběh valu v okolí Falkirku, nalezeny základy obdélníkové budovy s podpodlažním vytápěním, tedy pravděpodobně lázní⁴.

Na území jižně od centra Falkirku byla dlouho očekávána pevnost, kterou se podařilo přesně určit až při vykopávkách v roce 1991, které odhalily jižní příkop vedoucí přes Pleasance Lane. Val pak vedl přes jižní část města až k vile Watling Lodge⁵, kde byla vykopána v letech 1972-4 první mílová pevnůstka, která chránila římskou cestu (Dere Street – viz. str. 31 – 3) vedoucí na sever k pevnosti na území dnešního města Camelon.

Dalším důležitým bodem je pevnost Rough Castle, asi 2 km od Watling Lodge, mezi kterými vede val poněkud bažinatou nížinou. Příkop spolu s valem jsou v této části velmi dobře viditelné i pouhým okem.

Na lokalitě Rough Castle proběhly hlavní exkavační práce v letech 1902-3, příkop a obrysy pevnosti jsou dodnes viditelné, násep je dochován do více jak 1m výšky⁶. Pevnost sama byla poměrně malá, o rozloze pouhých 0,63 ha. V přístavbě (angl. annexe) bezprostředně na východ, oddělené od pevnosti třemi příkopy, se ještě nacházely menší lázně. V samotné pevnosti byly nalezeny základy praetoria, sýpky a principie (obr. 8). Z nápisu na budově principie a z oltáře zasvěceného bohyni vítězství (lat. Victoria) je zřejmé, že pevnost postavili a přinejmenším po určitý čas okupovali vojáci z VI. Kohorty Nervijských (lat. Cohors Sextae Nerviorum - jméno jednotky odvozeno od galského kmene obývajícího území dnešní Belgie⁷). Více k pevnosti na lokalitě Rough Castle viz. str. 60 – 62.

Val od Rough Castle pokračuje směrem k vesnici Bonnybridge. Ještě než k ní dorazí jsou na něm doloženy dvě tzv. rozšíření (angl. Expansion)⁸, souhrnně označované jako Bonnyside East (vykopaná a zdokumentovaná v roce 1957. Rozšíření byl čtverec o hraně 5,3 m, hliněná konstrukce na kamenném podkladu) a Bonnyside West (podobná, lépe

¹ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/military/alaitun.htm>

² Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/military/coh2thr.htm>

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.:134

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.:135

⁵ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.:135

⁶ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.:136-7

⁷ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/military/coh6ner.htm>

⁸ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 139

dochovaná). Dle profesora Davida J. Breeze¹ se tyto rozšíření objevují vždy v párech (jako je to doloženo na příkladu lokality Rough Castle – kde se nachází dvě rozšíření na západ od pevnosti i na východ). K funkci rozšíření a jednotlivým teoriím o jejich využití viz. str. 45 - 6.

Směrem na západ od lokality Rough Castle se dnes průběh valu ztrácí, procházel pravděpodobně nyní zastavěnou jižní částí vesnice Bonnybridge. Na jihozápadě Bonnybridge, za Seabegs Road se dnes nachází park Seabegs Wood, kde jsou dodnes patrné pozůstatky Antoninova valu, přičemž vykopávky v roce 1962 odhalily i tzv. limitní cestu (Angl. Military way), která byla v tomto místě 7 m široká². Na lokalitě Seabegs byly rovněž rozpoznány základy malé pevnůstky, o rozloze pouhých 0,4 ha³.

Val dále pokračoval přes dnešní Allandale k současné vesnici Castlecary, kde byl v roce 1902 proveden výzkum eponymní pevnosti (lokalita se nachází necelých 200 m východně od vesnice, protíná jí železnice spojující Edinburgh a Glasgow)⁴. O pevnosti s jistotou víme, že val jí obepínající byl z kamene, stejně jako centrální budova, nicméně nepodařilo se zjistit téměř nic konkrétního o kasárnách nebo skladištích (obr. 8).

Epigrafický materiál z lokality dokládá přítomnost I. kohorty Tungrijských (lat. Cohors Primae Tungrorum), I. kohorty Vardulských (lat. Cohors Primae Fida Vardullorum civium Romanorum equitata milliaria, přičemž Fida znamená věrných, civium Romanorum značí, že za mimořádné skutky této jednotky bylo její členům uděleno římské občanství, miliaria, že čítala 1 000 mužů a equitata, že byla přinejmenším částečně jízdní) a I. kohorty Batavských⁵ (lat. Cohors Primae Batavorum equitata). Je velmi nepravděpodobné, že by zde sloužili všechny tyto jednotky najednou, patrně zde jedna střídala druhou když se přestavoval systém valu a k němu připojených pevností a ke střídání pravděpodobně došlo i v momentě přidání dalších pevností k valu.

Vzhledem k dokladům o dlouhodobé (vztyčili zde několik oltářů⁶) přítomnosti vojáků II. a VI. legie mimo jiné i na lokalitě Castlecary⁷ je možné usuzovat, že v jedné pevnosti bylo najednou usazeno více vojáků od různých jednotek. Lokalita Castlecary rovněž vykazuje přítomnost nejstarší keramiky z období 2. stol po Kr. v kontextu Antoninova valu⁸, takže nepochybně byla okupována po tak dlouhou dobu, aby se v ní vystříдалo takové množství různých jednotek.

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 87

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.:139

³ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/seabegs.htm>

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.:140

⁵ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/military/coh1bat.htm>

⁶ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/castleary.htm>

⁷ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 94

⁸ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 164

Průběh valu dál pokračoval směrem k lokalitě Westerwood, kde stála další pevnost o rozloze necelého 1 ha (konkrétně mezi západním koncem vzletové dráhy Cumbernauld Airport a severovýchodní okrajem Westerwood Golf Course). Val je zde dodnes dobře viditelný, vykopávky proběhly v letech 1974-5 a 1987-8, přičemž se nepodařilo prokázat žádné přílehlé civilní osídlení, nicméně v okolí byl nalezen oltář věnovaný bohyni Silvaně¹, který nás informuje, že zde sloužili muži VI. legie Victrix².

Průběh valu je nadále viditelný když míjí vesnici Dullatur. Necelé 3 km dále na západ se nachází lokalita Croy Hill (poblíž cesty spojující vesnice Dullatur a Kylsith). Zde stála pevnost o rozloze 0,8 ha. Vzhledem k tomu, že zde byl příkop vykopán do skály je dodnes dobře patrný. Naopak pozůstatky pevnosti se podařilo odhalit pouze v malém rozsahu při vykopávkách v letech 1920, 1931 a 1935³. Z několika nápisů vyplývá, že osádku zde opět tvořili muži VI. Legie Victrix. Zajímavým nálezem z lokality Croy hill je nepochybně reliéfně zdobená náhrobní deska s vyobrazením zesnulého legionáře, který má po boku další dva vojáky, velmi pravděpodobně své syny⁴ (Obr. 30).

75m západně od pevnosti na lokalitě Croy Hill se nacházela pevnůstka a ještě dále směrem na západ jsou doloženy a celkem dobře dochovány dvě „rozšíření“ (viz. str. 45 – 6 a Obr. 10). Kurz valu nadále směřuje na západ přes severní okraj vesnice Croy, kříží silnici B 802 a směřuje k lokalitě Bar Hill, vzdálené od Croy Hill 2,8 km⁵.

Oblast kolem lokality Bar Hill byla zřejmě vojensky důležitá již před příchodem římských vojsk, jak dosvědčují pozůstatky nedalekého hradiště (angl. hillfort) z doby železné, souhrnně nazývaného Castle Hill⁶, které bylo v době stavby valu asi už opuštěné. Pevnost na lokalitě Bar Hill (obr. 6a) je dnes nejlépe známou částí valu, především díky kvalitě dochování a plošnosti výzkumů v letech 1902-5⁷. Další průzkumy, především ve středu pevnosti (principia) proběhly v letech 1979-82. O pevnosti Bar Hill a jejím významu v rámci valu viz str. 58 – 60.

Nápisy a náhrobní stéla prefekta dokazují přítomnost Cohors Primae Hamiorum Saggitariorum (První kohorty syrských lučištníků z města Hama⁸) a později Cohors Primae Baetasiarum civium Romanorum (první kohorty vojáků auxilií, kteří byli odměněni římským občanstvím; podle kmene Baetasii žijícího mezi Rýnem a Másou⁹).

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 141

² Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/westerwood.htm) ke dni 08. 08. 2010-

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 142

⁴ Breeze, *The Antonine Wall*, 2006, str.: 93

⁵ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 92

⁶ Historic Scotland Board, Castle Hill

⁷ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 144

⁸ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/bar_hill.htm) ke dni 08. 08. 2010-

⁹ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/military/cohlbae.htm) ke dni 08. 08. 2010-

Další významnou zastávkou na cestě po Antoninově valu od východu k západu je lokalita Auchendavy, kde se nacházela pevnost o rozloze 1,4 ha, tedy na poměry Antoninova valu jedna z větších. Ještě než val dorazil k Auchendavy, minul vesnici Twechar¹ a vlastně sledoval tok řeky Kelvin. Pevnost Auchendavy, respektive její Via Principalis, je dnes kopírována silnicí B 8023 (pevnost leží severovýchodně od Tintock road v dnešním Kirkintillochu²). Z vykopávek je nejzajímavější nález 5 oltářů, několika náhrobků a mílního kamene, které ukazují na přítomnost posádky složené z mužů II. legie³ (Obr. 31).

Na území dnešního města Kirkintilloch, konkrétně v severozápadní části (Peel Park) se měla nacházet další pevnost, jejíž přítomnost prokázaly omezené vykopávky v padesátých letech⁴, přičemž většina pozůstatků této pevnosti stejně jako zbytky valu v okolí jsou pod moderní zástavbou.

Od Kirkintillochu val dále postupuje jihozápadní směrem až k pevnůstce poblíž Glasgow Bridge (místo kde silnice A 803 kříží kanál Forth-Clyde), jedné ze sedmi doposud identifikovaných mílových pevnůstek (angl. mile-fortlet) na Antoninově valu. Dále pak pokračuje k městečku Cadder, kde stála další pevnost. Pozůstatky pevnosti o rozloze 1,36 ha byly zcela zničeny těžbou písku ve třicátých letech dvacátého století, ale vykopávky trvajících od roku 1929-31 zmapovaly její obrysy i většinu budov na jejím katastru⁵. Epigrafické materiály nás informují, že pevnost vybudovala II. legie Augusta⁶.

Mezi pevnostmi Cadder a další pevností Balmuildy (vzdálené od sebe 3,5 km⁷) se nacházela ještě mílová pevnůstka na lokalitě Wilderness Plantation (severozápadně od Cadderu, západně od dnešního Cawder Golf Club), prozkoumaná v roce 1951⁸, přičemž na lokalitě nebyl nalezen žádný epigrafický materiál a pouze jedna mince obdobím ražby odpovídající vládě císaře Hadriána⁹ (Obr. 11).

V roce 1980 byla na této lokalitě díky leteckému snímkování odhaleny tzv. minipevnůstky (angl. tiny fortlets¹⁰, jinde též ditched enclosures¹¹ či small enclosures¹²) připojené k jižní straně valu, přičemž jedna z nich byla následně archeologicky

---

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 147

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 147

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 148 – přesně lokalita Shirva – Kirkintillochu

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 148

⁵ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 149

⁶ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/cadder.htm>

⁷ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 92

⁸ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 149

⁹ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- http://www.roman-bitain.org/places/wilderness_plantation.htm)

¹⁰ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 57

¹¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 149

¹² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 88

prozkoumána¹. Jednalo se o stavbu oddělenou od okolí malým drnovým náspem bez jakéhokoli vchodu o rozměrech 5,5 m x 5,5 m. Jistým vodítkem by mohlo být, že 5,5 m x 5,5 m byla průměrná rozloha věží na valu Hadriánově (angl. turrets), ale během vykopávek se nepodařilo zachytit žádné důkazy o jakékoli stavbě či konstrukci uvnitř tzv. minipevnůstky.

Vzhledem k tomu, že drny z okolí minipevnůstky byly použity na stavbu, zatímco drny nacházející se pod ní ne, lze předpokládat, že minipevnůstka byla součástí původního plánu. Jedno z možných vysvětlení je, že tyto minipevnůstky byly původně plánovány jako věže, ale ještě během jejich výstavby a výstavby celého valu vůbec přišla změna plánu a věže byly prostě ponechány rozestavěné a nedokončené. Jedná se však pouze o jednu z teorií a v obecné rovině zůstává význam těchto struktur záhadou².

Balmuilty je další z pevností v trase valu na západ, přičemž s rozlohou 1,72 ha³ patří k těm největším. Její přesná poloha je pouhých několik metrů severně od místa, kde se kříží Balmuilty Road se silnicí A 879.

Archeologický průzkum lokality proběhl v letech 1912-14, přičemž se podařilo zjistit, že sama pevnost je jako jedna z mála starší než samotný val⁴. Zároveň se povedlo zdokumentovat řadu budov na území pevnosti, včetně sýpek, principie a dvou lázeňských zařízení. (Obr. 12, 32, 44, 61, 62, 65).

Z epigrafického materiálu stojí z lokality Balmuilty za zmínku stavební dedikace II. legie, jakož i oltáře věnované Fortuně (Obr. 32) a Martovi, nalezené v okolí⁵. Za Balmuilty se řeka Kelvin ostře stáčí k jihu, zatímco Anotninův val ji zde překročí a směřuje spíše severním směrem až k lokalitě Summerston, poblíž které byla v roce 1980 objevena velmi špatně dochovaná pevnůstka o rozloze 0,1 ha, během výzkumu nebyl zajištěn žádný epigrafický materiál nebo mince⁶.

Krátce za Summerstonem se val, po celou dobu kopírující ráz krajiny, opět stáčí západním směrem. Další významnou lokalitou je Bearsden, ležící v centru stejnojmenného města. Via principalis v případě této lokality kopíruje přímo jednu z ulic – příznačně nesoucí název Roman Road.

Od roku 1973⁷ zde s různou intenzitou probíhají výzkumy, které zatím objevili především rozložení budov v severní části pevnosti (Obr. 13, 14; samozřejmě výzkumy probíhají na základě aktuálních přestaveb v jinak fungujícím městě). Nejdůležitější částí

---

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 89

² Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 58

³ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 92

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 149-50

⁵ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/balmuilty.htm>

⁶ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/summerston.htm>

⁷ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 151

Bearsden dnes není pevnost, ale samotná její přístavba (angl. anexe), obsahující jedny z nejlépe dochovaných římských lázní vůbec¹ (dodnes jsou zbytky lázní ponechány uprostřed městské výstavby jako monument a open-air muzeum², Obr. 33, 61).

Rozloha pevnosti 1,2 ha odpovídá průměru na Antoninově valu a dle nálezů v oblasti kasáren lze usuzovat, že posádku tvořila jízda (Obr. 62)³. Rozmístění budov uvnitř pevnosti se na první pohled může zdát atypické, nicméně bylo plánované⁴ (obr. 13, 14). Popsaný kámen nalezený poblíž kamenných základů jedné z táborových sýpek naznačuje, že přinejmenším na stavbě původní pevnosti se podíleli vojáci XX. Legie⁵.

Za pevností Bearsden val stoupá severozápadním směrem ke čtvrti Castlehill, která je známá díky stejnojmenné lokalitě, na níž se nachází další, dodnes neprozkoumaná pevnost (jedná se o jihozápad města Bearsden, poblíž Antonine Road). Z pevnosti o rozloze 1,4 ha⁶ je toho dnes bohužel pouze minimum k vidění. Posádku patrně tvořila kombinovaná (napůl jízdní, napůl pěchotní) IV. Kohorta Galů⁷, jak dosvědčuje oltář věnovaný jejich prefektem Bohyni Cvičiště⁸ (Goddess of Paradeground).

Od Castlehill val opět klesá směrem na jih⁹. Nedaleko Bearsden, konkrétně na lokalitě Hutcheson hill byl v roce 1969 učiněn během orby náhodný nález mílního kamene (angl. distance slab) (Obr. 34), který patří k jednom z nejlépe zdobených a dochovaných exemplářů tohoto druhu v kontextu Římské Británie.

Od Castlehill se val táhne 3,2 km víceméně západním směrem až k vesnici Duntocher, poblíž které, konkrétně na lokalitě Golden Hill (jižně od autobusové zastávky Duntocher - Roman Road, ležící na Glasgow Road) se nachází pozůstatky menší pevnosti o rozloze pouhých 0,26 ha¹⁰.

Pevnost je ze vzduchu velmi dobře rozpoznatelná i pouhým okem (Obr. 15, 16). Průzkum probíhal v letech 1948-51¹¹, přičemž odhalil, že zde stála nejdříve pouze mílová pevnůstka, ke které poté byla na jihovýchodní straně unikátně připojena větší pevnost¹².

Za Duntocherem se val ztrácí v městské a příměstské zástavbě, přičemž poslední významnou lokalitou, než dosáhne řeky Clyde, je lokalita Old Kilpatrick. Zde se nacházela

¹ Breeze, D. J., Roman forts in Britain, 2002 str.: 37

² Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 200, fig. A 3

³ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.:94

⁴ Breeze, D. J., Roman forts in Britain, 2002 str.: 23

⁵ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 153

⁶ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 154

⁷ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/military/coh4gal.htm>

⁸ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 154

⁹ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 155

¹⁰ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 92

¹¹ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/duntocher.htm>

¹² Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 156

jedna z největších pevností na celém valu (o rozloze 1,88 ha¹) a vzhledem k tomu, že byla postavena ještě před samotnou stavbou valu², lze usuzovat, že se jednalo o pevnost velmi důležitou (Obr. 17). Kasárna a sýpka byly postaveny na kamenných základech (Obr. 59, 62), k pevnosti patřili i lázně, jejichž pozůstatky byly bohužel zničeny během stavby kanálu spojujícího Forth a Clyde.

Z lokality Old Kilpatrick se dochovalo několik velmi pozoruhodných artefaktů, především oltář dedikovaný Jupiterovi³ (Obr. 35), který nás informuje o přítomnosti I. Kohorty Baetasi (lat. Cohors Primae Baetasiarum civium Romanorum⁴). Oltář byl nalezen v jednom ze severovýchodních příkopů pevnosti. Poblíž lokality Old Kilpatrick⁵ byl také nalezen mílní kámen s vyobrazením bohyně Vítězství (Obr. 36), zhotovený XX. Legií, která stavěla tento úsek valu.

3.2. Stručná topografie významných lokalit jižně od Antoninova valu

Nejedná se o komplexní topografii římských lokalit ve Skotsku jižně od Antoninova Valu, brány na zřetel jsou zde pouze významné lokality s doloženým využitím v době okupace Antoninova valu římskými vojsky. Proto jsou třeba některé daleko větší či významnější lokality s okupací v době flávijské či severovské vynechány nebo jen krátce zmíněny.

První významná Římská pevnost na území dnešního Skotska se nacházela na lokalitě Birrens⁶, přičemž z dochovaného Antoninského itineráře víme i její antické jméno – Blato Bulgio⁷. Pevnost Birrens byla jednou z prvních pevností, sledujících západní ze dvou hlavních římských cest jižním Skotskem směrem na sever⁸ až k pevnosti Bothwellhaugh (s velmi dobře dochovanými lázněmi⁹). Níže uvedené pevnosti se nacházely při nebo poblíž rozvětvené západní cesty Jižním Skotskem a jsou zde vypsány v pořadí od jihu na sever.

Lokalita Birrens se nachází mezi vesnicemi Eaglesfield a Middlebie v kraji Dumfries and Galloway, přibližně 15 km severozápadně od západního konce Hadriánova valu. Lokalita sama o sobě je z hlediska Antoninova valu zajímavá tím, že byt' byla postavená ve flávijském

---

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 92

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 157

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 157

⁴ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/military/coh1bae.htm>

⁵ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 158

⁶ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 81

⁷ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/blatobulgium.htm>

⁸ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 112

⁹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 103

období, během hadriánského byla několikrát přestavěna a její kapacita se zvýšila¹. Byla osídlena až do osmdesátých let 2. stol. po Kr., přičemž dodnes viditelné pozůstatky obraného náspu uzavíraly plochu o rozloze 2,07 ha (Obr. 18).

Mnoho pramenů, nalezených během vykopávek v letech 1895, 1937-8, 1962-9 nasvědčuje přítomnost I. kohorty Tungrijských (lat. Cohors Primae Tungrorum), která je doložena i v Castlecary, ale bezpochyby část této jednotky byla přítomna v Birrens od roku 158 po Kr. (do Birrens se mohla část jednotky stáhnout právě z Castlecary, protože v roce 158 po Kr. jsou zaznamenány rozsáhlé opravy Hadriánova valu a pozvolný ústup z valu Antoninova²) až do samého opuštění pevnosti³. V Birrens, konkrétně v přestavbě z druhého století po Kr., se nezdají být přítomny ani všechny budovy potřebné pro celou jednotku, tedy že pevnost již byla plánována jako stavba pouze pro část jedné jednotky, což je nezvyklé⁴.

Na lokalitě byl mimo jiné nalezen oltář zasvěcený bohyni Disciplině (Obr. 37), oltář zasvěcený Fortuně (Obr. 38), který dokazuje také přítomnost I. Nervovské Kohorty Germánů (lat. Cohors I. Nervana Germanorum – odvozeno od jména panovníka Nervy⁵).

Přibližně 2 km severně od Birrens se nachází lokalita Burnswark, která je považována za cosi jako tréninkovou oblast, kde cvičilo římské dělostřelectvo (usuzuje se podle množství nalezených střel římské artilerie⁶).

Lokalitou menšího významu, přesto v kontextu Antoninova valu částečně důležitou je Raeburnfoot, kde stála původně pevnost ve flávijském období, která byla později za antoninské periody přestavěna na menší pevnůstku na ploše o rozloze 0,64 ha⁷. Pevnůstka je zajímavá druhem a rozmístěním budov, které se zdají být atypické (Obr. 19). Patrně se jednalo o skladiště a poloha na jedné z předpokládaných římských cest ve Skotsku tuto teorii podporuje, i když vzhledem k malému počtu nálezů na lokalitě nelze o Raeburnfootu říci nic úplně jistého.

Nedaleko lokality Dalswinton (v kraji Nithsdale, 8 km severně od města Dumfries), na které se nachází pozůstatky pevnosti z flávijského období (na rozloze 4,16 ha⁸), byla postavena v době Anotninské okupace další pevnost na lokalitě Carzield (cca 5 km jižně od Dalswintonu, u vesnice Kirkton), patrně vzhledem k tomu, že se jednalo o jeden z klíčových bodů na předpokládané římské cestě⁹, což dosvědčují i pozůstatky několika pochodových

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 82

² Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 105

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 82

⁴ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 77

⁵ Z webu <http://roman-sites.com/> ke dni 24. 04. 2010 - <http://roman-sites.com/units.htm>

⁶ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 83-4

⁷ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 86-7

⁸ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 90

⁹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 91

táborů v okolí (například tábor severně od Gallaberry nebo tábor severovýchodně od Amiesfieldu¹).

Cesta sama byla pravděpodobně chráněna celou řadou pevnůstek a pevností, další například na lokalitách Carzield², Crawford³ nebo Castledykes (Obr. 4).

Ale nejlépe dochovaná a často udávaná jako vzor je velmi malá pevnůstka na lokalitě Durisdeer (vzdálená od stejnojmenné vesnice cca 800 m severně⁴) – pevnůstka, chráněná jedním příkopem a obraným náspem, který se dodnes tyčí do výše 1,2m (Obr. 20). Vykopávky, které proběhly v roce 1938 odhalily dvě fáze dřevěných budov uvnitř pevnosti o rozloze vnitřní plochy 32 x 18.3 m.

Pevnost na lokalitě Castledykes je na druhou stranu spíše typickým příkladem lokality osazené římskými vojsky jak v horizontu flávijském (rozuměno Agricolovo tažení), tak antoninském. Celkový plán rozmístění jednotek na okupovaném území patrně byl v umístění pevností a pevnůstek od sebe vzdálených 22 km, což je vzdálenost jednodenního pochodu, přičemž větší pevnosti jako Castledykes (nebo například pevnosti na lokalitách Milton, Dalswinton, Glenlochiar) byly umístěny v údolích jednotlivých řek, kudy většinou probíhaly klíčové komunikace.

Pevnost Castledykes sama není malá, její rozloha činí 3,2 ha, vykopávky proběhly v letech 1937 a 1955⁵. Centrální budovy uvnitř pevnosti byly v období antoninské okupace již jistě provedené v kameni, pevnost nejspíše stavěli vojáci II. legie, ale umístěny zde byly spíše jednotky jízdní (podle olovené pečeti nesoucí nápis Ala Sebosiana⁶).

Kromě okupačních pevností si římská vojska také kryla boky v podobě pevnůstek sledujících ústí řeky Clyde, například pevnůstky na lokalitách Outerwards nebo Lurg Moor⁷, přičemž v této oblasti jsou nálezy dalších pevnůstek a pevností ještě očekávány⁸.

Východní cesta ze severní Anglie směrem k Antoninovu valu pro badatele začíná na Skotském území lokalitou High Rochester. Sama cesta je daleko známější pod pojmem Dere Street (Obr. 7), která vedla prakticky až z Britského Eboraca (dnešní York) k Antoninovu valu a její pokračovatelka potom směřovala dále Skotskem na severovýchod. Není bez zajímavosti, že dodnes řada moderních silnic a dálnic na mnoha místech kopíruje průběh Dere Street (např. A1 nebo A68⁹), přičemž samo pojmenování komunikace vychází až z pozdějšího

¹ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010 - <http://www.roman-britain.org/places/carzield.htm>

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 91

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 98

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 94

⁵ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 99

⁶ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 100

⁷ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 106

⁸ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 107

⁹ Z webu [www.wikipedia.com](http://en.wikipedia.com) ke dni 24. 04. 2010 - http://en.wikipedia.org/wiki/Dere_Street

Anglosaského názvu království Deira. Dere Street byla ve svém průběhu hlídána a pozorována celou řadou táborů, stejně jako se v jejím okolí našlo mnoho dočasných nebo pochodových táborů¹.

Sama Dere Street byla chráněna sítí pevností či spíše pevnůstek. Vzhledem k tomu, že tato cesta byla hlavním klíčovým spojem směrem na sever do Skotska, řada z těchto lokalit, pevnůstek, pevností a pochodových táborů, nese jak horizont antoninský, tak i flávijský a někdy též severovský. Směrem od jihu k severu se jedná o lokality Chew Green (Flavisjky horizont užití s pochodovými tábory, antoninský s pevnůstkou²), Cappuck (dle nálezů keramiky tato lokalita okupována během flávijsko-trajánského období i v době antoninské) a pravděpodobně nejvýznamnější pevnost na území Skotska – Newstead.

Lokalita Newstead se nachází v místě, kde Dere Street překračuje řeku Tweed³, z čehož je zcela patrné, které místo měla chránit. Lokalita sama byla bezpochyby obsazena římskými vojsky v době flávijské, antoninské a okupace pravděpodobně pokračovala až do roku 180 po Kr. či dále a z nálezů rytiny vyobrazující císaře Septima Severa s jeho synem Caracallou lze usuzovat, že pevnost byla okupována i během Severovského tažení v letech 208 – 11⁴. Fortifikace sama zabírala plochu 4,6 ha (Obr. 21), přičemž později došlo k jejímu rozšíření a zabírala celých 6 ha⁵. Pevnost byla postavena XX. legií, oddíly této jednotky zde sídlili i v období antoninské okupace, oltáře dosvědčují i přítomnost jednotek jízdních (Ala Vocontiorum⁶).

Od Newstead se Dere Street táhla dále na sever, zatímco další římská cesta z tohoto klíčového místa vedla směrem na západ, podél řeky Tweed, směrem ke Castledykes (Obr. 4). Tato cesta byla chráněna základnami na lokalitách Easter Happrew (okupace ve flávijském období⁷) a později na nedalekém Lyne (zde okupace až v době antoninské, na přehlednější pozici a proto asi nahradila Easter Happrew, starší pevnost obsazená asi mezi léty 142-58, v období 158-162 pak nahrazena pevnůstkou⁸).

Dere Street ale pokračovala vytrvale směrem na sever, přes lokalitu Oxton (z nálezů keramiky doložena antoninská okupace⁹) k dalšímu klíčovému bodu – lokalitě Elginhaugh, kde máme doloženu pevnost z období Flávijského na lokalitě o rozloze 1,4 ha. Výzkumy

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 108

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 110

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 115

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 117

⁵ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 117

⁶ Z webu www.roman-britain.org/military/alavoc.htm ke dni 08. 08. 2010-

⁷ Z webu www.roman-britain.org/places/easter_happrew.htm ke dni 08. 08. 2010-

⁸ Z webu www.roman-britain.org/places/lyne.htm ke dni 08. 08. 2010-

⁹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 120

v letech 1984, 1986-7 ukázaly i na přítomnost lázní¹, ale lokalita sama byla opuštěna a při opětovné okupaci v období vlády císaře Antonia Pia již nebyla obsazena, její úlohu zřejmě nadále plnila severněji položená pevnost na lokalitě Inveresk (o rozloze 2,84 ha²), kde už analýza keramiky jasně hovoří pro období antoninské okupace³.

Od Inveresku se chod Dere Street směrem k Antoninovu valu stáčí ze severozápadního směru na téměř čistě západní, až k další pevnosti na lokalitě Cramond. Cramond a Inveresk sloužili bezpochyby nejen k patrolování podél Dere Street ale též pozorování a případnému bránění celého jižního okraje zálivu Forth.

Sama lokalita Cramond (dnes stejnojmenné městečko) leží na ústí řeky Almond do zálivu Forth. Čistě z tohoto důvodu lze očekávat, že Cramond byl poměrně důležitým přístavem pro vojska ve Skotsku, už jen ze své polohy (Obr. 22). Nepochybně zde stála pevnost jak v období antoninském, tak během Severovského tažení, ale evidence pro okupaci během Agricolova tažení je pouze kusá a sestává se jen z několika mincí⁴. Epigrafické pozůstatky jednotek zde působících jsou velmi pestré, beze sporu zde byla přítomna I. kohorta Tungrijských (lat. Cohors Primae Tungrorum), V. kohorta Galů (Cohors Quintae Gallorum) a pravděpodobně se zde na stavebních pracích podílela také II. legie Vznešená⁵ (lat. Legio Secundae Augusta).

Během vykopávek v roce 1975 byly nalezeny pozůstatky poměrně rozsáhlých lázní severně od pevnosti⁶, zatímco četné stopy po civilním osídlení přilehlém k pevnosti jsou spíše východně od fortifikace. Cramond je ale především znám díky nálezu tzv. Cramondské lvice v ústí řeky Almond (jednalo se pravděpodobně o náhrobní monument vysokého důstojníka - Obr. 22).

Předpokládá se, že Dere Street se dále táhla směrem k pevnosti s civilním osídlením na lokalitě Carriden – Velunia⁷, která měla být první pevností na Antoninově valu a zároveň poslední pevností na pásu obraných fortifikací střežících záliv Forth.

---

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 123

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 123

³ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/inveresk.htm) ke dni 08. 08. 2010-

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 124

⁵ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/cramond.htm) ke dni 08. 08. 2010-

⁶ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 124

⁷ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/veluniate.htm) ke dni 08. 08. 2010-

3.3. Stručná topografie významných lokalit severně od Antoninova valu (s přihlédnutím pouze k lokalitám významným v kontextu valu)

Nejvýznamnější lokalitou severně od valu je Camelon (myšleno v kontextu využití valu a Dere Street). 1,5 km severně od Antoninova valu (nejbližší lokalitou je pevnůstka na lokalitě Watling Lodge), nacházela se zde pevnost o rozloze 2,91 ha¹, s vnitřními budovami postavenými z kamene. Pevnosti pravděpodobně předcházela obdobná z horizontu Falvijského, v kontextu Antoninova valu je ale samozřejmě důležitější fáze opevnění z období antoninského. Camelon byl nepochybně klíčovým bodem, především svou pozicí na Dere Street – nejvýznamnější cestě spojující Severní Anglii se Skotskem. Tento fakt je patrný především v okolí samotné pevnosti, kde se podařilo identifikovat přinejmenším 11 pochodových a přechodných táborů².

Vykopávky na lokalitě proběhly v předstihu před přestavbami v 70. letech, ale většina pevnosti nadále čeká na prozkoumání a proto je dodnes nejasný její celkový půdorys. Hlavní římská cesta pokračovala za dnešním Camelonem směrem na sever k současnému Stirlingu³, přičemž místo kde překračovala řeku Forth je dodnes nejasné, u možných lokalit (např. lokalita Doune) ale chybí evidence pro antoninské osídlení⁴.

Směrem na sever je další významnou lokalitou Ardoch poblíž stejnojmenné vesnice ve správní oblasti Perth and Kinross. Na Ardochu je nejzajímavější stupeň dochování obraných prvků, především příkopů a hliněných valů, který je s jinými lokalitami prakticky nesrovnatelný – tyčí se bezmála do výše 2 m⁵ (Obr. 23). K výzkumům lokality, pro kterou máme evidenci o obsazení jak v době Agricolova tažení tak v období antoninské okupace došlo mezi léty 1896 až 97⁶. Impozantnost opevnění je částečně dána tím, že osádka postupně přidávala jednotlivé prstence příkopů směrem dovnitř pevnosti, čímž se vlastně snižovala rozloha vnitřního prostoru pro budovy (tedy vnější prstence jsou starší než ty vnitřní), ze kterých se bohužel nic nedochovalo (byly vystavěné ze dřeva⁷).

Na lokalitě Ardoch se ale nacházela i přístavba k pevnosti, dva velké pochodové či přechodné tábory, u kterých se odhaduje severovské využití a dokonce jedna věž (vše severně od prvně zmiňované pevnosti⁸ – věž součástí systému Gask Ridge – viz. str. 35 - 37). U

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 159

² Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/camelon.htm>

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 162

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 162

⁵ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 162

⁶ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 163

⁷ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 162-3

⁸ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 164

lokality Ardoch se rovněž podařilo identifikovat průběh římské cesty, která odsud vedla přes pevnůstku na lokalitě Kaims Castle k další pevnosti na lokalitě Strageath¹.

Další ve směru na severovýchod je lokalita Kaims Castle leží západně od silnice A 822 u vesnice Muthill (správní oblast Perth and Kinross, 4 km severovýchodně od lokality Ardoch). Pevnůstka na této lokalitě, podobně jako Ardoch patří k nejlépe dochovaným pozůstatkům římské okupace ve Skotsku (její násep dodnes ční do výše 1,5 m²). Poblíž lokality se nacházely také tři věže, které měly být součástí staršího pásu opevnění zvaného Gask Ridge (viz dále). Horizont okupace této malé pevnůstky (rozloha pouhých 0,1 ha) je zatím nadále sporný, odhaduje se, že pevnůstka byla obsazena v období Flávijském, přičemž re-okupaci v období vlády Antonina Pia nelze vyloučit ale ani potvrdit³ (obr. 24).

Lokalita Strageath, 10 km severovýchodně od lokality Ardoch, byla významná především díky své pozici na brodu přes řeku Earn⁴. Vykopávky v letech 1973-86 určily, že lokalita byla obsazena jak období flávijském, tak antoninském. Za Strageath pokračovala římská cesta směrem k řece Earn, kterou překračovala pravděpodobně poblíž dnešní vesnice Muthill (poblíž nalezeny pozůstatky několika pochodových táborů⁵). Zde se římská cesta stáčela ostře na východ směrem k dnešnímu městu Perth, přičemž v této oblasti byla chráněna systémem fortifikací dnes známým jako Gask Ridge⁶.

Antoninův val nebyl prvním soustavou obraných pozic na šíji Forth-Clyde⁷. Již Gneus Julius Agricola zbudoval během čtvrté sezóny svého tažení do Skotska síť posádek pro kontrolu šíje Forth-Clyde a území bezprostředně na sever – Skotských nížin (Scottish Lowlands), i když bohužel snahy o zmapování tohoto systému byly zatím jen málo úspěšné (Obr. 25), protože fortifikace nebyly trvalého charakteru nebo byly překryty svými následnicemi v období antoninské okupace (jedinou výjimku snad tvoří Camelon jako klíčový strategický bod, mající specifický význam právě i v období antoninské okupace - viz str. 34).

Pro pochopení prvního obraného systému ve Skotsku, kterým byl právě Gask Ridge, je nutné znát okolnosti jeho vzniku. Byl vystaven v 80. letech 1. stol po Kr. během rozsáhlých operací pod vedením guvernéra Gnea Julia Agricoly, prakticky ve stejné době kdy vznikl velmi podobný systém na území dnešního Německa⁸. V té době (cca 83 po Kr.) byla římská

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 164-5

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 166

³ Z webu www.scotlandsplaces.gov.uk ke dni 24. 04. 2010 -

http://www.scotlandsplaces.gov.uk/search_item/index.php?service=RCAHMS&id=25365

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 166

⁵ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/strageath.htm>

⁶ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 166

⁷ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 58

⁸ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 60

armáda plně zaměstnána vojenskými operacemi na Rýně v tzv. Válce s Chaty a došlo dokonce stažení jednotek z ostrova (viz. pevnost Inchtuthill¹ - str. 11).

V Germánii v této době také vznikl systém obrany ne nepodobný tomu v Británii. Germánský systém² byl založen na síti věží vzdálených jedna od druhé 500-600 m. V Británii vznikl obdobný systém, ale rozestupy mezi věžemi činily 760-1520 m, přičemž celý systém měl již pseudo-předchůdce v podobě série pevnůstek (tzv. Glen Forts³ - například fortifikace na lokalitách Cardean, Bertha, Stracathro) v horských údolích na začátku Skotské Vysočiny, které byly právě v této době opuštěny.

Gask Ridge svým průběhem vlastně de facto sledoval hranici mezi Skotskou Vysočinou (Scottish Highlands) a Nížinou (Scottish Lowlands) v krajích Perth-Kinross a Angus. Souborný název Gask Ridge se někdy používá pro všechny vojenské objekty v oblasti mezi řekou Tay a Carron⁴, jindy platí pouze pro síť věží. Je zároveň možné, že celý systém překračoval řeku Tay a pokračoval i dál na severovýchod⁵, ale bohužel (i vzhledem k velikosti hledaných objektů - věží) jsou informace o tomto systému jako celku pořád kusé a zůstává mnoho bílých míst.

Vzhledem ke vzdálenosti mezi jednotlivými věžemi lze vyvrátit jejich působnost jako věží signálních – stojí zbytečně blízko sebe⁶. Jednalo se tedy asi spíše o prodloužené rameno sítě posádek v místě pozdějšího Antoninova valu, které mělo monitorovat případné nepřátelské pohyby na kraji Skotské Vysočiny (která sama o sobě mohla být jen těžko kontrolovatelná vzhledem k členitosti terénu). Je třeba mít též na paměti, že tyto věže nestály osamoceny, ale že byly cestou spojeny s většími základnami na lokalitách Camelon a Bertha, stejně jako že se zde vyskytovaly i posádky v několika pevnůstkách⁷.

Samy věže podléhaly standardnímu plánu – byly čtvercového půdorysu o straně 4 m, dvě až tři patra vysoké (Obr. 24, 25, 26). Stavba byla obehnána příkopem⁸, někdy dvěmi⁹. Mezi nejlépe zdokumentované lokality tohoto systému patří (směrem od jihozápadu na severovýchod) Ardoch (viz. str. 34), Parkneuk¹⁰, Raith¹¹, Arduvie¹², Roundlaw¹³, Kirkhill¹, Muir O'Fauld², Moss Side³ a Westmuir⁴.

¹ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/military/northern_campaigns.htm) ke dni 08. 08. 2010- http://www.roman-britain.org/military/northern_campaigns.htm

² Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/military/northern_campaigns.htm) ke dni 08. 08. 2010- http://www.roman-britain.org/military/northern_campaigns.htm

³ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/military/northern_campaigns.htm) ke dni 08. 08. 2010- http://www.roman-britain.org/military/northern_campaigns.htm

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 166

⁵ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 59

⁶ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 59

⁷ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 59

⁸ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 168

⁹ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/military/northern_campaigns.htm) ke dni 08. 08. 2010- http://www.roman-britain.org/military/northern_campaigns.htm

¹⁰ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 168

¹¹ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/raith.htm) ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/raith.htm>

¹² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 168

¹³ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/roundlaw.htm) ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/roundlaw.htm>

Možná největším a neproblematičtějším bílým místem pro pochopení smyslu a významu celého prvního obraného systému ve Skotsku je nedostatek evidence pro stanovení přesné doby jeho vzniku a délky užívání. Na několika lokalitách jsou doloženy opravy či přestavby, takže systém byl v užití déle než jednu sezónu⁵, nejdéle 7 až 9 let za předpokladu, že se Gneus Julius Agricola poprvé přiblížil k řece Tay roku 79 po Kr. a k opuštění nově vydobytých území po konci tažení došlo až po polovině 80. let (profesor D. J. Breeze uvádí léta 86/7 po Kr.), kdy byly opuštěny všechny římské vojenské objekty severně od řeky Forth⁶. K ústupu z nově vydobytých pozic nedošlo z důvodu porážky v dané oblasti, ale protože řada jednotek byla z Británie po skončení Agricolovy kampaně stažena a nový guvernér asi chápal, že nově vydobytá území prostě nejsou udržitelná a došlo k postupnému stažení na jih.

Systém Gask Ridge je v kontextu této práce významný tím, že se jednalo o první (alespoň částečně) ucelený systém obrany nově dobytých území v Británii. Na druhou stranu nelze přeceňovat jeho defenzivní úlohu, jednak kvůli jepičí délce užívání a také vzhledem k tomu, že síť věží a pevnůstek by pravděpodobně soustředěnějšímu útoku neodolala. Lze se domnívat, že systém mohl být též součástí širšího plánu celého tažení, při kterém před Agricolou vyvstal problém taktiky boje Caledonských válečníků – vyhýbali se přímému rozhodujícímu střetu a místo toho napadali jeho zásobovací linie a taktikou „zaútoč a ustup“ (angl. hit and run tactic⁷) vyčerpávali římské jednotky⁸. Systém Gask Ridge mohl tedy být i odpovědí na tuto taktiku ve snaze bránit si tyl a zásobování jako i již dobytá území.

Severovýchodně od systému Gask Ridge známe ještě celou řadu významných římských lokalit, ale u drtivé většiny z nich jsou doklady pouze pro okupaci v období Agricolova tažení a v rámci severovské expanze. Za zmínku určitě stojí lokalita Carpow u ústí řeky Tay, známá též jako Orrea⁹, která sloužila jako důležitá základna (a pravděpodobně i jako zásobovací přístav) v období severovské expanze. Západně od Caprow se nachází lokalita Bertha, na které jsou doložena krátká osídlení jak v období antoninském tak Severovským, přičemž nejvýznamnější pochopitelně byla během Agricolovy kampaně¹⁰.

---

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 168

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 169

³ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/mossside.htm) ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/mossside.htm>

⁴ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/westmuir.htm) ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/westmuir.htm>

⁵ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 59

⁶ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 60

⁷ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 50-51

⁸ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 7

⁹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 170

¹⁰ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/bertha.htm) ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/bertha.htm>

Největší římskou pevností ve Skotsku a potencionálně i nejvýznamnější mohla být fortifikace na lokalitě Inchtuthill (správní oblast Perthshire, na levém břehu řeky Tay mezi dnešními vesnicemi Meikleour a Caputh¹, viz. str. 11), kdyby nebyla opuštěna a zbořena ještě během výstavby v roce 86 nebo 87 po Kr..

Přestože nemá mnoho společného s Antoninovým valem, je záhodno si jí připomenout, jelikož podle původního plánu římské expanze do Skotska zde měla sídlit celá legie (patrně XX.² – Obr. 27). S výjimkou přilehlých lázní a obraného náspu byla celá pevnost postavena ze dřeva a tudíž se po její demolici římskými vojsky v době ústupu ze Skotska mnoho nedochovalo – stavitelé již postavené budovy před svým odchodem zbořili a spálili³, ale vzhledem k nálezu více jak 1 000 000 nepoužitých hřebů⁴ (dohromady vážily 0,762 tuny!) v blízkosti táborových dílen lze předpokládat, že šlo čistě o ústupovou demolici neprovázenou žádnými válečnými akcemi.

Jelikož takto velká pevnost se stavěla nejméně dva roky, ne-li déle, lze předpokládat (a archeologické nálezy to i potvrzují⁵) poblíž pevnosti dočasný tábor, který sloužil stavějícím vojákům jako základna⁶.

Pevnosti severně od řeky Tay stály kolem cesty táhnoucí se podél toku říčky Isla⁷. Ve zkratce dalšími lokalitami s pozůstatky po římských vojenských základnách jsou Cardean poblíž soutoku říček Isla a Dean Watter, s doloženou okupací během Agricolova tažení⁸ a Stracathro – z dosud zkoumaných vůbec nejsevernější pevnost v Římské říši (poblíž stejnojmenné vesnice, dnes lokalita částečně překryta kostelem), podle keramiky datovaná do flávijského období⁹.

Není zdaleka jisté, že Stracathro je nejsevernější pevností Římské říše, je klidně možné, že letecké snímky časem objeví další pevnosti, ale od lokality Stracathro na sever počet římských fortifikací řídne. Je sice zdokumentována řada pochodových táborů (například lokality Kair House, Bervie Water, Raedykes nebo Normandykes), patřící dílem k období Agricolova tažení (většinou ty menší), dílem k severovské expanzi (většinou ty s větší rozlohou¹⁰). Na jiných lokalitách byly evidentně postaveny dva pochodové tábory na stejném

---

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 178

² Breeze, D. J., *Roman forts in Britain*, 2002 str.: 40

³ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 102

⁴ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 179

⁵ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- http://www.roman-britain.org/places/pinnata_castra.htm

⁶ Breeze, D. J., *Roman forts in Britain*, 2002 str.: 40

⁷ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 181

⁸ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 181

⁹ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/stracathro.htm>

¹⁰ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 183

místě (například Glenmailen¹) a zůstává jen otázkou, zdali armáda mohla mít povědomí o vojenských instalacích zbudovaných přechodně před více jak 130 lety.

I vzhledem k charakteru terénu jsou pochodové tábory, menší pevnůstky a věže v oblasti Grampijských hor a severně od nich jen těžko rozpoznatelné, ale nepochybně v této oblasti ještě nadále zůstávají lokality čekající na své objevení – tedy pokud badatel věří v hodnověrnost antických pramenů, hovořících, že jak Agricolova, tak Severova vojska dotáhla až na „vzdálený konec“ (myšleno sever) Británie².

---

¹ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 187

² Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 188

4. Antoninův val

4.1. Výstavba valu, technická stránka monumentu, modifikace během užití

Když římscí stavitelé plánovali a realizovali výstavbu Hadriánova valu, na šíji Tyne-Solway již existovala cesta propojující řadu pevností na této hranici (nikoli však všechny), a byla to velmi pravděpodobně právě tato cesta, co určilo většinu trasy budoucího valu¹. Antoninův val je významný především tím, že v čase jeho vybudování žádná taková cesta ani síť pevností na daleko kratší šíji Forth-Clyde nebyla. Tím se tedy otevírá možnost studovat stavbu římského opevnění v místech, kde stavitelé nemohli navázat na žádnou předcházející obranou linii nebo jen síť posádek (jako tomu bylo právě v případě valu Hadriánova nebo Germánského limitu, kde římská vojska operovala dlouhá léta před vznikem vlastního limitu).

Za jistého předchůdce Antoninova valu se sice dá považovat systém Gask Ridge, postavený již Gneem Juliem Agricolou (viz. podkapitola Stručná topografie významných lokalit severně od Antoninova valu), ale v době stavby Antoninova valu se jednalo o víc jak půl století nefunkční systém, který byl využit jen po několik sezón. Římská vojska na něj v jistém smyslu navázala – řada táborů a pevností z doby antoninské okupace měla své předchůdce v době flávijské. Důkazy pro to jsou však především v podobě řídkých nálezů mincí a keramiky z období Agricolova tažení². Samy stavby patrně nebyly trvalého charakteru a po jejich opuštění po nich nezbylo v krajině příliš mnoho stop, na které by šlo navazovat.

Antoninův val nenavazoval na systém Gask ridge přímo, ale spíše volbou linie obrany, podobně jako například řada částí Maginotovy linie navazovala na opevnění z První světové války. Antoninův val sledoval především příhodnou linii šíje a fakt, že lokality s flávijskou okupací se často překrývají s těmi s antoninskou je dán spíše jejich strategickým významem, jako tomu je například u klíčového bodu antoninské okupace Skotska – pevnosti na lokalitě Camelon (viz. str. 34). Velmi podobné je to i u řady pochodových táborů ve Skotsku, i když zde mohly hrát roly i jiné faktory, jako například standardizovaná délka jednoho denního pochodu nebo znalost krajiny a povědomí a předchozím táboření jiných jednotek na dané lokalitě. Ale právě poslední faktor je u Antoninova valu spíše nepravděpodobný, protože

---

¹ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 65

² Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 58

Agricolou zbudovaná síť signálních věží a pevnůstek neměla dlouhého trvání a i vzhled, účel a systém Antoninova valu byly odlišné od flávijského systému na linii Forth-Clyde.

4.1.1. První fáze výstavby Antoninova valu

Historia Augusta shrnuje Antoninovo počínání v Británii, potažmo Skotsku takto: ...Vedl mnoho válek, ale všechny skrze své legáty, přičemž Lollius Urbicus pro něj porazil Brity a postavil druhý val, tentokrát drnový, poté co zahnal barbary na útěk¹.

Za posledních sto let výzkumy v oblasti Antoninova valu tuto výpověď potvrdily a zároveň rozšířily. Val zajisté nebyl po celé své délce postavený z drnů, nýbrž na některých místech byl prostě hliněný či jílový².

Val sám stál na kamenném podloží (Obr. 39) o průměrné šířce 4,5 m, které mělo nejen zajistit stabilitu samotné konstrukci, ale také zabezpečit odtok vody³. Římsí stavitelé se velmi pravděpodobně poučili z přecházející konstrukce valu Hadriánova, kde původní hliněná část, později přestavěná do kamene, stála jen na udusané zemi a velmi pravděpodobně neposkytovala dobrý základ ani náležité odvodnění⁴.

Během ranných vykopávek a výzkumů Antoninova valu v 90. letech 19. stol. bylo učiněno mnoho řezů ke zjištění profilu valu⁵. Na místech, kde jsou dodnes viditelné pozůstatky náspu, se val netyčí do nijak zvlášť úctyhodné výše. To je dáno jak vlivem počasí za uplynulé dva tisíce let, tak tím, že drny samy postupem času tlejí a mocnost jejich vrstev se snižují. Přesto již díky těmto ranným vkopům do profilu valu bylo možno spočítat počet vrstev drnů navršených na sebe a na třech místech tento počet dosahoval až devatenácti.

Samotné drnové „cihly“ či „desky“ měly být o rozměrech 45 x 30 x 15 cm⁶, tedy tak veliké a těžké, že je vojáci museli při stavbě nosit přehozené přes rameno, jak je to vidět na několika částech reliéfu Hadriánova sloupu (Obr. 40). Takto přesná standardizace patrně nebyla kanonicky dodržována, ale dá se z ní vycházet ve výpočtu, že pokud byly „desky“ drnů cca 15 cm vysoké, narovnané do devatenácti pater dávaly původně cca tři metry.

V rovině dohadů nadále zůstává, zda-li byl vrchol valu, jeho hřeben, zakončen pouhým obraným náspem či nacházel-li se na něm ochoz. Řada kresebných rekonstrukcí s ním počítá (Obr. 41) ale je daleko pravděpodobnější, že byl postavený jenom na těch

¹ Z webu <http://penelope.uchicago.edu> ke dni 25. 04 2010 -

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Historia_Augusta/Antoninus_Pius*.html

² Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 55

³ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 55

⁴ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 72

⁵ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 74

⁶ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 74

částech valu, které přímo sousedily s pevnostmi a pevnůstkami. Na samotném valu mimo pevnosti nebyly doposud archeologicky zjištěny žádné důkazy pro existenci ochozu v podobě kůlových jamek či pozůstatků samotného ochozu¹.

Přínejmenším stejně důležitou součástí valu jako systému byl poměrně široký a hluboký příkop, který se nacházel bezprostředně severně od samotného drnového náspu. Na několika místech, kde jsou pozůstatky příkopu dodnes velmi dobře dochovány se zdá být širší, než ve skutečnosti byl, což je dáno pozdější erozí.

Příkop sám během svého průběhu od zálivu Forth po ústí řeky Clyde značně kolísal v šíři. Zatímco v centrálním sektoru, přibližně mezi lokalitami Watling Lodge a Bar Hill, se šíře pohybuje kolem úctyhodných 12 m při maximální hloubce 4 m, ve východní části od lokality Falkirk směrem k zálivu Forth je příkop 6,10 m – 10,70 m široký². Západně od lokality Bar Hill se šíře příkopu obecně pohybovala od 6,10 m do 7,60 m. Přičemž ve všech těchto úsecích šířka často i velmi kolísala.

Jedním z důvodů může být přílišná kamenitost podloží – na několika místech vojáci nedokázali příkop vůbec dokončit – nejlepším příkladem je lokalita Croy Hill, kde se sice stavitelům podařilo na většině míst vkopat příkop přímo do skály, ale i tak za nimi zůstala místa (např. pár metrů od pevnosti směrem na východ) se kterými si neporadili. K podobné situaci došlo také na nedaleké lokalitě Bar Hill a na lokalitě Carleith³.

Druhým důvodem kolísání šíře příkopu mohly být i jiné pracovní postupy a plány jednotlivých legií, které val a příkop stavěly. Velmi dobře to dokumentuje příklad z lokality Hillhead východně od pevnosti u Kirkintilloch, kde se na sebe napojují dvě rozdílné šířky příkopu, ačkoli geologické podloží bylo stejné a nenutilo vojáky příkop náhle zužovat. Lze tedy odhadovat, že různé jednotky měly odlišné parametry a postupy na stavbu valu a takzvaně „svůj“ úsek si stavěly po svém. Práci rozdílných jednotek na valu dobře dokumentují tzv. mílní kameny, které legie zhotovovaly jako jistý podpis své práce, na němž uváděly, které části valy postavily. O mílních kamenech viz. dále a též str. 67, 51).

Třetí a možná nejdůležitější součástí komplexu valu byla tzv. Vojenská cesta (angl. Military Way). Tu známe již z valu Hadriánova, ale zde tato cesta vlastně časově předcházela val⁴, který byl víceméně vybudován po její severní straně, zatímco v případě Antoninova valu byly cesta a val budovány současně. Cesta neprobíhala přímo po jižní straně valu, ale spíše 15 – 40 m jižně od náspu. Byla konstruována ze šterku zpevněného kamenu, opatřena po

---

¹ Shotton D., *The Roman Frontier in Britain: Hadrian's Wall, the Antonine Wall, and Roman Policy in the North*, 1996, str.: 89

² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 77

³ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 77

⁴ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 56

stranách menšími příkopy pro odtok vody. Stála na drnovém podloží¹ a její průměrná šířka byla kolem 5 m. Oproti Hadriánovu valu k valu Antoninově nebylo nikdy přistavěno Vallum.

Výpočty profesora Davida J. Breeze kalkulují s tím, že dále zmíněné jednotky (vojáci z II., VI. A XX. legie) mohly postavit celý komplex valu – příkop, drnový val a cestu za 9 měsíců, tedy za jednu sezónu². K tomuto tvrzení je však nutno přistupovat s obezřetností. Historia Augusta zmiňuje, že: „... Lollius Urbicus pro něj (Antonina Pia) porazil Brity a postavil druhý val, tentokrát drnový, poté co zahnal barbary na útěk.³“. Případné vojenské operace či prosté udržování pořádku v nově dobytém území odčerpávaly pracovní sílu nutnou ke konstrukci monumentu. Lze tedy předpokládat, že práce na první fázi Antoninova valu vzhledem k bojům i případné nepřízni počasí (o kterých sice nevíme, ale nelze je vyloučit) mohly protáhnout až na dvě sezóny.

Jiné teorie dokonce připouští fakt, že Antoninův val vlastně nebyl nikdy dokončen. Teprve až v polovině 50. let 2. stol po Kr.⁴ se započalo s budováním tzv. přístaveb (viz. str. 47 – 8) a díky převelení některých jednotek do jiných provincií (viz. Příloha – Tabulka 2 na str. 74) se po nějakou dobu stavební práce na valu zastavily. Je pravděpodobné, že samotná výstavba valu, příkopu a vojenské cesty netrvala déle než tři sezóny, ale pevnosti a pevnůstky byly postupně přestavovány, vylepšovány a doplňovány po celou dobu existence valu.

V jistém protikladu proti tomuto tvrzení může stát fakt, že oproti dřívějším vojenským stavbám se velmi pravděpodobně na konstrukci Antoninova valu podílely Auxilie více, než bylo doposud zvykem. Pamětní desky na budovách dokazují stavební činnost Auxilií v pevnostech na lokalitách Rough Castle, Castlecary a Bar Hill. Pokud se tedy na budování alespoň některých pevností podílely Auxilie, mohl být stavební proces rychlejší, ale bohužel neexistuje žádná solidní evidence, že nápisy na budovách výše zmíněných pevností jsou pamětní desky vztahující se přímo k výstavbě a ne třeba k pozdější přestavbě či opravě⁵.

Odhaduje se, že i když Antoninův val – příkop, drnový val, vojenská cesta, pevnosti, pevnůstky a tzv. rozšíření (viz. str. 24, 45 – 6) byly budovány relativně najednou, jako první se započalo s výstavbou tzv. Vojenské cesty (Military Way⁶), krátce nato se pokračovalo s budováním ostatních prvků valu. Je rovněž zdokumentováno několik dočasných táborů, které s vysokou pravděpodobností sloužily jako základny pro oddíly pracující na výstavbě

---

¹ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 78

² Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 78

³ Z webu <http://penelope.uchicago.edu> ke dni 25. 04 2010 -

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Historia_Augusta/Antoninus_Pius*.html

⁴ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 62

⁵ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 59

⁶ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 78

valu¹. Velmi dobře máme tyto tábory zdokumentovány ve východní části valu, například dva tábory II. Legie se nacházely mezi řekou Avon a dnešním městem Bo'ness².

Vojenská cesta sloužila především k propojování nejlépe zdokumentovaných prvků Antoninova valu – pevností. Archeologické výzkumy odhalily, že původní plán výstavby spočíval v umístění celkem sedmi pevností po délce valu v intervalech přibližně po 13 km³. Pevností rozumíme fortifikaci o kapacitě schopné pojmout celou samostatnou jednotku Auxilií⁴, i když toto kritérium nebylo také vždy úplně dodržováno (viz. též str. 74).

Dobrym příkladem prvních pevností na valu je fortifikace na lokalitě Mumrills, jejíž konstrukce započala ještě předtím, než se v tomto sektoru začal stavět val sám. Stavitelé doplnily pevnost ze západu i z východu malými výběžky zdí (angl. Wing-walls), které byly později, když stavitelé valu dospěli k lokalitě Mumrills, připojeny k valu. Obdobná situace platí i u pevností na lokalitách Balmuildy a Castlecary, kde bylo toto napojení navíc ještě podtrženo faktem, že zmíněné pevnosti mají obvodové zdivo z kamene (jako jediné na valu), zatímco násep na který se napojovaly byl drnový⁵. Celkově je mezi pevnostmi spadající do první fáze výstavby valu řazeno sedm fortifikací na lokalitách Carriden, Mumrills, Castlecary, Auchendavy, Bar Hill, Balmuildy a Old Kilpatrick⁶, přičemž někdy je sem řazena ještě pevnost na lokalitě Camelon, která se však nenacházela bezprostředně na Antoninově valu, ale spíše sledovala průběh Dere Street.

Prostor mezi jednotlivými pevnostmi byl vyplněn tzv. pevnůstkami (angl. Fortlets či mile-fortlets). Z výzkumů je zřejmé, že všechny z doposud objevených a prozkoumaných pevnůstek byly součástí originálního plánu a že byly postaveny buď krátce před výstavbou valu (Golden Hill⁷), nebo během ní (Wilderness Plantation⁸), žádná však nebyla přidána až zpětně⁹.

Mílové pevnůstky měly být od sebe vzdáleny přibližně 1 římskou míli. Jednalo se o poměrně malé objekty o průměrných rozměrech 21 x 18 m¹⁰, velikostí tedy podobné obdobným zařízením na valu Hadriánově (zde většinou uváděny pod anglickým názvem Milecastles). Typickou pevnůstkou procházela cesta od jihu k severu, kde pak prostupovala bránou samotným valem ven (Obr. 41).

---

¹ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 58

² Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 58

³ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 56

⁴ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 84

⁵ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 81

⁶ Shotton D., The Roman Frontier in Britain: Hadrian's Wall, the Antonine Wall, and Roman Policy in the North, 1996, str.: 89

⁷ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 85

⁸ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 85

⁹ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 56-7

¹⁰ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 86

Pro pochopení funkce pevnůstek chybí jedna zásadní věc: doposud neexistují průkazné doklady o existenci přemostění či vyplnění příkopu (angl. Causeway) vedoucího před valem a tudíž je samotný smysl brány v případě pevnůstek poněkud záhadou. Jednou z teorií pokoušejících se objasnit tuto záhadu je, že průchody bránami v pevnůstkách byly sice součástí původního plánu, ale posléze od nich bylo upuštěno, příkopy byly znovu prohloubeny a brány vlastně nebyly v užití¹.

Význam a unikátnost Antoninova valu tkví především v jeho odlišnosti od jiných částí limitu, byť k němu relativně současných. Na Hadriánově valu, stejně jako na antoninském limitu v Germánii jsou kupříkladu doloženy věže – tedy prvek doposud nijak nezachycený na valu Antoninově ve Skotsku². Tento fakt je o to více zarážející, když vezmeme v úvahu existenci věží na valu Hadriánově (zde často pod anglickým označením turrets) i v rámci systému Gask Ridge (viz. str. 35 – 37). Doposud se však nepodařilo s jistotou prokázat existenci žádné věže v rámci valu, s výjimkou jediného náznaku v podobě několika kůlových jam na lokalitě Falkirk³, které však lze vykládat mnoha způsoby.

Naopak se v rámci systému Antoninova valu podařilo identifikovat několik prvků, které nemají na jiných částech limitu paralely. Jedná se o tzv. „rozšíření“ (angl. expansion) a minipevnůstky (angl. tiny fortlets⁴, jinde též ditched enclosures⁵ či small enclosures⁶). K minipevnůstkám viz. str. 26 – 7, k rozšíření viz. str. 24.

Tzv. „rozšíření“ se v rámci valu objevují v párech. Jsou doloženy dvě na západ a dvě na východ od pevnosti na lokalitě Rough Castle (viz. Významné a dobře zdokumentované lokality – str. 60) a dále na úbočí západně od pevnosti na lokalitě Croy Hill.

Nejlépe zdokumentované rozšíření je tzv. Bonnyside East, západně od Rough Castle. Na kamenné podezdívce 5,18 x 5,18 m byla vztyčena drnová nástavba pravděpodobně do výšky samotného valu⁷, která rozšiřovala v daném místě val o 5 m na jih. Rozšíření na lokalitě Rough Castle (Bonnyside East i Bonnyside West) mají kamenné základy položené v jiné výši než je má samotný val (nebyly tedy asi položeny ve stejnou chvíli), drnová konstrukce již byla kladena u rozšíření i u valu ve stejnou dobu. Jiná je situace u rozšíření poblíž lokality Croy Hill, kde nejen podloží, ale i drnová nástavba byly evidentně položeny až po dokončení valu jako takového⁸.

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 86

² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 86

³ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 86-7

⁴ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 57

⁵ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 149

⁶ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 88

⁷ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 87

⁸ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 87

Zůstává otázkou, k čemu vlastně rozšíření sloužila. Zpočátku byla považována za cosi jako „stanoviště pro signální ohně“ (angl. beacon-platform, Obr. 41), především díky hojným nálezům uhlíků a spálené hlíny v okolí lokality Bonnyside East. Tuto teorii by podporoval i fakt, že zatímco na Rough Castle byly tyto rozšíření postaveny tak, aby byly dobře viditelné z pevnůstek severně od valu, rozšíření náležící k lokalitě Croy Hill byla pro změnu postavena v té části valu, ze které byl dobrý výhled směrem do zázemí na jih k pevnosti na lokalitě Bothwellhaugh¹.

Ovšem proti signálním stanovištím hovoří řada faktů. Když by byl na drnové konstrukci zapálen a úmyslně živen větší oheň, samu konstrukci by to pochopitelně poškodilo či by začala rovnou hořet. Také to nevysvětluje proč stály rozšíření v páru a proč jsou známa pouze z několika lokalit. Profesor David J. Breeze je rovněž skeptický k funkci signálních ohňů z důvodů vlhkého Skotského klimatu².

Jedním z možných vysvětlení je, že podobně jako tzv. minipevnůstky, i tato rozšíření byla jakýmsi experimentem, který když se takzvaně „nechytl“ (z důvodů výše zmíněných) byl opuštěn. Ovšem nutno dodat, že se opět jedná jen o jednu z eventualit a je klidně možné, že na Antoninově valu čeká ještě celá řada dalších rozšíření k objevení a že s větším počtem výzkumů těchto zatím spíše záhadných objektů se objasní jejich původní funkce.

4.1.2. Druhá fáze výstavby

Do druhé fáze výstavby se počítá především přidání dalších pevností k valu³. Fakt, že některé pevnosti jsou mladší než sedm původních se podařilo prokázat již v počátcích výzkumů⁴. První takto zdokumentovaná pevnost se nachází na lokalitě Rough Castle, kde jsou obranné zdi pevnosti o něco širší než samotný val a jejich základy jsou výš než základy valu (pevnost tedy byla postavena později než val).

Dohromady bylo přidáno deset pevností⁵, z nichž většina byla menší než původních sedm. Přidáním pevností se některé starší objekty na valu staly nadbytečnými, či byly těmi novými rovnou překryty. Pevnůstky na lokalitách Duntocher, Croy Hill nebo Rough Castle byly nahrazeny pevnostmi⁶.

---

¹ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 57

² Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 88

³ Hanson S. W., Maxwell G. S., Rome's North West Frontier: The Antonine Wall, 1983, str.: 165

⁴ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 90

⁵ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 60

⁶ Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 60

V souvislosti s přístavbou 10 nových pevností došlo zcela jistě i k posunům posádek. Proto především ve starších pevnostech epigrafický materiál často naznačuje přítomnost dvou jednotek (např. v pevnostech na lokalitách Mumrills, Castlecary a Bar Hill). Buď posádka těchto pevností tvořili muži ze dvou jednotek, nebo, což zní pravděpodobněji, došlo v průběhu užití Antoninova valu k transferům jednotek mezi pevnostmi a tento transfer byl spojen právě s přidáním nových pevností.

Ještě zajímavějším faktem je množství evidence pro přítomnost legionářů v malých pevnostech a pevnůstkách na nejsevernější hranici Římské říše, poměrně daleko od jejich mateřských základů v Anglii (Isca Silurum – II. Legie Augusta - Vznešená, Deva Victrix – XX. Legie Valeria Victrix – Valeriova Vítězná a Eboracum – VI. Legie Victrix - Vítězná). Krom dokladů o hojné stavební činnosti legionářů v rámci celého valu byly nalezeny též doklady o jejich dlouhodobé přítomnosti v menších pevnostech jako jsou například fortifikace na lokalitách Croy Hill, Westerwood nebo Cadder (viz. též Tabulka 2 na str. 74).

Například poblíž lokality Westerwood byl nalezen oltář věnovaný Silvánovi a Nebesům centurionem VI. Legie Victrix Verecundem a jeho ženou¹, i když v tomto případě někteří badatelé usuzují, že centurion zde nevedl posádce složené z mužů šesté legie, ale spíše blíže neurčené Auxilii. Ovšem tři pamětní desky na lokalitě Croy Hill připomínající stavební činnost VI. Legie Victrix a k tomu ještě reliéfně zdobená náhrobní deska s vyobrazením zesnulého legionáře (Obr. 30), který má po boku další dva vojáky, velmi pravděpodobně své syny² napovídají, i kvůli absenci jiného epigrafického materiálu na dané lokalitě, že osádku zde po jistou dobu tvořil pouze oddíl mužů VI. Legie Victrix (Vítězná).

Fakt, že osádku těchto poměrně malých fortifikací tvořili legionáři, elitní pěchota Římské říše, je velmi zvláštní. Nebývalo zvykem aby legionáři spravovali malé příhraniční pevnosti a pevnůstky, obzvláště když pro větší pevnosti na Antoninově valu máme bohaté doklady o přítomnosti Auxilií. Jedno z možných vysvětlení tohoto neobvyklého řešení strážení hranic může být částečné „přecenění vlastních sil“ z pohledu římských vojsk³, kdy armáda v krátkém čase obsadila značné území a zjistila, že se stávajícím počtem mužů ho nemůže účinně bránit a spravovat. Pro to by hovořilo přesunutí částí jednotek (výše zmíněných tří legií) trvale usazených v jižní části ostrova i přidání deseti nových pevností.

Významným prvkem, objevujícím se až u druhé fáze budování valu jsou tzv. přístavby (angl. Annexe). Přístavby měly podobu opevněného okrsku, připojeného k pevnosti. Většinou

---

¹ Z webu www.roman-britain.org ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/westerwood.htm>

² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 93

³ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 93

nebyly tak mohutně opevněny jako samotné pevnosti. Přestože jsou poměrně dlouho známy, nad jejich účelem a využitím stále zůstávají otazníky.

Známo je celkem 7 přístaveb¹, byly doloženy jak u prvotních pevností na lokalitách, Castlecary (Obr. 9), Balmuildy (Obr. 12) a Mumrills (ke kterým byly patrně později připojeny), tak u pevností přidaných v druhé fázi výstavby na lokalitách Rough Castle (Obr. 8), Bearsden (Obr. 13, 14) a Duntocher (Obr. 15, 16)². Že přístavby nebyly součástí původního plánu je dobře vidět na příkladu lokality Mumrills, kde jsou na západní straně pevnosti příkopy sekundárně zasypány po připojení přístavby.

Jinak tomu je u lokalit z druhé fáze výstavby, například u fortifikace na lokalitě Bearsden bylo nejdříve velké území ohraničeno příkopy a valem, aby pak bylo následně rozděleno ve dvě na pevnost na západě a přístavbu ve východní části pevnosti (Obr. 13, 14). Otázkou zůstává, co vlastně přístavby obsahovaly. Na několika lokalitách jsou v rámci přístavby doloženy lázně (Bearsden, Balmuildy, Rough Castle), ale přístavby jsou příliš velké na to, aby obsahovaly jen poměrně malé lázně. Na lokalitě Mumrills byly nalezeny pozůstatky řemeslné výroby a lehkých dřevěných budov³. Je též možné, že přístavby sloužily jako tábor pro jednotky na cestě⁴.

V přístavbách rovněž mohly být umístěny táborové dílny, stejně jako zde mohl být umístěn vicus (civilní osídlení), ale někteří badatelé tuto možnost spíše zavrhuji⁵. Bohužel pro čistě nevojenské budovy v rámci přístaveb máme evidenci pouze na lokalitě Camelon⁶, která nejen že stála mimo val, ale byla celkově svým významem i účelem ojedinělá (viz. též str. 34) a tudíž evidence z ní nemůže být přenášena na jiné lokality.

Zatímco v rámci první fáze výstavby Antoninova valu byly pevnosti rozmístěny relativně pravidelně po celé délce valu, po dokončení druhé fáze výstavby byla na první pohled patrná koncentrace větších pevností v západní části celého komplexu. Možným vysvětlením může být již tak dostatečná vojenská přítomnost v oblasti Dere Street, která zajišťovala bezpečnost v oblasti natolik, že pevnosti ve východní části valu nemusely mít tak silnou osádku. Druhou variantou může být relativní přátelskost kmenů v této oblasti⁷ - zatímco na západě se okupační vojska setkala s rezistencí, která vyžadovala větší koncentraci jednotek, na východě byly místní kmeny prostě méně odbojné a tak se tam stavy nenavýšovaly.

---

¹ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 60

² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 95

³ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 122

⁴ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 95

⁵ Shotter D., *The Roman Frontier in Britain: Hadrian's Wall, the Antonine Wall, and Roman Policy in the North*, 1996, str.: 91

⁶ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 122

⁷ Hanson S. W., Maxwell G. S., *Rome's North West Frontier: The Antonine Wall*, 1983, str.: 169

Na závěr je nutno říci, že rozhodnutí přistavět dalších deset pevností ke stávajícím šesti patrně přišlo ještě dříve, než byl celý komplex valu vůbec dokončen podle původního plánu. Stavitelé valu již dokončovali západní část celého systému, když přibližně v oblasti pevnosti na lokalitě Castlehill přišla radikální změna v dělení práce na valu mezi jednotlivými legiemi (viz. str. 52 – 3), což badatelé spojují právě se změnou celkového pojetí valu sdruženou s přidáním deseti pevností a celkovým zvýšením osádky na Antoninově valu¹.

Pokud budeme brát Antoninův val jako celek, tedy jako systém skládající se z příkopu, drnového valu, vojenské cesty, pevností, pevnůstek, rozšíření a minipevnůstek, nalezneme mnoho podobností s limitem v jiných částech Římského impéria, nejvíce v samotné Británii. Bezpochyby Antoninův val přejal mnohé prvky valu Hadriánova – systém příkopu, valu a cesty, mílové pevnůstky atd... . Zároveň však Antoninův val sloužil jako inspirace pro pozdější úpravy valu Hadriánova, který byl znovu obsazen po opuštění antoninské severní hranice.

4.2. Účel, funkce a využití

Velmi důležitým a mnohdy opomíjeným faktem, který pomáhá lépe pochopit funkci valu, je skutečnost, že sám val nemusel vyznačovat hranici provincie a už vůbec ne pole působnosti římských jednotek. Z doby antoninské okupace Skotska jsou známy vojenské i civilní osídlení severně od valu, především podél Dere Street. Val byl postaven na šíji Froth-Clyde zejména kvůli výhodnosti a strategické významnosti této linie².

Zároveň je důležité si uvědomit rozdíl mezi posláním valu a jednotek usídlených v pevnostech připojených k valu. Val sám o sobě především usnadňoval kontrolu hranice – tím že zabraňoval volnému pohybu v krajině. Jeho využití s vysokou mírou pravděpodobnosti nebylo defenzivní. Pokud nějaká část celého systému Antoninova valu měla defenzivní využití, mohly to být pouze pevnosti – a to jen ty větší. Je dobré si povšimnout, že pevnosti byly obehnané několika liniemi příkopů ze všech stran – tedy že už jejich stavitelé nepovažovali val za nepřekonatelný pro větší vojenskou sílu a v případě ohrožení počítali s útokem z kterékoli strany, ne jen z pravděpodobného severu.

Římská armáda, díky propracovanému systému výcviku a špičkovému vybavení, byla koncipována především pro boj v otevřené krajině, kde nejlépe dokázala využít své přednosti v podobě dobrého manévrování dosaženého perfektní disciplínou a kde mohla nepřítel

---

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 95

² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 146

rychle donutit k boji zblízka ve formaci, ve kterém zvláště legie excelovaly. Bránění valu by vyžadovalo především velké množství lukostřeleckých jednotek, stejně jako artilerie, zatímco z valu máme doloženu především bohatou přítomnost jízdy – pro obranu čehokoli prakticky nevyužitelnou.

Val sám měl podobnou defenzivní úlohu jako Železná opona při hranicích Sovětského bloku za studené války. Přestože byla kupříkladu Berlínská zeď moderně vybavená a pro obyčejného člověka nepřekonatelná, jen těžko by odolala útoku byť jedné roty (cca 190 mužů). Podobně i Antoninův val, i když by byl vybaven ochozy (což není jisté), by nemohl odrazit cílený útok kmenů ze severu, především proto, že v celém římském vojsku v Británii nebylo dost mužů na jeho obsazení. Zatímco Železná opona především bránila emigraci z Východního bloku, Antoninův val měl za cíl bránit příchodu nezvaných osob na území římské Británie.

Z tohoto důvodu je nutné brát jednotky usídlené přímo na valu v pevnostech především jako „pořádkové“ či „pomocné“ síly, které hlavně monitorovaly dění na valu a v okolí a případně zasahovaly proti menší lokální rezistenci, nepokojům a místním loupeživým bandám. V případě větších ozbrojených střetů či otevřené války byly nepochybně povolány legie ze zázemí, podobně jako tomu bylo i v jiných provinciích. Auxilie, usazené po celé délce valu, tedy především kontrolovali výstup a vstup na území říše a s nimi spojené daně a restrikce. Val, spolu s jednotkami na něm usazenými, také nepochybně znemožňoval nejrůznějším lapkům a loupežníkům napadat usedlosti a civilní osídlení jižně od valu.

Nejdůležitějším úkolem lineární bariéry jako byl Antoninův val, byla kontrola pohybu lidí, který byl rámci byrokratického systému nejrůznějšími způsoby regulován a omezován. Cestující směli překročit val a vstoupit na území impéria neozbrojeni, pod vojenským dozorem, pouze na několika místech a ve dne. Celní poplatky byly nepochybně vybírány též přímo na hranici¹. Z tohoto pohledu byl Antoninův val spíše součástí byrokratického aparátu než defenzivní stavbou, i když by se na druhou stranu nemělo zapomínat, že i nebráněný val by pro případné útočníky byl jistou překážkou – právě ve volném pohybu v krajině – byť jistě překonatelnou.

Antoninův val tedy nebyl neprostupnou linií, nebyl ani hranicí provincie. Jednalo se spíše o jednu z forem udržování pořádku, kontroly, monitorování a případného omezování volného pohybu v příhraničí.

---

¹ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 72

4.3. Tvůrci a osádka valu

Antoninův val byl, podobně jako jeho jižnější předchůdce, postaven vojáky II., VI. a XX. Legie. Odhaduje se, že zatímco II. Legie Augusta se na výstavbě podílela jako celek, ze zbylých dvou legií byly vyslány jen některé oddíly¹. Ze všech legií, i z nejpočetněji zastoupené II. Augusty, však nebyli přítomni úplně všichni vojáci, vzhledem k tomu, že legie měly i jiné povinnosti – patrolování a vůbec správu jižních území – odhadem lze hovořit o 8 000 mužích, 4 000 ze II. Legie a po 2 000 z každé z legií zbývajících².

Nejlepším dokladem o stavebních pracích jednotlivých legií jsou tzv. mílní kameny (angl. Distance slabs). Mílní kameny jsou do značné míry unikátní v rámci veškeré římské vojenské skulptury. Přestože k nim existují paralely například v podobě tzv. centuriálních kamenů (angl. centurial stones) na Hadriánově valu³ nebo ojedinelých inskripcí v rámci antoninského limitu v Germánii⁴, zůstávají mílní kameny díky své četnosti i zdobnosti unikáty.

Primárním úkolem mílních kamenů bylo dokumentovat, který úsek byl postaven kterou legií. Ideálně, i když v takovém množství pochopitelně nejsou kameny dochovány, měl být jeden kámen na severní i jižní straně valu na začátku i konci každého budovaného úseku⁵. Dohromady se tedy mělo jednat o 4 mílní kameny k jednomu úseku, přičemž dlužno dodat, že se doposud podařilo najít jen 20 mílních kamenů v kontextu celého Antoninova valu⁶.

Mezi mílními kameny lze pozorovat poměrně velké rozdíly. V okolí Antoninova valu máme zdokumentovaný pouze jediný mílní kámen bez jakéhokoli zdobení, většina ostatních je zdobena venkoncem prostě. Zatímco na některých jsou vyobrazeny jen symboly jednotek participujících na stavbě – kanec jako symbol XX. legie (Obr. 42) a kozoroh s Pegasem jako symboly II. legie⁷ (Obr. 43), jiné přímo připomínají vítězství daných jednotek nad barbary – často za přítomnosti bohyně Victorie (obr. 44).

V kontextu valu však byly také nalezeny dva mílní kameny, které absolutně vynikají mezi ostatními svým zpracováním. První, z lokality Bridgeness zobrazuje ve dvou reliéfech po stranách tzv. suovetaurilia napravo (oběť býka, berana a prasete – jedna z nejposvátnějších obětí), které vykonává snad samotný velitel II. legie Augusty Aulus Claudius Charax, zatímco

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 63

² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 64

³ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 58

⁴ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 71

⁵ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 69

⁶ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 70

⁷ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 69-70

v levé části jsou vyobrazeni poražení barbaři, na které doráží vítězný jezdec¹ (Obr. 45). Uprostřed je text s dedikací císaři a údajem o stavebních pracích.

Druhý, z lokality Hutcheson Hill, je snad ještě lépe proveden. Zobrazuje bohyni Victorií, jak věncí vavřínem zobák orla na legionářské standartě (lat. Aquila) XX. legie, zatímco po stranách klečí porobení svázaní barbaři (Obr. 46). Zdá se, že všechny mílní kameny byly alespoň původně barevně dekorovány, na jednom se dochovaly zbytky barev dodnes².

Mílní kameny zpravidla začínají dedikací císaři Antoninovi Piovi, pak následují tituly a pocty legie a teprve pak samotná vzdálenost (viz. str. 67). Díky nim také víme, jak armáda nazývala Antoninův val – *vallum*³. Samotné práce, které mílní kameny připomínaly jsou pak doslova zmíněny jako *opus valli* (Obr. 47).

Otázkou zůstává samotný důvod snahy jednotlivých legií o tak přesnou a zdobnou připomínku jejich práce na valu. Obdobné kameny na valu Hadriánově nebo i pamětní nápisy na budovách v rámci pevností nejsou zdaleka tak zdobné. I když dávají mílní kameny poměrně přesnou informaci o tom, který úsek která legie postavila (viz. dále), což mohlo být císařským byrokratickým aparátem vyžadováno, důvod k takto propracované výzdobě je spíše v rovině dohadů. Lze jej spojovat se samotným účelem tažení, které se celé jeví spíše jako propagandistická akce⁴ za účelem posílení vratké pozice nového císaře. Přestože mílní kameny zobrazují houfy poražených nepřátel a drtivě vítězí římská vojska, jakékoli informace o významných bitvách chybí.

Je tedy jistě zvláštní, když se armáda pomocí bohatě zdobených monumentů chlubí vítězstvím, o kterém žádné podrobné zprávy neexistují. Je možné, že pokud císař potřeboval triumf a titul imperátor, bylo vítězství jednoduše vyrobeno, zatímco nové území bylo spíše anektováno než dobyto – a aby bylo vítězství dostatečně prokázáno, muselo být na mnoha místech připomínáno. Jedná se ale pouze o jednu z možností, proti které mimo jiné stojí nejasná motivace vojsk vztyčovat takové množství bohatě zdobených desek na nejsevernější hranici jedné z neodlehlejších provincií. Vítězství v Británii mělo přinést císaři prestiž především v Římě, ne v odlehlé provincii.

Zdá se, že Antoninův val byl rozdělen na jednotlivé stavební úseky o délce 4,66 římské míle, 3,66 římské míle a 3 římské míle⁵ (1 římské míle = 1,481 km –) při celkové délce 40 římských mil (60 km). Zvláštností je, že zatímco střední a východní část valu byly

---

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 70

² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 70

³ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 71

⁴ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 71

⁵ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 71

děleny přibližně podle tohoto systému, západní část dlouhá 4 římské míle (6,5 km) byla evidentně rozměřena ve stopách¹ (angl. feet) na 6 mnohem menších úseků. Tento fakt je o to podivuhodnější, že tento „přechod“ lze blíže umístit k lokalitě Castlehill, s jejíž výstavbou nejspíše přišla i radikální změna v pojetí celého systému formou přidání dalších 10 pevností k valu. Největší množství mílních kamenů pochází právě ze západní části valu².

Osádku Antoninova valu tvořili převážně vojáci z Auxilií. Na několika lokalitách je též doložena dlouhodobá přítomnost legionářských oddílů. K rozmístění jednotlivých jednotek v rámci sítě osádek na Antoninově valu viz. Tabulka 2 na str. 74. Většina vojáků sloužících na Antoninově valu pocházela z Británie, další mohli mít původ v Galii. Viz též kapitola Historie bádání – náhrobek Nectovelia na str. 68 – 9.

Někteří muži mohli také pocházet například z Germánie, kde byla po jistou dobu přítomna například jednotka Cohors Secundae Tungrorum milliaria equitata (II. smíšený – jízdní/pěchotní oddíl Tungrijských³), která jinak sídlila v pevnosti na lokalitě Birrens. Tato jednotka provedla během své přítomnosti v Germánii nábor místních mužů, kteří byli později spolu s ní převeleni zpět do pevnosti na lokalitě Birrens, v jejímž okolí vztyčili několik oltářů božstvům patrně germánského či východogalského původu (Viradecthis, Ricagambeda⁴).

Zdánlivě by do jisté míry exoticky mohla působit jednotka Cohors Primae Hamiorum Saggiatariorum (I. Lučištnický oddíl Hamských), která byla posádkou v pevnosti na lokalitě Bar Hill. Jak název napovídá, pocházela původně z města Hama v dnešní Sýrii⁵. Ovšem je nutno brát v potaz, že tato jednotka se podílela již na Claudijské invazi do Británie v roce 43 po Kr.⁶, tedy že v době antoninské okupace Skotska byl tento oddíl na ostrově již po několik generací. Proto není nutné přeceňovat počet Syřanů v rámci této jednotky ve druhém století po Kr., i vzhledem k tomu, že vojáci Auxilií se nemohli během služby ženit. Přesto zde jisté zastoupení nepochybně měli, neboť neoficiální poměry s ženami byly vzhledem k délce služby tolerovány a potomci z těchto svazků tvořili značnou část budoucích rekrutů⁷.

Jednotky na Antoninově valu měly primárně dva úkoly – udržovat pořádek na hranici provincie (pořádková – policejní činnost) a odrážet případné menší útoky či nájezdy z území mimo provincii (vojenská ochrana)⁸. Způsob správy okupovaného území byl v rámci římské říše poměrně rozdílný, ale lze předpokládat, že podobně jako ve většině západních provincií

¹ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 71

² Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 67, fig. 5,6

³ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/blatobulgium.htm) ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/blatobulgium.htm>

⁴ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/blatobulgium.htm) ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/places/blatobulgium.htm>

⁵ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/military/coh1ham.htm) ke dni 08. 08. 2010- <http://www.roman-britain.org/military/coh1ham.htm>

⁶ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 191

⁷ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 79

⁸ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 90

spravovaly okupační jednotky nově porobené území skrze místní autority, kterým ponechaly většinu původní moci a pouze je podřídily svému doзору.

Udržování pořádku prováděly okupační jednotky formou hlídkování a patrol, čemuž nasvědčuje i četná přítomnost jízdních jednotek (Tabulka 2 na str. 74), které se pro tuto práci hodí nejlépe¹. Velmi pravděpodobně též jednotky poskytovaly ochranu a doprovod obchodníkům a jejich karavanám a to nejen v rámci hranic provincie, ale pravděpodobně i za ní. Je nasnadě, že pokud byly římské jednotky přítomny i na území bezprostředně za hranicí provincie, nepochybně se neostýchaly zasahovat do místních záležitostí.

Mezi další povinnosti jednotek na valu patřilo vybírání daní a to jak vstupních poplatků na území říše a nejrůznějších cel, tak daní od provinciálů². Vzhledem k relativní krátkosti antoninské okupace Skotska je nasnadě, že romanizace místního obyvatelstva nedospěla tak daleko, aby byly daně vybírány v penězích. Pro tento fakt hovoří i řídkost zastoupení římského oběživa na lokalitách osídlených původním obyvatelstvem³. Daně byly velmi pravděpodobně vybírány jinou formou – v naturáliích či odvodem rekrutů, k čemuž jsou známy paralely v jiných částech říše⁴.

Římská armáda je dodnes známa svým přísným tréninkem a z něj vycházející železnou disciplínou. Lze tedy předpokládat, že pokud nebyli vojáci zaměstnáni jinými povinnostmi, cvičili se ve zbrani nebo se jinak udržovali v dobré fyzické kondici. Jednalo se o pravidelné pochody na 20 římských mil⁵ (32 km), plavání, cvičení nebo pohyb ve formaci. Jednou z dalších forem tréninku byly též tzv. symbolické bitvy (angl. mock battles), které formou převleků a kostýmů zobrazovaly boje mezi Řeky a Amazonkami. Z hlediska cvičení římské armády je významná lokalita Burnswark, kde na místě hradiště z doby železné cvičilo římské dělostřelectvo (usuzuje se tak podle množství nalezených střel artilerie⁶, viz. též str. 30).

Dalším z úkolů jednotek na valu bylo též zajišťování zásob. Pokud to bylo možné, armáda se vždy spoléhala na místní zdroje, hlavně v oblasti potravin. Umístění řady pevností, především jižně od Antoninova valu, v těsné blízkosti řek (Obr. 4) nemuselo sledovat jen příhodnou obranou pozici a blízkost dopravní tepny, ale též úrodnou půdu obdělávanou místními zemědělci, od kterých pak vojáci potraviny vykupovali (či si je prostě braly formou daní).

---

¹ Shotter D., *The Roman Frontier in Britain: Hadrian's Wall, the Antonine Wall, and Roman Policy in the North*, 1996, str.: 92

² Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 92

³ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 92

⁴ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 92

⁵ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 85

⁶ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*, 2004, str.: 83-4

Osádka Antoninova valu se běžně odhaduje na 6 000 – 7 000 mužů. Podle výpočtů S. W. Hansona a G. S. Maxwella by takováto vojenská síla ročně spotřebovala kolem 2 000 – 2 500 tun obilovin¹. K tomuto číslu je nutno přidat ještě vysokou spotřebu této komodity ze strany koní a jiných hospodářských zvířat, stejně jako jistou spotřebu civilního obyvatelstva v sídlištích připojených k pevnostem. Zůstává otázkou, jestli zajištění tak velkého množství potravin bylo možné čistě lokálně, ale vzhledem k tomu, že případná přeprava by cenu těchto základních komodity značně zvýšila, lze předpokládat, že přítomnost římských vojsk spíše stimulovala místní produkci, i když během několika prvních sezón byla armáda nejspíše závislá na dovozu i základních potravin z jihu, pravděpodobně dovážených především po moři².

Díky unikátním dokladům z pozůstatků latrín v rámci komplexu lázní na lokalitě Bearsden (Obr. 14) víme, že jídelníček vojáků na nejsevernější hranici římské říše se skládal primárně ze zeleniny³, ovoce a obilovin. Z jiných dokladů je sice známo, že maso bylo též konzumováno, ale zdaleka ne v takovém množství, v jakém je součástí dnešní běžné stravy. Analýza splašků z latrín prokázala, že součástí jídelníčku byly jak komodity, které mohly být pěstovány lokálně, tak řada potravin, které musely být dováženy.

Z lokálně dostupných potravin (v rámci provincie Británie) byly široce zastoupeny obiloviny jako ječmen a pšenice⁴, mléčné výrobky⁵, zelenina – čočka, kapusta, hrách, fazole nebo mrkev a ovoce, především jablka, bezinky, ostružiny, jahody a maliny. Maso bylo též konzumováno, odhaduje se že nejvíce hovězí, jehněčí a vepřové. V menším množství byla ale též zastoupena zvěřina, ryby, drůbež a nejrůznější měkkýši. V jídelníčku též nechyběly ani ořechy, sýry, mák, víno a pivo⁶.

Naopak jiné potraviny, jejichž pozůstatky jsou též zastoupeny v nálezech z latrín na lokalitě Bearsden, lokálně pěstovány být nemohly a musely být do Británie dováženy. Jde především o olivy a olivový olej, pomeranče, ocet, sůl a nepochybně bylo dováženo i některé víno. Semínka fíku, kopru, koriandru a celeru byla nejspíše také dovážena ze středomoří. Jejich využití bylo jak v lékařství, tak jako koření do některých jídel⁷.

Z analýzy půdy v oblasti latriny na lokalitě Bearsden se také podařilo prokázat, že vojáci trpěli některými parazitickými hlísty a hlísticemi a že některé obiloviny, které

---

¹ Hanson S. W., Maxwell G. S., *Rome's North West Frontier: The Antonine Wall*, 1983, str.: 178

² Hanson S. W., Maxwell G. S., *Rome's North West Frontier: The Antonine Wall*, 1983, str.: 178

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 153

⁴ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 84

⁵ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 66

⁶ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 84

⁷ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 84

konzumovali byly napadeny škodlivými nosatci, jako je například Pilous černý (*Sitophilus granarius*), kteří do nich nakladli larvy¹.

4.4. Civilní osídlení a místní obyvatelstvo

V problematice zkoumání civilního osídlení v oblasti Antoninova valu se badatelé vždy potýkali s nedostatkem průkazné evidence. Je sice všeobecně známo, že většina pevností v římské říši měla cosi jako přidružené civilní osídlení, ale vzhledem ke krátkosti okupace Antoninova valu je, na rozdíl třeba od Germánského nebo Panonského limitu, pramenů ke zkoumání poskrovnu. Jisté je, že římská vojska jakožto relativně dobře a pravidelně placené složky přitahovala nejružnější řemeslníky a obchodníky, jejichž služeb a zboží vojáci rádi využívali. V kontextu pevností Auxilií lze hovořit o osídlení typu Vicus² (obyvatelé takovýchto osídlení souhrnně nazýváni Vikani³ – Obr. 28), ale bohužel i když se badatelé shodují, že nepochybně na nejsevernější hranici říše tato osídlení existovala, důkazů pro ně je málo.

Je velmi nepravděpodobné, že by obyvatelstvem těchto k pevnostem připojených sídlišť byli místní zemědělci. Krom toho, že romanizace rurálně žijící společnosti by jistě trvala delší dobu než relativně krátká dvacetiletá antoninská okupace Skotska, je třeba brát v potaz také počáteční nedůvěru mezi místními barbary a okupačními vojsky. Jako doklad tohoto faktu slouží též absence většího množství římského zboží z lokalit, na kterých máme doloženo zemědělské osídlení z této doby⁴. I když tedy místní obyvatelstvo přišlo do kontaktu s římským způsobem života, nemělo žádný zájem se mu přizpůsobovat a ti z místních, kdo snad odešli žít do sídlišť připojených k pevnostem neposílali do svých původních domovů mnoho suvenýrů připomínajících jejich nový způsob života.

Daleko pravděpodobnější variantou je, že obyvatelé těchto sídlišť se prostě přesunuli spolu s jednotkou na severní hranici. Pozůstatky ohnišť a pecí byly objeveny v okolí lokality Bar Hill, základy jednoduchých dřevěných budov zase před pevností na lokalitě Cadder⁵. Jihovýchodně od Antoninova valu, na lokalitě Inveresk byly nalezeny pozůstatky budov jak ze dřeva, tak z kamene, stejně jako pozůstatky výměry polí. Ty byly nalezeny i v okolí pevností na lokalitách Croy Hill, Rough Castle a Carriden (Obr. 50), bohužel na těchto

---

¹ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 84

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*, 2004, str.: 132

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*, 2004, str.: 67

⁴ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 130

⁵ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 96

lokality (s výjimkou lokality Carriden) chybí přesvědčivé doklady o budovách civilního osídlení, i když vzhledem k polím zde nepochybně nějaké muselo být.

Mezi těmito spíše nepřímými důkazy o civilním osídlení Skotska v době antoninské okupace se vyjímají dva poměrně solidní důkazy o přítomnosti romanizovaného obyvatelstva. Jedná se o lokality Carriden a Traprain Law.

Traprain Law je lokalita s poměrně dlouhou historií osídlení. Nejstarší doklady hovoří o sídlišti z období až 3 000 let před antoninskou okupací Skotska¹ a tato lokalita je o to významnější, že na rozdíl od většiny ostatních hradišť z doby železné (angl. Hill fort), toto bylo patrně osídleno i v době římské (Obr. 48). Na lokalitě Traprain Law se podařilo prokázat vůbec největší zastoupení římského zboží – broží, keramiky, skla i užitkových předmětů – v rámci celého Skotska. Nejznámější je v tomto kontextu tzv. Traprain Treasure, depot skládající se z cíleně poškozených předmětů značné hodnoty (Obr. 49).

Obyvatelé lokality Traprain Law zjevně museli požívat nadstandardních vztahů s římskou říší. Buď zde bylo sídlo místního mocného šlechtice, který byl důležitým spojencem v této oblasti, nebo se jednalo o významné kultovní místo², čemuž by napovídala i tzv. Traprain Treasure, depot s rituálně poškozenými předměty (rituálním poškozením se vyjímaly z běžného užití). Vzhledem k tomu, že kontakt s římskou říší a kulturou byl na této lokalitě dlouhodobý, lze uvažovat, že místní obyvatelé požívali i jistá privilegia v rámci nově začleněného území.

Na lokalitě Traprain Law byly také nalezeny fragmenty pozdně-římského skla, což naznačuje, že kontakt mezi obyvateli této lokality v dnešním kraji East Lothain³, relativně blízko pevnosti na lokalitě Elginhaugh, byl dlouhodobý a poměrně intenzivní.

Lokalita Carriden je pro badatele významná především nálezem oltáře dedikovaného Jupiterovi v roce 1956, díky kterému se podařilo zjistit existenci přilehlého civilního osídlení, přičemž dedikace nám také sděluje jméno pevnosti - Velunia⁴. Samotný oltář byl nalezen pouhých 150 m východně od pevnosti⁵ (Obr. 28), zasvěcený nejvyššímu a nejlepšímu Jupiterovi (Iupiter Optimus Maximus – I O M) jistým mužem jménem Aelius Mansuetus, který byl zástupcem vesničanů (Vikani) usazených u pevnosti Velunia.

Z nápisu je patrné, že vesničané tvořili samostatně se spravující komunitu, sídlící pravděpodobně v přístavbě k západní části pevnosti. Pozůstatky výměry polí byly naopak doloženy východně od pevnosti (Obr. 50).

¹ Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 123

² Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 124

³ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 130

⁴ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 66, fig. 42

⁵ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 131

Zdá se být velmi pravděpodobné, že v období 60. let 2. stol. Po Kr., tedy v době, do které spadá postupné opouštění posádek na Antoninově valu, došlo patrně také k odchodu romanizovaného obyvatelstva. Vzhledem ke krátkosti antoninské okupace se jako nejpravděpodobnější scénář jeví odchod obyvatel osídlení typu vicus spolu s jednotkami, se kterými se na severnější hranici přesunuli. Naopak místní obyvatelstvo, které pravděpodobně nebylo příliš poznamenáno krátkodobou přítomností římské správy prostě zůstalo na svých pozemcích.

4.5. Významné a dobře zdokumentované lokality

Nejvýznamnější lokality v kontextu Antoninova valu jsou pevnosti. Nejlépe a nejpodrobněji zdokumentované fortifikace se nachází na lokalitách Bar Hill a Rough Castle. Tyto pevnosti zároveň mohou posloužit jako modelové příklady pro pochopení celého systému pevností na Antoninově valu.

4.5.1. Bar Hill

Pevnost na lokalitě Bar Hill byla známa badatelům již od poloviny 17. stol., její kompletní exkavace proběhla mezi léty 1902 – 1905¹, ale lokalita byla průběžně zkoumána po celé další století. Na lokalitě se nacházela římská fortifikace již v období tažení Gnea Julia Agricoly, ale s největší pravděpodobností se jednalo o jedno-sezónní osídlení.

Samotná antoninská fortifikace na lokalitě patřila k první fázi výstavby valu², ale svou polohou byla poměrně atypická. Rozkládala se na výměře 1,4 ha a největší zvláštností je, že nebyla na severu připojena k valu, ale stála samostatně jižně od vojenské cesty (Obr. 6 a). Tento fakt je o to více zarážející, že zatímco z jihu, východu i západu byla chráněna dvěma příkopy, na severu ji od vojenské cesty odděloval pouze příkop jediný.

Během výzkumu v letech 1979-82 byly detailně prozkoumány především budova principie a lázně, jejichž základy pak byly ponechány v in situ a návštěvníci si je dnes mohou prohlédnout (Obr. 51).

Největší část principie tvořilo nádvoří, ve kterém se nacházela 13m hluboká kamenná studna, na jejímž dně bylo nalezeno množství předmětů, které sem odcházející vojáci vyhodili když pevnost opouštěli (pravděpodobně aby nepadly do rukou barbarům, pro vojsko však

---

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 144

² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 84, table 4

neměly takovou hodnotu, by si je odnášeli do svého nového působiště). Jednalo se o řadu mincí, hrotů šípů, keramických střepů, kamenné brousky, vak plný kovových předmětů (části skob, pantů a okenních mříží, hřebíky, závlačky), oltář (Obr. 38a), sedm kovových obručí na vědra spolu s kolem které sloužilo jako kladka, několik fragmentů nápisů a kamenných sloupků¹.

Z částí principie (Obr. 52, 53) si dodnes může návštěvník prohlédnout základy jak již zmiňovaného zastřešeného nádvoří se studnou, tak kanceláře vojenských úředníků (Obr. 54) a táborové svatyně (Obr. 55), ve které byla též umístěna táborová pokladna. Severozápadně od principie jsou dodnes obnaženy základy lázní, které se původně nacházely takřka nalepeny do severozápadního rohu pevnosti (Obr. 56).

Během vykopávek na lokalitě Bar Hill se podařilo po celé ploše bývalé pevnosti nalézt širokou škálu kostí skotu, ovcí, jelenů, vepřů i lišek². Vzhledem k neporušenosti kostí, jejich množství a druhové četnosti je pravděpodobné, že zvěř zde nebyla lovena pro maso ale pro kůži. Během komplexních archeologických prací na lokalitě Bar Hill byly také nalezeny zbytky bot a to jak mužských, tak ženských i dětských, přičemž tento soubor je pokládán za jeden z důkazů pro existenci civilního osídlení, jelikož není pravděpodobné, že by všechny tyto boty patřili veliteli a jeho rodině³ (Obr. 57).

Sama pevnost byla postavena vojáky II. a XX. legie⁴, osádku tvořili Cohors Primae Baetasiarum civium Romanorum (I. Pěchotní oddíl Baetasijských) a Cohors Primae Hamiorum Saggiatariorum (I. Lučištnický oddíl Hamských)⁵. Přítomnost Cohors Primae Hamiorum Saggiatariorum (I. Lučištnický oddíl Hamských) je doložena díky nálezům dvou oltářů a jednoho náhrobku v okolí lokality⁶.

O oddílu Baetasijských máme doklady v podobě oltáře nalezeného ve studni principie (viz výše a Obr. 38a) a zbytků pamětního kamene, který dokumentoval výstavbu či přestavbu principie (Obr. 58), nalezených tamtéž. Vzhledem k nálezům předmětů spojených s oddílem Baetasijských v rámci studně, kam byly sekundárně uloženy při ústupu jednotky z Antoninova valu je nasnadě, že na lokalitě Bar Hill byl nejdříve přítomen Lučištnický oddíl Hamských, který byl následně vystřídán pěchotním oddílem Baetasijských.

Zatímco některé části pevností na Antoninově valu si byly na většině dobře zdokumentovaných lokalit podobné, jako například principie (Obr. 8, 52, 53) či sýpky (Obr.

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 171

² Z webu www.roman-britain.org ke dni 10. 08.2010 – http://www.roman-britain.org/places/bar_hill.htm

³ Hanson S. W., Maxwell G. S., *Rome's North West Frontier: The Antonine Wall*, 1983, str.: 187

⁴ Robertson, A., *The Antonine Wall: a handbook to the Roman wall between Forth and Clyde and a guide to its surviving remains*, 4th edition: revised and edited by Lawrence Keppie., 1979, str.: 72

⁵ Hanson S. W., Maxwell G. S., *Rome's North West Frontier: The Antonine Wall*, 1983, str.: 165

⁶ Z webu www.roman-britain.org ke dni 10. 08.2010 – http://www.roman-britain.org/places/bar_hill.htm

57), jiné se lokalitu od lokality lišily. Například praetorium svojí velikostí a výstavností většinou přímo odpovídalo velikosti a významu pevnosti (Obr. 60). Lázně, přestože byly umístěny buďto v samém rohu pevnosti (Bar Hill – Obr. 51, 6a) či hned mimo pevnost v přístavbě (Rough Castle – Obr. 8), se od sebe konstrukcí významně nelišily (Obr. 61). Největší variabilita v rámci budov ve fortifikacích na valu byla ale zaznamenána u ubikací pro samotné vojáky.

Principia, praetorium, sýpka i lázně měly tradičně alespoň základy z kamene, zatímco ubikace prostých vojáků byly často postaveny z méně trvanlivých materiálů a zhusta jediným dokladem o jejich existenci uvnitř pevnosti je série kúlových jamek (Obr. 62). I tak lze ale vysledovat jisté podobnosti. Ubikace vojáků na Antoninově valu se nejspíše držely tradičního schématu, ve kterém byla kasárna stavěna jako úzký pruh jedenácti místností, v rámci kterého centurion sám obýval první čtvercovou místnost, zatímco vojáci byli ubytováni po jedné Contubernii (většinou 8 – 10 mužů) do zbývajících menších světnic. Předpokládá se, že ubikace vojáků z jízdnic oddílů byly větší než ubikace jednotek skládajících se z pěchoty.

Jedny z nejlépe dochovaných pozůstatků ubikací vojáků se podařilo prozkoumat právě v rámci pevnosti na lokalitě Bar Hill, kde vojáci měli možnost bydlet v poměrně velkých místnostech. Zatímco centurionovi patřila místnost o velikosti 9 m x 9m, jedna contubernia obývala světnici o velikosti 7,3 m x 3,4 m, přičemž je nutno podotknout, že na jiných lokalitách byly prostory ubikace podstatně menší¹.

Lokalita Bar Hill byla římskými vojsky hned dvakrát (jedno-sezónně v době Flávijské a na dobu přibližně 20 let v období antoninském) zvolena jako důležitý strategický bod, hodný umístění pevnosti. Při bližším zkoumání návštěvník i dnes dokáže posoudit strategickou významnost tohoto místa – především díky dobrému výhledu na údolí řeky Kelvin. I proto je na této lokalitě zdokumentována nejen opakovaná okupace římskými vojsky, ale též existence menšího opevněného hradiště z doby železné (angl. Hillfort) na protějším vrcholku kopce, které bylo buď opuštěno před příchodem římských vojsk nebo jimi zničeno.

4.5.2. Rough Castle

Pevnost na lokalitě Rough Castle patří až k druhé fázi výstavby spolu s dalšími sekundárně přidanými pevnostmi k valu (viz. str. 46). Její pozůstatky jsou v krajině dodnes

---

¹ Hanson S. W., Maxwell G. S., Rome's North West Frontier: The Antonine Wall, 1983, str.: 175

impozantní, násep se tyčí do výše 1m a průběh Antoninova valu spolu s příkopem jsou jak na lokalitě, tak v jejím okolí velmi dobře rozpoznatelné.

Na rozdíl od původních pevností je ta na lokalitě Rough Castle poměrně malá, oproti fortifikaci na lokalitě Bar Hill poloviční¹ (výměra území, kterou zabírá, je pouhých 0,63 ha). Ve skutečnosti je pevnost na lokalitě Rough Castle jedna z nejmenších na valu, což bylo patrně jedním z důvodů připojení tzv. přístavby (angl. Annexe, viz str. 47 – 8) východně od samotné pevnosti, která byla téměř dvakrát větší než samotná pevnost².

Pevnost má jako svojí severní hradbu Antoninův val, je na něj přímo připojena (Obr. 8). Na rozdíl od lokality Bar Hill nebyly na lokalitě Rough Castle pozůstatky jednotlivých zdokumentovaných budov ponechány odkryty aby si je mohl případný návštěvník prohlédnout, ale byly znovu zasypány. Během samotných vykopávek v letech 1902 – 1903 se podařilo odhalit základy principie, praetoria a táborové sýpky na území samotné pevnosti, zatímco v rámci přístavby byly nalezeny pozůstatky lázní (Obr. 8).

Podobně jako u pevnosti na lokalitě Bar Hill i zde byla po opuštění pevnosti řada cenných předmětů vhozena do studně na nádvoří principie. Nález fragmentu pamětního kamene z principie je bezesporu nejdůležitějším z objevů na lokalitě Rough Castle (Obr. 63). A to především proto, že archeology poprvé informoval o správném názvu velitelství tábora. Dříve totiž převládal názor, především díky nedostatku konkrétní epigrafické evidence, že velitelství tábora bylo obecně římskými vojsky nazýváno *praetorium*³. Praetorium však bylo pouze stanem či domem, kde sídlil velitel a je sice pravdou, že v rámci pochodových táborů sloužilo praetorium i jako velitelství, ale v rámci stacionárních fortifikací byla budova principie administrativním a správním centrem pevnosti, zatímco praetorium obvykle stálo vedle ní a plnilo pouze funkci sídla velitele a jeho rodiny.

V nápisu dokumentujícím výstavbu principie je uvedena Cohors Sextae Nerviorum (VI. Pěchotní oddíl Nervijských) jakožto jednotka, která postavila principii. Jako důkaz pro přítomnost této jednotky slouží i oltář zasvěcený Victorii, nalezený 200 m jižně od samotné pevnosti⁴ (Obr. 64), kde je však jako velitel této jednotky uveden Gaius Flavius Betto, centurion XX. legie. Je krajně neobvyklé, že jednotce Auxilií velel centurion legie, které byla posádkou v dnešním Chesteru (tehdy Deva Victrix, sídlo Legio XX. Valeria Victrix, XX. legie Valeriovy Vítězné), přesto to není ojedinělý úkaz v rámci posádek na Antoninově valu (viz. též str. 74)

---

¹ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 137

² Z webu www.roman-britain.org ke dni 10. 08.2010 –http://www.roman-britain.org/places/rough_castle.htm

³ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 112

⁴ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 132

Zdá se, že buď se jednalo o dočasné řešení¹, nebo přítomnost centuriona u jednotky Auxilií bylo součástí jistého systému, ve kterém asi byly i poměrně malé pevnůstky u samé hranice provincie v držení malých legionářských oddílů (jako například fortifikace na lokalitách Croy Hill nebo Westewood). O tomto systému však zatím není známo příliš mnoho konkrétního, ani to jestli takto doopravdy fungoval (viz. též str. 47).

Vodítkem v tomto konkrétním případě by mohla být sama velikost pevnosti. Pokud předpokládáme, že Cohors Sextae Nerviorum (VI. Pěchotní oddíl Nervijských) byl standardní oddíl Auxilií, tedy o síle cca 500 mužů, nemohla být najednou na tak malé ploše pevnosti ubytována více jak polovina této jednotky². Tudíž je možné, že zatímco polovina jednotky spolu s velitelem sloužila jinde³, na lokalitě Rough Castle byl zbytek této jednotky pod velením centuriona XX. legie. Konkrétní evidence k tomuto uspořádání ale zatím chybí.

Nalevo od severní brány byla archeologicky doloženy tzv. lilia (Obr. 8) – jámy s ukrytými dřevěnými bodci, překryté – maskované větvemi a listím⁴ (podobné například jamám Punji z období Vietnamské války⁵), popisovaná již Caesarem a doložená i na řadě jiných lokalit na Antoninově valu⁶. Všechny defenzivní prvky (lilia, fossa – příkopy a vallum – valy) sloužily spíše než k odražení útoků a posílení defenzivní úlohy pevnůstky více jako způsob jak usměrňovat pohyb osob přes hranici do okolí pevností.

Pevnost na lokalitě Rough Castle patrně nebyla v období svého užití auxiliemi tak významná jako fortifikace na lokalitě Bar Hill, především kvůli její menší rozloze, která napovídá, že osádka zde nebyla tak početná jako v jiných pevnostech na valu. Paradoxně má však dnes pro badatele větší význam než většina ostatních pevností na valu a to především díky velmi dobrému stupni dochování jak obraných prvků pevnosti, tak samotného valu v jejím okolí.

---

¹ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/places/rough_castle.htm) ke dni 08. 08. 2010- http://www.roman-britain.org/places/rough_castle.htm

² Hanson S. W., Maxwell G. S., *Rome's North West Frontier: The Antonine Wall*, 1983, str.:168

³ Shotter D., *The Roman Frontier in Britain: Hadrian's Wall, the Antonine Wall, and Roman Policy in the North*, 1996, str.: 90

⁴ Shotter D., *The Roman Frontier in Britain: Hadrian's Wall, the Antonine Wall, and Roman Policy in the North*, 1996, str.: 89

⁵ Z webu [www.roman-britain.org](http://www.roman-britain.org/military/military_glossary.htm) ke dni 08. 08. 2010- http://www.roman-britain.org/military/military_glossary.htm

⁶ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 138

5. Historie bádání, destrukce Antoninova valu, zdroje k bádání a informace v nich obsažené

5.1. Destrukce Antoninova valu přírodní a lidskou činností

Val po svém opuštění nepodléhal jen přirozené zkáze, tedy zubu času a nepřízní počasí, značný díl na jeho destrukci měla také následná lidská činnost v krajině. Pevnosti na valu jistě znamenaly velmi vhodný kamenolom, samotný val pak byl leckde rozorán pluhu během řady let. Profesor David J. Breeze¹ zmiňuje dva faktory, které nejvíce poškodily násep (nejviditelnější část celého systému Anotninovalu) – zemědělská (ve Spojeném království během 18. stol.) a průmyslová (19. stol.) revoluce.

V souvislosti s průmyslovou revolucí se Antoninovu valu nevyplatila především jeho poloha na šíji Froth-Clyde (Obr. 5). Jak se během průmyslové revoluce Skotsko rozvíjelo, byla potřeba nových komunikací. Mezi lety 1768-90 byl postaven kanál spojující řeky Forth a Clyde², který jen těsně minul pevnost Auchendavy. Přes negativní hledisko nenávratného poškození některých lokalit je třeba také brát na zřetel, že kupříkladu právě díky stavbě kanálu se u lokality Auchendavy našlo několik římských oltářů (Obr. 31) a otázka existence starších římských památek tak přišla do širšího společenského povědomí.

Kanál sám byl ale jen první vlaštvou změn ve Skotské krajině – v devatenáctém století následovala železnice (klíčový spoj mezi historickým Edinburhem a industriálním Glasgow) a ve dvacátém pak ještě hustší síť silnic, přičemž všechny tyto komunikace se na mnoha místech křížily s cestou valu. Do současné doby byla téměř třetina délky valu narušena nejrůznějšími po-římskými aktivitami, ale od roku 1979 jsou nedotčené části pod dohledem Britské vlády díky zákonu o Antických monumentech a archeologických nalezištích - Ancient Monuments and Archaeological Areas Act, 1979 (kapitola 46)³.

---

¹ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 175-6

² Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 177

³ Z webu <http://www.England-legislation.hmso.gov.uk> ke dni 24. 04. 2010 - http://www.England-legislation.hmso.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1979/cukpga_19790046_en_1

5.2. Historie bádání

5.2.1. Nejstarší zprávy

Již krátce po rozpadu římské říše, v 5. stol po Kr., byli tehdejší vzdělanci poměrně nejistí ohledně původu fortifikací ve Skotsku stejně jako proti komu byly vlastně vystavěny.

První jistá zmínka o Antoninově valu po rozpadu římské moci v oblasti je od Bedy Ctihodného (Beda Venerabilis), píšícího kolem roku 730. Beda zmiňuje, že v pátém století se do Británie vrátila Římská vojska aby se vypořádala s Pikty a Skoty a že Římané poradili ostrovanům aby si postavili val na svojí obranu¹. Beda ještě dodává, že ostrované neměli žádné inženýry, kteří by jim se stavbou pomohli, a tak postavili val nikoli z kamenů, ale z hlíny. Je samozřejmě jasné, že Beda pracoval s kusými informacemi, pokud si rovnou nevymýšlel, ale fakt, že ještě za jeho života byl val v obecném povědomí (protože Beda za svůj život cestoval nejseverněji do Lindisfarne², což je pořád 70 km jižně od Antoninova valu) nasvědčuje tomu, že v Británii existovalo ještě dlouho povědomí o Římské minulosti ostrova.

Někdy v průběhu středověku získal Antoninův Val nové jméno. Jan z Fordunu (angl. John of Fordun), autor píšící ve čtrnáctém století nazýval monument „Grymysdyke“, protože jeho zničení přisuzoval hrdinovi jménem Grym (angl. Gryme), dědovi mýtického krále Eugenia³. Jméno Grym nebo Graeme samo o sobě asi vychází z Gaeslkého Grym, tedy silný. Ve formě místních názvů jako Grahamsdyke Road ve městě Bo'ness nebo Grahamsdyke Street v Lauriestonu přežívá nadále⁴.

Humanistický historik George Buchanan předkládá jinou verzi příběhu. Graeme byl podle něj vůdce Skotů a Piktů, kteří val dobili a zbořili aby mohli vpadnout do Římské provincie. Sám Buchanan pak val zmiňuje jako Vallum Severi, spojuje ho tedy se Septimiem Severem⁵ či jeho vpádem do Skotska na začátku 3. stol. po Kr..

Až objev inskripce guvernéra Lollia Urbica v Balmuildy (Obr. 65) roku 1699 potvrdil že velký obranný násep na šíji Forth-Clyde je pozůstatkem valu vztyčeného za vlády Antonina Pia⁶.

---

¹ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 173

² Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 174

³ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 172

⁴ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 172

⁵ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 172

⁶ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 172-3

S počátkem 18. století začala první epocha zkoumání antických pozůstatků ve Skotsku. Alexander Gordon, Skotský sběratel starožitností, vydal v roce 1720 na základě svých vlastních průzkumů *Itinerarium Septentrionale* (Cestování Severem¹), ve kterém zaznamenal celou řadu později zkoumaných lokalit, včetně náčrtků. V roce 1732 bylo vydáno monumentální dílo *Britania Romana*, jehož autorem byl John Horsley. Toto dílo, byť se nezabývalo explicitně Skotskem, ale provincií Británie jako celkem, je pro pozdější badatele velmi významné už jen Horsleyovými výzkumy na valu Hadriánově.

Speciálně Skotsku se věnoval William Roy, povoláním vojenský zeměměřič, který si během práce na mapování nových cest na Skotské Vysočině povšiml mnoha lokalit s pozůstatky nejrůznějších forem římského osídlení a nelenil a zaznamenal je do samostatného díla *The Military Antiquities of the Romans in Britain*². Vzhledem k tomu, že mnohé z těchto lokalit jsou nyní zalesněny či částečně nebo úplně zničeny, je tato publikace dodnes velmi významná pro celkový pohled na římské osídlení Británie.

Všichni výše zmínění badatelé ale pouze zaznamenávali nálezy, inskripce či mince které náhodně našli nebo jen zapisovali do map a knih poznatky které viděli. Prakticky nikdo z nich se nepokusil o hloubkový nebo komplexní průzkum pozůstatků římského osídlení nejen v oblasti Antoninova valu, ale celého Skotska.

5.2.2. Moderní výzkumy Antoninova valu, Glasgowská Archeologická Společnost a Společnost Starožitníků Skotska, úloha letecké archeologie

Změna přišla s rokem 1890, kdy Glasgowská Archeologická Společnost (*Glasgow Archeological Society*) vypracovala skromný plán na řadu předběžných průzkumů na lokalitách spojených s Antoninovým valem, které byly během následujících tří let provedeny³. Na základě těchto průzkumů pak došlo k vydání díla *The Antonine Wall Report*, ve které byl učiněn nástin následujících rozměrem velkých výzkumů. Ty byly provedeny Společností Starožitníků Skotska (*Society of Antiquaries of Scotland*) v průběhu následujících deseti let. Jednalo se o lokality Birrens (1895), Ardoch (1896) a Camelton (1899 - 1900)⁴.

Zpočátku dvacátého století výzkumy pokračovaly s ještě větší intenzitou, v prvním desetiletí proběhly výzkumy na lokalitách Castlecary (1902), Rough Castle (1903)⁵.

---

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 58

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 59

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 60

⁴ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 29

⁵ Breeze, D. J., *Roman Scotland: Frontier country*, 2006, str.: 24

Glasgowská Archeologická Společnost mezitím začala s vlastními výzkumy v západní části valu, za zmínku stojí především vykopávky pevnosti na lokalitě Bar Hill (1902-1905), Blamuildy o deset let později a pevnosti Cadder a Old Kilpatrick mezi dvěma světovými válkami¹.

Většina z těchto výzkumů byla podniknuta s cílem dozvědět se bližší informace o fungování valu, jeho dataci a vůbec římské přítomnosti ve Skotsku, ale během 20. stol. se postupně těžiště výzkumů začala přesouvat z velkoplošných zjišťovacích výzkumů na menší záchranné². Již například fortifikace na lokalitě Camelon při Antoninově valu musela být prozkoumána přednostně během pouhého roka (1899-1900) kvůli plánované výstavbě železných pecí³. Komplexní průzkum celé lokality, i přes její nesporný význam, neproběhl dodnes.

Svým způsobem revoluce nastala po roce 1945, s rozvojem letecké archeologie. Antoninův val začal dávat mnohem jasnější výpověď o svém fungování jako celku, když bylo objeveno mnoho menších objektů připojených k valu – tzv. pevnůstky (angl. Fortlet⁴) a „rozšíření“ (angl. expansion)⁵.

Dalším významným přínosem letecké archeologie bylo objevení husté sítě pochodových táborů, především podél významných cest spojujících severní Británii a Skotsko, které jsou jinak v krajině prakticky neidentifikovatelné. Většina z nich sloužila vojákům stavějícím val jako dočasný příbytek⁶, nebo měla velmi krátký horizont využití během jednoho ze tří velkých tažení do Skotska (Agricolovo tažení v období Flávijské dynastie, tažení Lolliia Urbica za Antonina Pia a severovská invaze vedená především Septimiem Severem a jeho synem Caracallou).

Během posledních dvaceti let se také začaly daleko více používat geofyzikální metody, což vedlo k odhalení mnoha civilních přístaveb k vojenským objektům (což opět podává o něco ucelenější pohled na fungování samotného valu i hranice jako takové⁷).

---

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 29

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 60

³ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 18

⁴ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 32

⁵ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 32

⁶ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 32

⁷ Breeze, D. J., *Roman frontiers in Britain*, 2007, str.: 18

5.3. Zdroje k bádání, dílčí prameny - Literární památky a nápisy na budovách, mincovní doklady a keramika

5.3.1. Literární památky

Literární památky k Antoninovu valu a tažení Lollia Urbica jsou velmi skoupé. Historia Augusta¹ zmiňuje pouze že: „Antoninus Pius dobyl Británii skrze svého legáta Lollia Urbica, který když zahnal barbary na útěk, postavil nový val, tentokrát z drnů“ a tím zároveň končí.

Pozdně antický panegyrický spis Život Antonina Pia, napsaný 200 let po panovníkově smrti, také nepřináší mnoho informací².

5.3.2. Nápisy

Velmi důležitou skupinou literárních památek z Antoninova valu jsou pamětní desky na budovách připomínající kdo (popřípadě i kdy nebo z čího rozkazu) budovu postavil³. Viz. obrazová příloha – Obr. 58, 63, 65. Tyto nápisy jsou většinou na tenčí matici, protože měly být zasazeny do nekamenné fasády. Zvláštní podskupinu zde tvoří tzv. mílní kameny (angl. distance slabs, viz str. 51 – 2), které patřily přímo k valu a dokumentují kterou část monumentu postavila která jednotka. Tyto nápisy zpravidla začínají dedikací císaři Antoninovi Piovi, pak následují tituly a pocty legie a teprve pak samotná vzdálenost. Viz. obrazová příloha – Obr. 34, 36, 42, 43, 44, 45, 46, 47.

5.3.3. Oltáře

Další důležitou skupinou jsou oltáře, monumenty, které v nápisu obsahují božstvo (či božstva), jemuž jsou věnovány a jednotku či jednotlivce (v tom případě se většinou jednalo o velitele), který je věnoval. Tyto oltáře byly zpravidla vztyčovány jako díky bohu za podporu během určité mise (například za zdárnou plavbu Neptunovi, za úspěch při tažení Fortuně, za štěstí v boji Martovi ...)⁴.

---

¹ Z webu [http://penelope.uchicago.edu/](http://penelope.uchicago.edu/ke dni 24. 04. 2010 - http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Historia_Augusta/Antoninus_Pius*.html) ke dni 24. 04. 2010 - http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Historia_Augusta/Antoninus_Pius*.html

² Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 19

³ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 44

⁴ Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains; 2004, str.: 46-7

Téměř tradičně byla dedikace zakončena formulí: votum solvit laetus libens merito (rád, ochotně a záslužně splnil svůj slib – tedy postavil oltář)¹. Na vrcholku oltářů býval často důlek na libace vína nebo odložení ovoce, u větších dokonce miniaturní ohniště pro zápalnou oběť².

Zastoupení oltářů je především v okolí pevností na Antoninově valu velmi pestré. Na lokalitě Carriden slouží jako potvrzení existence civilního osídlení, na lokalitách Westerwood a Rough Castle jako důkaz o přítomnosti legionářských důstojníků u Auxiliárních jednotek. Na celé řadě lokalit byly nalezeny oltáře sekundárně pohřbeny v rámci táborové studně (Rough Castle, Bar Hill). Viz. obrazová příloha – Obr. 28, 32, 35, 37, 38, 38a, 64.

5.3.4. Náhrobky

Důležitou skupinou nápisů jsou rovněž náhrobní stély, v naprosté většině patřící vojákům. Bohužel jsou tyto texty ještě skoupější na podrobné informace než ty předchozí. Jedná se o jméno zemřelého a jednotku ke které patřil. Někdy se též dozvídáme počet odsloužených let nebo věk, kterého se zesnulý dožil³. Menšina náhrobků též nese i zpodobení zemřelého v uniformě a zbroji spolu se znaky jeho hodnosti. Náhrobky byly většinou (ale není to pravidlo) vztyčovány podél cest z pevností, kde vojáci sloužili.

Z náhrobních stél se sice dozvídáme jen kusé informace, ale i ty mohou rozšířit naše znalosti o Antoninově valu. Náhrobní stély se zpravidla vztyčovaly nad hroby mužů, kteří nepadli v boji, ale podlehlí buď nemocem nebo zraněním – ale zemřeli v době míru, kdy byl čas a prostor na řádné pohřební rituály, zhotovení a vztyčení kamene. Z množství náhrobních stél v okolí valu a pevností k němu náležících lze tedy usoudit, že antoninská okupace jižního Skotska nebyla jen sezónní operací, ale že celá oblast měla být dlouhodobě připojena k provincii Británii.

Vzhledem k tomu, že například pamětní desky na budovách nebo mílní kameny jsou oficiálními texty, mají pro badatele náhrobní stély velmi specifickou hodnotu – jedná se totiž o privátní monumenty, zhotovené nikoliv z povinnosti nebo v rámci imperiální byrokracie ale z popudu obyčejných vojáků, kteří chtěli být v souladu se svým přesvědčením či vírou pamatování a vzpomínání.

Krom obecných informací o organizaci a charakteru římského vojska – na náhrobních kamenech je velmi často sdělována informace kolik let voják sloužil, jakých postů

---

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 47

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 46

³ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 49-50

dosáhl a podobně, mohou mnoho sdělit již samotná jména vojáků. Například náhrobní kámen vojáka Nectovelia (Obr. 29, viz. též str. 22, 53) nás informuje, že zesnulý byl z kmene Brigantinců (lat. Brigantes), kteří původně sídlili v severní Británii. Tedy že armáda, která obsadila a bránila Antoninův val byla přinejmenším částečně (Nectovelijs patřil k II. kohortě Thráků – tedy k Auxiliím a neměl římské občanství) složená z mužů, pro které byla Británie domovem¹.

Viz. obrazová příloha – 22, 29, 30, 31.

5.3.5. Mincovní doklady

Na území Skotska se římská měna dostávala již během prvního století po Kr., ale jednalo se pouze jednotlivé mince, které si lokální výměnou našly cestu na sever od jednotek umístěných v Anglii a ve Walesu. Ve větším objemu se římská měna dostává do Skotska až s antoninskou okupací a s ní spojenými platy vojenských jednotek, díky kterým se zpravidla dostávaly nové mince do oběhu.

Římská armáda byla totiž v podstatě žoldněřským vojskem, jehož loajalita současnému císaři záležela do značné míry na pravidelnosti a výši žoldu. Zároveň bylo eminentním cílem Římských císařů zásobovat svá vojska pravidelně nejnovějšími ražbami, na kterých často zdůrazňovali svojí náklonnost vojsku, oceňovali věrnost nebo oslavovali svá vítězství.

Mince jsou tedy k nalezení především na místech spojených s vojenskou okupací, ale vzhledem ke krátké době přítomnosti vojsk ve Skotsku není množství ražeb nijak úctyhodné. Druhým významným zdrojem mincí jsou dnes mincovní depoty, ty ale bohužel nemají silnou výpovědní hodnotu a zpravidla žádnou souvislost s antoninskou okupací.

5.3.6. Keramika

Ze všech keramických pozůstatků ve Skotsku je nejzajímavější tzv. Samské zboží (angl. samian ware – dříve mylně zařazeno jako produkt keramických dílen na Samu), což je keramika vyráběná z formy (terra sigillata) v oblasti jižní a centrální Galie². Výroba této keramiky byla natolik standardizována, že i jen zlomkový nález jednotlivého střepu dokáže

---

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 39, též 141-3

² Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 54-5

odborník spolehlivě zařadit do škály a určit z které nádoby byl (na základě typologií stanovených autory jako Hans Dragendorff nebo James Curle).

Velmi běžným nálezem jsou tzv. mortaria, které se užívala na drcení a míchání zeleniny. Toto nádobí bylo velmi rozšířené, především mezi vojáky s nižší hodností. K dalším častým nálezům patří cibulovité amfory (angl. bulbous amphorae), většinou pocházející ze Španělska, odkud se do Británie hojně dovážel olej a víno¹. Široké zastoupení má vždy rovněž nekvalitní užitková keramika vyráběná často přímo v táborové dílně či v přilehlých civilních osídleních – canabae a vicus.

Na mnoha lokalitách bývají právě zlomky několika střepů terry sigilaty jediným možným způsobem jak alespoň rámcově zařadit pevnosti a pevnůstky k určitému období užívání.

5.4. Význam dílčích pramenů

Všechny výše vypsané dílčí prameny, i když často samostatně nenesou žádnou významnou informaci, nám dávají možnost sestavit část mozaiky římské okupace Skotska. Ve výsledku badatelům také pomáhají odpovědět si na základní otázky spojené s valem. Archeologie je dnes schopná celkem přesvědčivě zodpovědět z čeho byl val postaven a jak, ale právě interpretace dílčích pramenů pomáhá zodpovědět i ostatní otázky. Kdy vzniknul? Kdo ho postavil? Kdy byl opuštěn?

Uspokojivé vysvětlení nabízí právě interpretace a spojení dílčích pramenů. Dva vojenské diplomy z 1. srpna roku 142 po Kr. dokládají, že císař Antoninus Pius podruhé přijal titul Imperátor, podle data za tažení v Británii². Ražba mincí z konce roku 142 po Kr. a začátku roku 143 po Kr. nese na reversu personifikovanou Británii a titul IMPERATOR II.

Bližší informace pak přináší nápisy přímo z nové hranice, především o aktivitách Lolliia Urbica. Stavební nápis na pevnosti Balmuildy (Obr. 65), nalezený již v roce 1699 zmiňuje přímo Lolliia Urbica, skrze kterého si Antoninus Pius podmanil území mezi úžinami Froth-Clyde a Tyne-Solway. Další významná inskripce z Corbridge na Dere Street dokládá stavební aktivity Lolliia Urbica a navíc ji lze datovat do roku 139 po Kr.³

Už jenom z těchto faktů lze usuzovat, že Lollius Urbicus byl na ostrově již v roce 139 po Kr., tedy první léto po nástupu Antonina Pia na trůn⁴ a pravděpodobně se připravoval na

---

¹ Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*; 2004, str.: 55

² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 20

³ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 21

⁴ GrantGrant, M. *Římští císařové: Životopisy vládců císařského Říma v letech 31. př. Kr. – 476 po Kr.*, 2002, str.: 99

tažení směrem na sever, do římskými vojsky již jednou obsazeného území. Vítězství bylo dosaženo dle mincí nejpozději v roce 142 po Kr. a do této doby lze tedy datovat počátky stavby valu. Hlavní nálezy mincí z oblasti valu jsou ty s vyobrazením císařů Domitiana, Trajána, Hadriána a Antonina Pia. Mince dalších panovníků (Marcus Aurelius, Commodus) jsou téměř nezastoupeny¹. Žádné inskripce mladší než z doby vlády Antonina Pia dosud nebyly na valu nalezeny². Naopak z Hadriánova valu máme od roku 158 po Kr. doklady o přestavbách a opravách opevnění³, což může vést k závěru, že vzhledem k nepokojům na hranicích říše a následujících válkách v Germánii v období nástupu Marca Aurelia či na sklonku vlády Antonina Pia dochází k postupnému opuštění valu a návratu na starou hranici Tyne-Solway – Hadriánův val, přestože archeologické prameny badatele informují, že na řadě lokalit okupace ještě několik let pokračovala – tedy že ústup byl pozvolný a patrně spíše spojený s posílením jednotek v jiných částech říše na úkor Británie, než s nějakou dramatickou porážkou od místních kmenů.

---

¹ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 160

² Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 162

³ Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, 2006, str.: 167

6. Závěr

Význam Antoninova valu tkví především v krátkosti období, kdy byl plně funkční. Zkoumáním této části limitu se badatelům otvírá možnost nahlížet na římské postupy v rámci území, na kterém nebyla vojska dlouhodobě usídlena (jako tomu bylo třeba v případě germánské či panonské hranice, které obě byly v době vzniku limitu již mnoho let pod římskou kontrolou). V rámci Antoninova valu se tedy badatelům otevírá nedocenitelná možnost zkoumat limes pouze z krátkého časového období.

Antoninův val si zaslouží pozornost také proto, že se jednalo o jednu z vůbec prvních forem vytyčení hranice tímto způsobem. Ještě za císaře Trajána se Římská říše rozpínala tak, jako by její expanze neměla nikdy skončit. Ale s nástupem císaře Hadriána došlo k radikální změně taktiky a Řím přešel do defenzivy. Přestože počátek vlády Antonina Pia by nasvědčoval opaku, tato politika nebyla nijak zvlášť změněna a s trochou nadsázky lze říci, že Římská říše se od poloviny 2. stol. po Kr. již jen bránila.

Antoninův val byl jedním z prvních pokusů stanovení hranice formou systému, který byl později nazván jako Limes Romanus. Je sice pravdou, že Antoninův val nebyl úplně první, ale i ve světle dnešních archeologických poznatků – dvě fáze výstavby Antoninova valu, přidání pevností a zdánlivě chaotické transfery jednotek v rámci pevností na valu – je zřejmé, že římská vojska se teprve učila jak strážit tuto lineárně stanovenou hranici. Tomu by nasvědčovaly i doklady o nejrůznějších částech systému Antoninova valu, ke kterým nejsou paralely na jiných hranicích (tzv. rozšíření, minipevnůstky) – jednalo se o experimenty, které se prostě neukázaly být životaschopnými či užitečnými.

V rámci bádání o Antoninově valu je také dobré si připomenout, že ne vždy je opuštění či ustoupení z nějaké hranice provázeno porážkou jednotek, které tuto hranici strážili. Při průzkumu celé řady lokalit na Antoninově valu bylo velmi dobře vidět, že jednotky měly čas vše po sobě takzvaně uklidit – strhnout budovy, sbalit si věci a předměty, které si neodnášely, ale mohly by snad být někomu k užitku, vhodit do studní či zakopat. Je tedy daleko pravděpodobnější, že jednotky usazené na Antoninově valu se z této hranice prostě stáhly, buď pod tlakem nepokojů v provincii anebo prostě proto, že římská armáda v tuto dobu nedisponovala dostatečným počtem mužů pro kontrolu tak rozsáhlého a poměrně nedávno připojeného území.

7. Příloha – Tabulky

Tabulka 1 – seřazení událostí na severní hranici Římské Británie v období Atoninské okupace Skotska, chronologicky řazeno, pokus o absolutní chronologii. Všechny letopočty jsou Po Kr.. Tabulka převzata z: Breeze, D. J. The Antonine Wall. 1st ed. Edinburgh: John Donald Publisher, 2008. ISBN 0 85976 655 1, str.: 185 tabulka 9

Rok:	Událost:
142	Vítězství legáta Lollia Urbica, postavena nejstarší a největší pevnost Balmuildy
143	První fáze výstavby Antoninova valu, val vystavěn mezi lokalitami Seabegs a Castlehill
144	První fáze výstavby Antoninova valu, val vystavěn mezi lokalitami Seabegs a Bo'ness
144/5	Druhá fáze výstavby Antoninova valu, val dokončen mezi lokalitami Castlehill a Old Kilpatrick, přestavby na již dostavěných částech valu a přesuny jednotek
145-50	Některé jednotky převeleny do Mauretánie, stavební práce na valu se zastavují
151	Návrat jednotek ze severní Afriky, obnovení prací na valu
od 155	K pevnostem jsou připojovány přístavby (viz též str. 47 – 8)
158	Přibližně v této době nepokoje v Germánii, některé jednotky možná staženy z Británie
163	Přestavby a opravy pevnosti na lokalitě Corbridge na Hadriánově valu
163	Keramická evidence pro opuštění Antoninova valu (pouze přibližně)
164-9	Z této doby ojedinělý nález mince císařovny Lucilly na lokalitě Old Kiplatrick

Tabulka 2 – jednotky, jejichž přítomnost je doložena na Antoninově valu. Viz. též kapitola Topografie Antoninova Valu a významných lokalit na sever a jih od něj. Doklady o jednotkách působících na valu se skládají především z náhrobků, oltářů a pamětních desek na budovách. Pokud jsou u pevnosti uvedeny dvě jednotky, jedná se pravděpodobně o po sobě sloužící jednotky. Viz. více v kapitole Antoninův val, tam také o přítomnosti legionářů na Antoninově valu (viz. str.: 47, 61 – 2). Smíšený oddíl – část jízda, část pěchota.

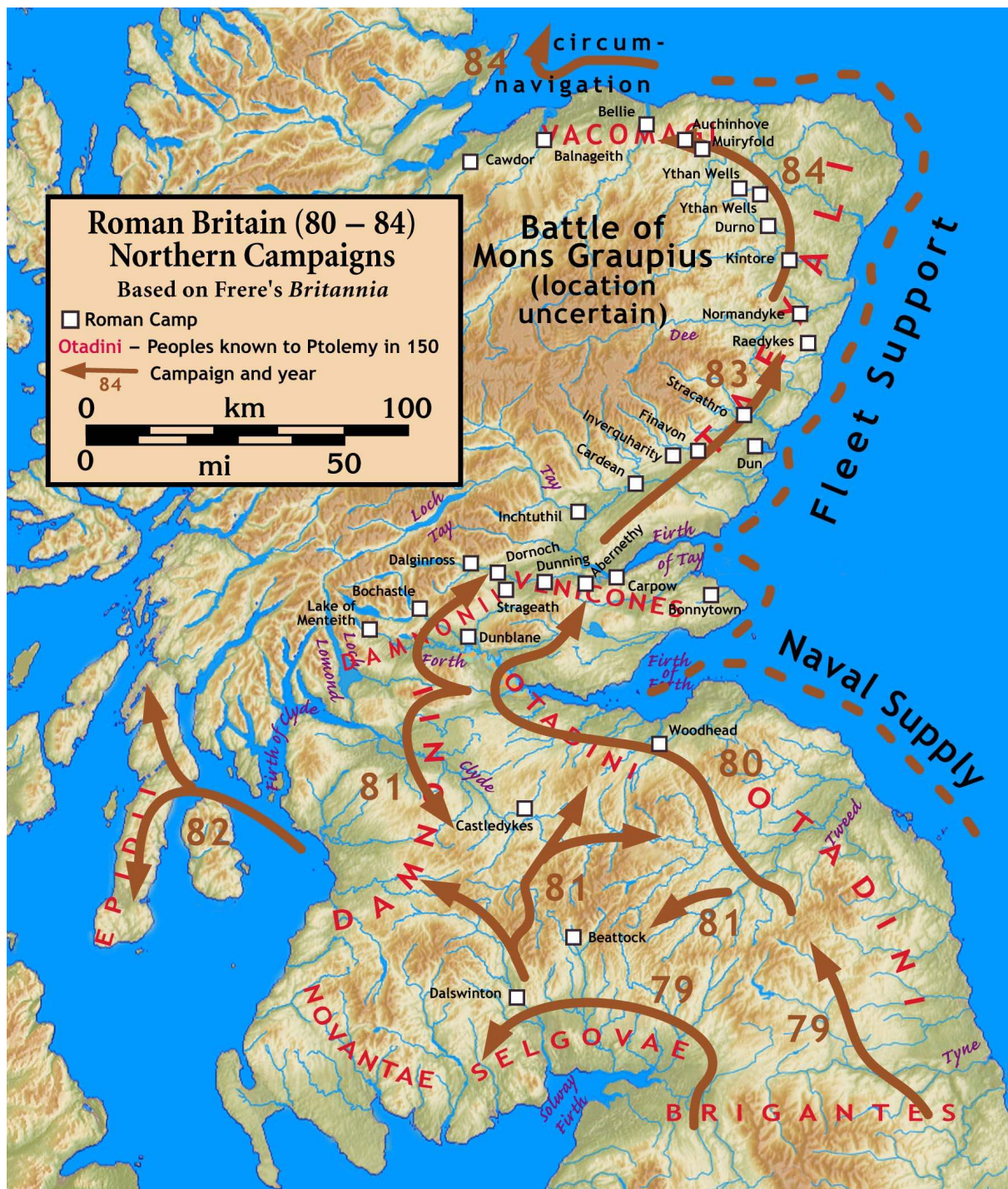
Mumrills	Ala Primae Tungrorum (I. Jízdní oddíl Tungrijských) Cohors Secundae Thracum (I. Smíšený oddíl Thráků)
Rough Castle	Cohors Sextae Nerviorum (VI. Pěchotní oddíl Nervijských)
Castlecary	Cohors Primae Tungrorum (I. Pěchotní oddíl Tungrijských) Cohors Primae Batavorum equitata (I. Smíšený oddíl Batavských) Cohors Primae Fida Vardullorum civium Romanorum equitata milliaria (I. Smíšený oddíl Vardulských) Doložena též přítomnost vojáků II. legie Vznešené (Legio Secundae Augusta) a VI. legie Vítězné (Legio Sextae Victrix)
Westerwood	Doložena přítomnost vojáků VI. legie Vítězné (Legio Sextae Victrix)
Croy Hill	Doložena přítomnost vojáků VI. legie Vítězné (Legio Sextae Victrix)
Bar Hill	Cohors Primae Baetasiorum civium Romanorum (I. Pěchotní oddíl Baetasijských) a Cohors Primae Hamiorum Saggitariorum (I. Lučištnický oddíl Hamských)
Auchendavy	Doložena přítomnost vojáků II. legie Vznešené (Legio Secundae Augusta)
Castlehill	Cohors Quartae Gallorum (IV. Smíšený oddíl Galů)
Old Kilpatrick	Cohors Primae Baetasiorum civium Romanorum (I. Pěchotní oddíl Baetasijských)

Poznámka: u řady lokalit se zatím nepodařilo prokázat přítomnost konkrétní jednotky. Jedná se o Carriden, Falkirk, Kirkintilloch, Cadder (i když zde jisté teorie hovoří o možné přítomnosti Cohors Primae Hamiorum Saggitariorum¹), Balmuilty, Duntocher (přičemž tato pevnost byla příliš malá na to aby mohla pojmout celou Auxilii, uvažuje se zde o menší legionářské jednotce) a Bearsden² (kde tvar a typ kasáren nasvědčuje pro přítomnost jízdního oddílu).

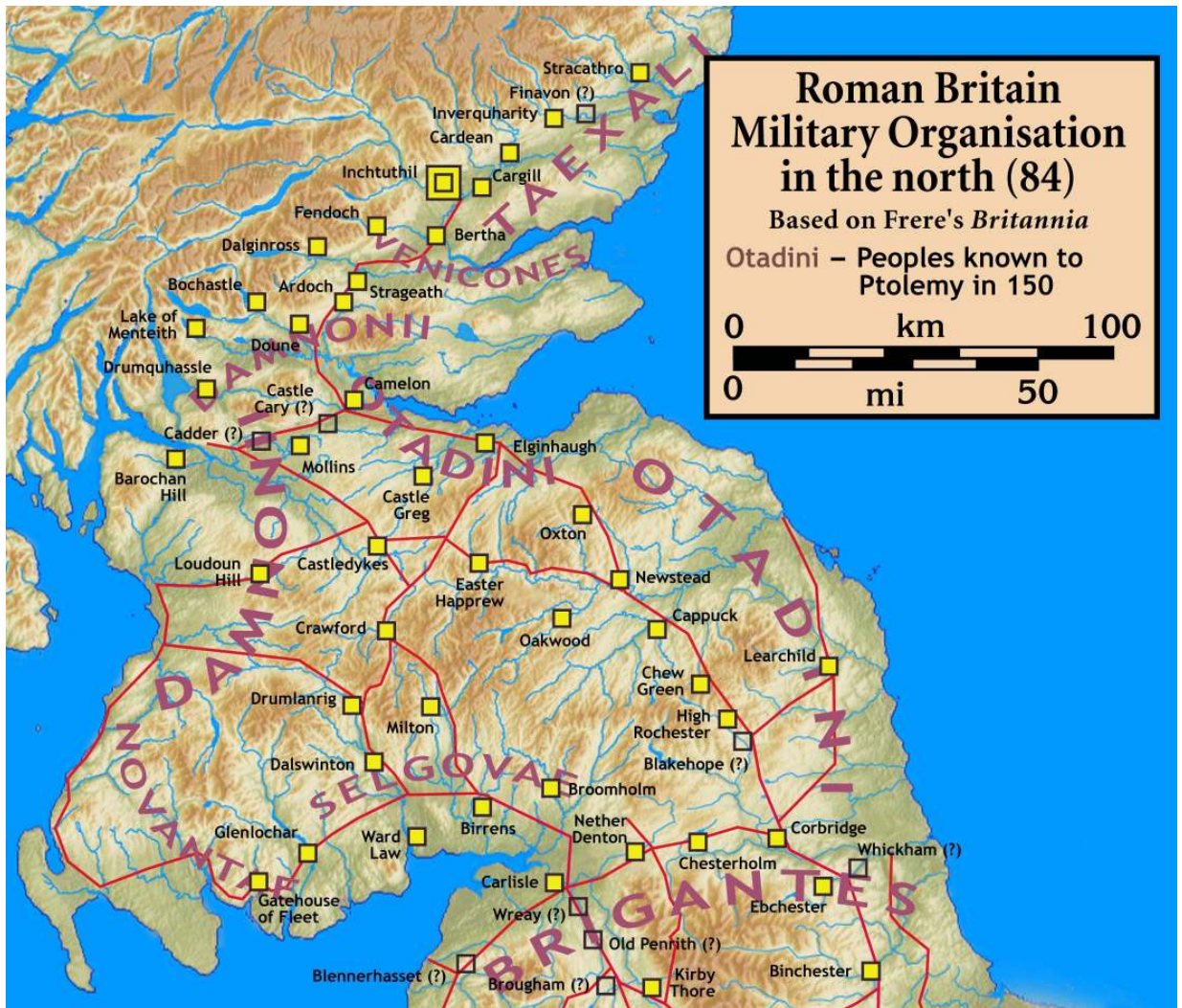
¹ Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 191

² Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 191

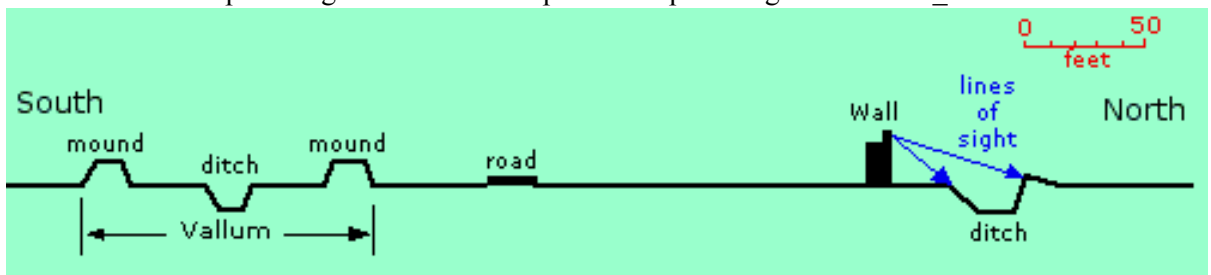
8. Obrazová příloha

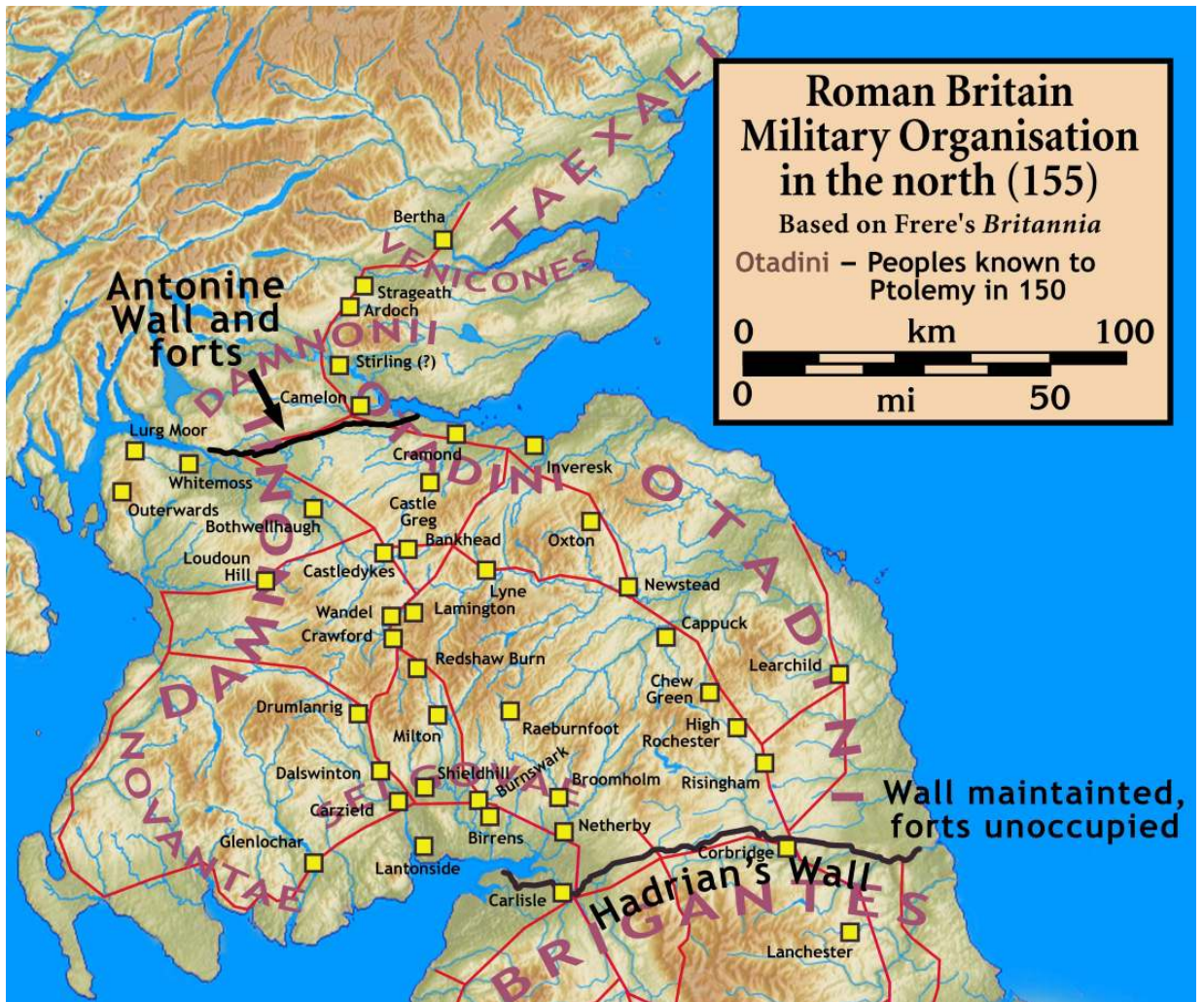
Obr. 1 – Průběh Agricolova tažení ve Skotsku mezi léty 80 – 84 po Kr.
Z webu www.wikipedia.org k 8. 8. 2010– http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Britain

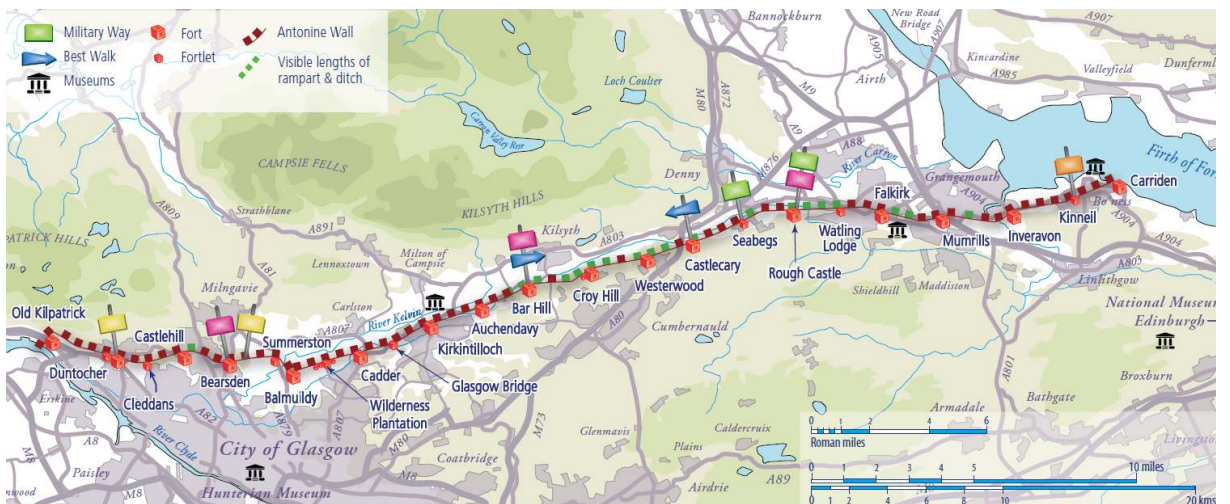
Obr. 2 – Rozmístění římských vojenských sil ve Skotsku po Agricolově tažení
 Z webu www.wikipedia.org k 8. 8. 2010– http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Britain

Obr. 3 – Schéma Hadriánova valu
 Z webu www.cycle-routes.org k 8. 8. 2010–
http://www.cycle-routes.org/hadrianscycleway/roman_sites/roman2.html

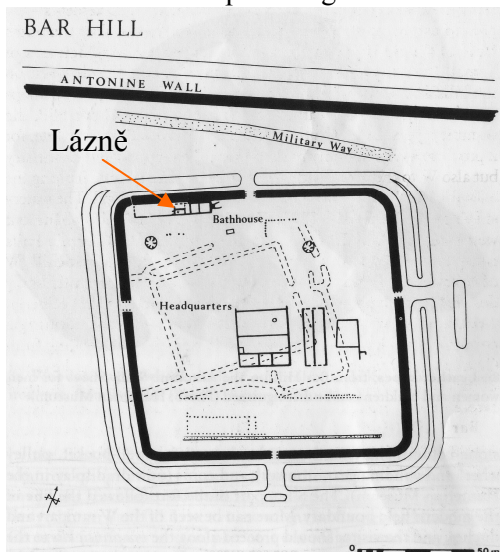
Obr. 4 – Rozmístění římských vojenských sil ve Skotsku v době Antoninské okupace
Z webu www.wikipedia.org k 8. 8. 2010– http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Britain

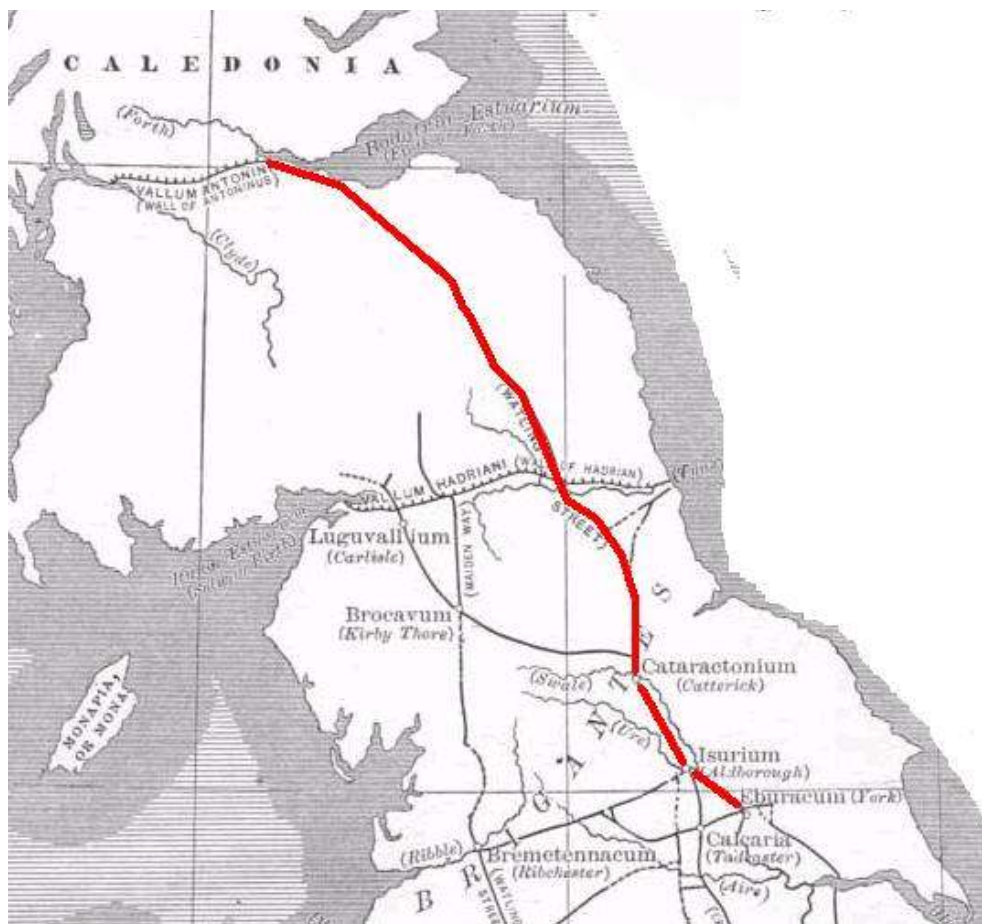
Obr. 5 – Průběh Antoninova valu v údolích řek Kelvin a Carron na pozadí současné zástavby
Z webu www.historic-scotland.gov.uk k 8. 8. 2010– http://www.historic-scotland.gov.uk/antonine_wall_leaflet.pdf

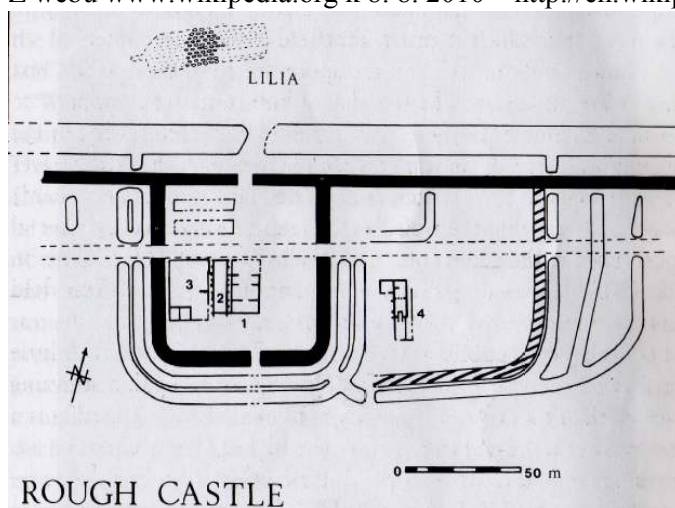
Obr. 6 – Lokality se Severovským horizontem osídlení
 Z webu www.wikipedia.org k 7. 8. 2010- http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Britain

← ↑ Obr. 6a – Fortifikace na lokalitě Bar Hill
 Zdroj: Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland roman Remains*; 2004, str.: 145
 Rekonstrukce z webu <http://www.roman-empire.net/articles/article-033.html> k 8. 8. 2010

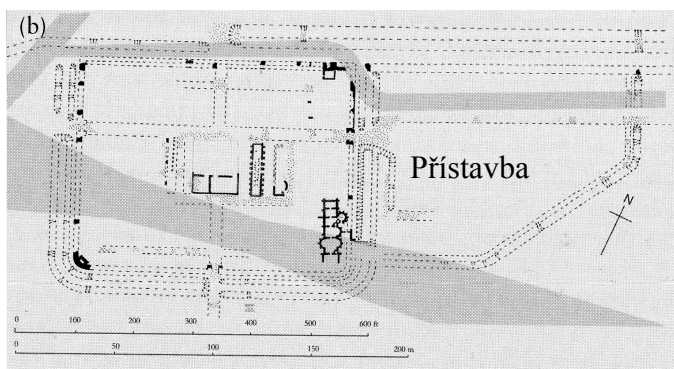

Obr. 7 – Červeně vyznačena Dere Street, nejvýznamnější Římská cesta ve Skotsku
 Z webu www.wikipedia.org k 8. 8. 2010– http://en.wikipedia.org/wiki/Dere_Street

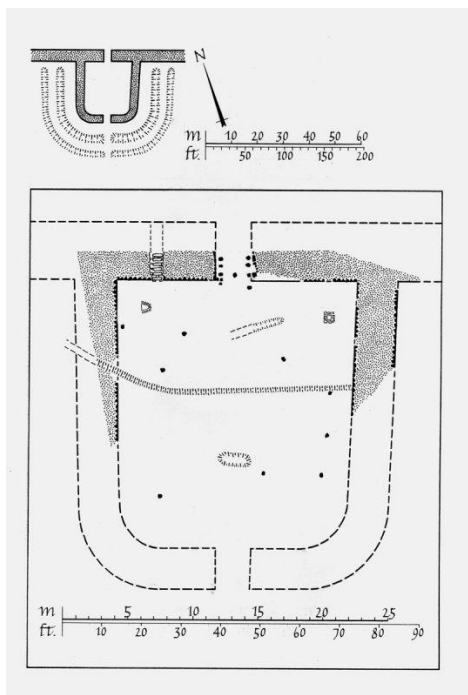

Obr. 8 – Fortifikace na lokalitě Rough Castle (1 principia, 2 sýpka, 3 praetorium, 4 lázně), přístavba připojena k východní zdi pevnosti

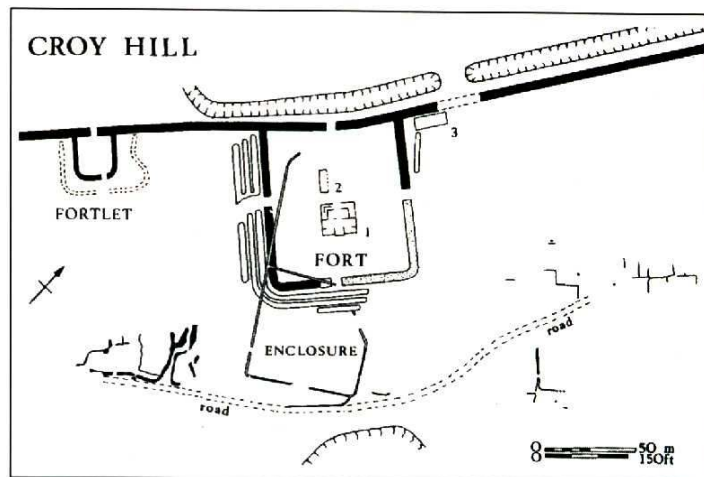
Zdroj: Keppie L., *The Legacy of Rome: Scotland roman Remains*; 2004, str.: 136

Obr. 9 – Fortifikace na lokalitě Castlecary, přístavba připojena k východní zdi pevnosti
Zdroj: Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 156, fig. 8.7

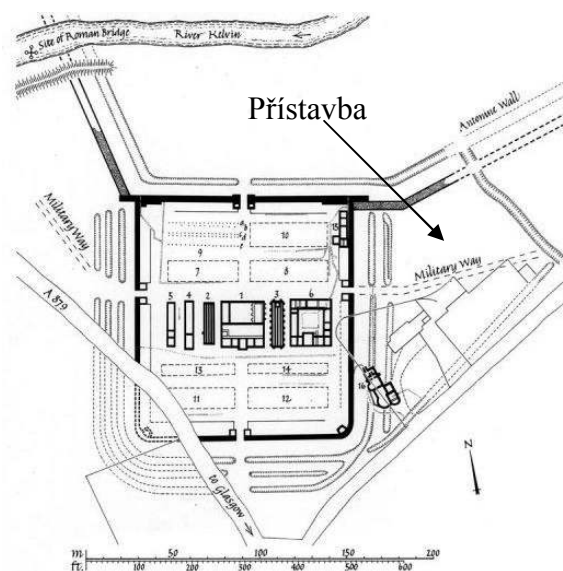

↑ Obr. 11 – Nákras pevnůstky na lokalitě Wilderness Plantation
Z webu www.scotlandsplaces.gov.uk k 8. 8. 2010–
http://www.scotlandsplaces.gov.uk/search_item/ind ex.php?service=RCAHMS&id=44475

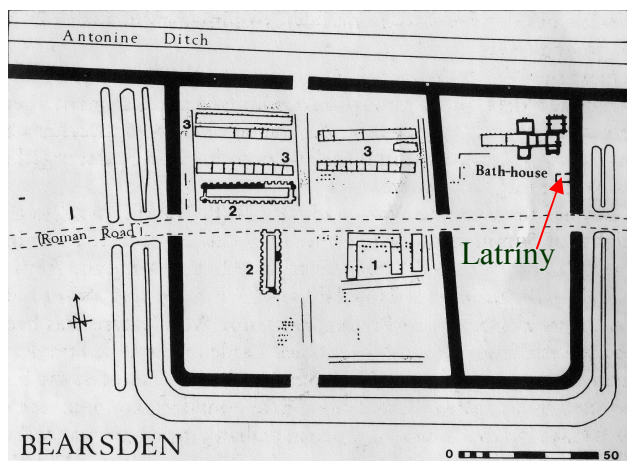

↑ Obr. 10 – Nákras římských fortifikací na lokalitě Croy Hill
Z webu www.freeuk.com/ ke dni 07. 08. 2010 -
<http://ukpetsearch.freeuk.com/antoninewall/barhillandcroyhill.htm>

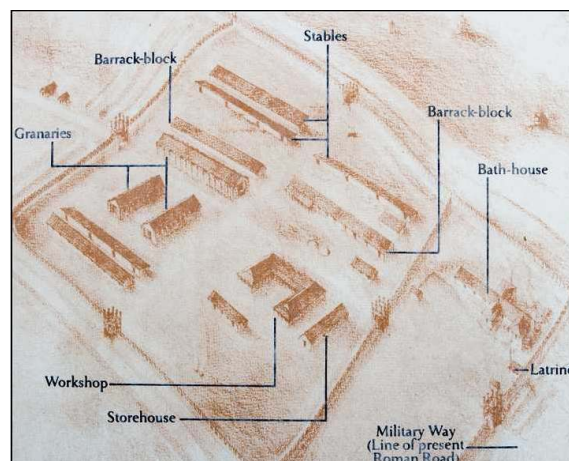
→ Obr. 12 – Nákras pevnosti na lokalitě Balmuildy, přístavba připojena k východní zdi pevnosti
Z webu www.scotlandsplaces.gov.uk k 8. 8. 2010–
http://www.scotlandsplaces.gov.uk/search_item/ind ex.php?service=RCAHMS&id=44476

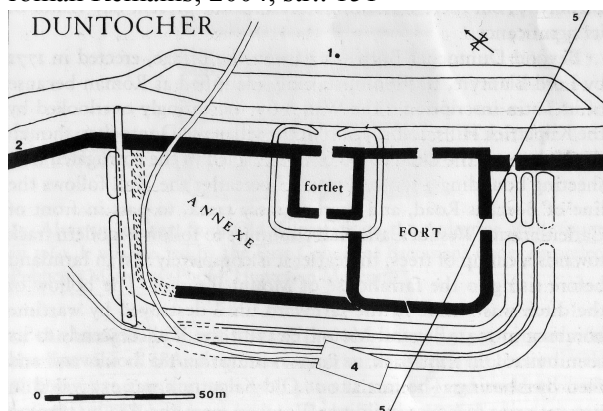

Obr. 13 – Nákres pevnosti na lokalitě Bearsden (1 dílna ?, 2 sýpka, 3 kasárna, stáje a sklady)
Zdroj: Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland roman Remains; 2004, str.: 151

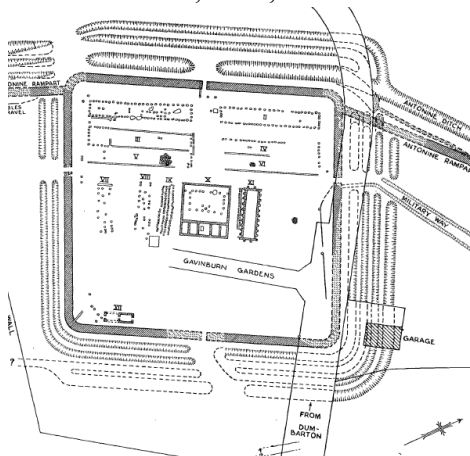
Obr. 14 – Rekonstrukce pevnosti Bearsden
Z webu www.scotimages.com/ k 8. 8. 2010 -
<http://www.scotimages.com/Galleries/Roman%20Baths%20Bearsden/>

Obr. 15 – Nákres pevnosti na lokalitě Duntocher
Zdroj: Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland roman Remains; 2004, str.: 155

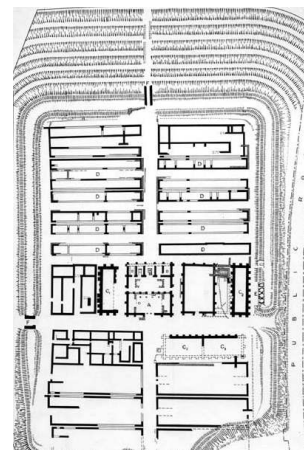

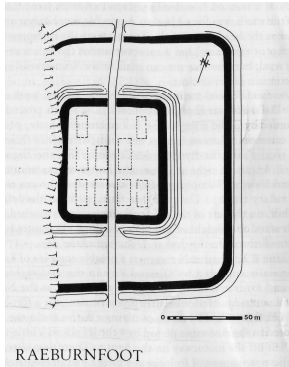
Obr. 16 – Satelitní fotografie lokality Duntocher
Z webu www.maps.google.cz k 8. 8. 2010

← Obr. 17 – Nákres pevnosti na lokalitě Old Kilpatrick
Zdroj: Macdonald, G, 'Notes on the Roman forts at Old Kilpatrick and Croy Hill, 1932, str.: 219-42

→Obr. 18 – Nákres ranné pevnosti na lokalitě Birrens
Z webu www.pbase.com k 8. 8. 2010–
<http://www.pbase.com/taggart51/image/76096932>

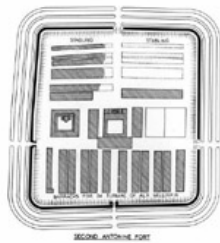
Obr. 19 – Nákres fortifikace na lokalitě Raeburnfoot
Zdroj: Keppie L., The Legacy of Rome: Scotland roman Remains; 2004, str.: 87

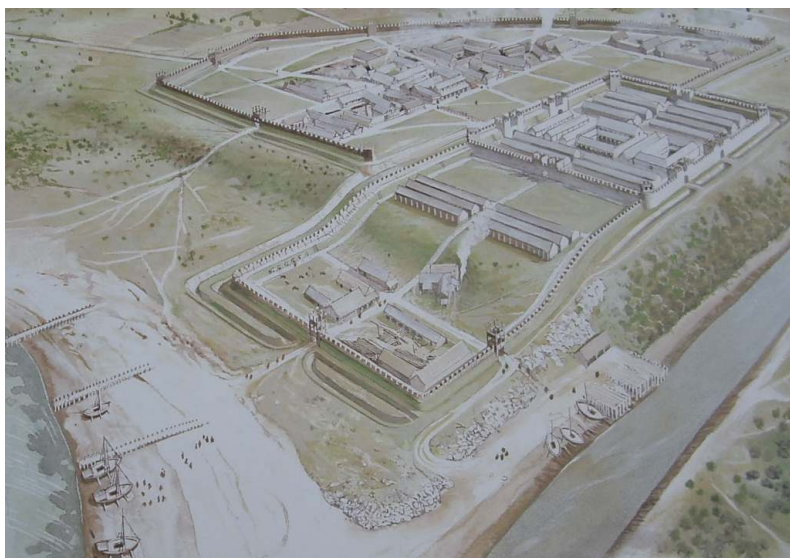
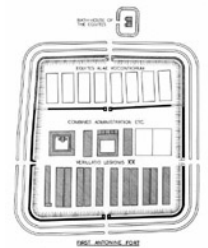
Obr. 20 – Letecká fotografie lokality Durisdeer
Z webu [www.flickr.com](http://www.flickr.com/photos/14929645@N03/3463758310/) k 8. 8. 2010–
<http://www.flickr.com/photos/14929645@N03/3463758310/>

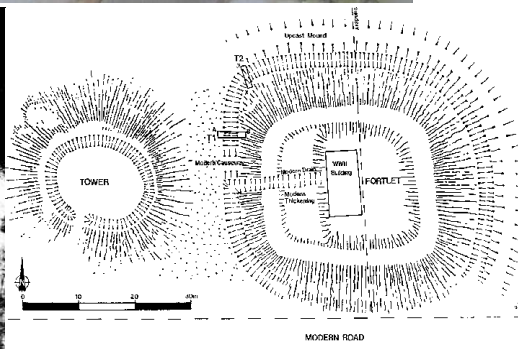
Obr. 23 – Letecká fotografie lokality Ardoch
Z webu www.treasuredplaces.org.uk k 8. 8. 2010–
<http://www.treasuredplaces.org.uk/gallery/detail.php?id=70&view=&region=0>

← Obr. 21 – Nákres fortifikace na → lokalitě Newstead (vpravo z období 141-2 po Kr., vlevo z období 158 - 180 po Kr.)
Z webu www.scran.ac.uk k 8. 8. 2010 –
http://www.scran.ac.uk/packs/exhibitions/learning_materials/webs/56/Newstead.htm

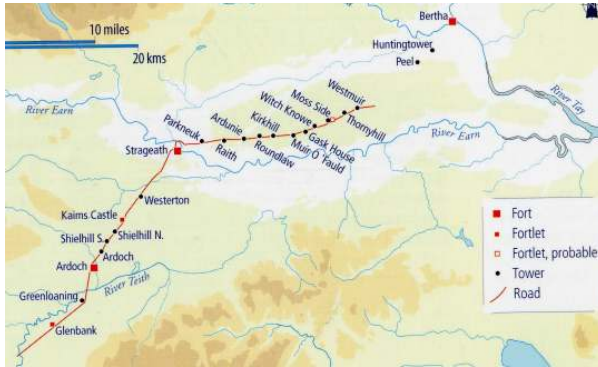
Obr. 22 – Vlevo rekonstrukce pevnosti a civilního osídlení na lokalitě Cramond, nahoře tzv. Cramondská lvice
Zdroj: foto autora

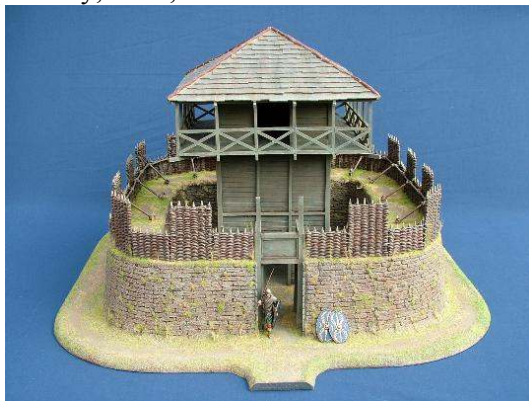
Obr. 24. – Pevnůstka na lokalitě Kaims Castle (na plánu též půdorys věže ze systému Gask Ridge)

Z webu www.theromangaskproject.org.uk k 8. 8. 2010–

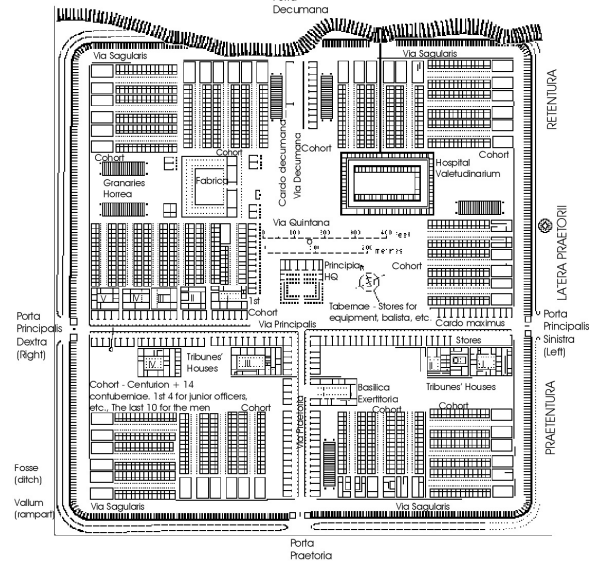
http://www.theromangaskproject.org.uk/Pages/Introduction/Gask_signalling.html

↑ Obr. 25 – Mapa systému Gask Ridge
Zdroj: Breeze, D. J., Roman Scotland: Frontier country, 2006, str.: 59

INCHTUTHIL ROMAN FORTRESS (SCOTLAND)

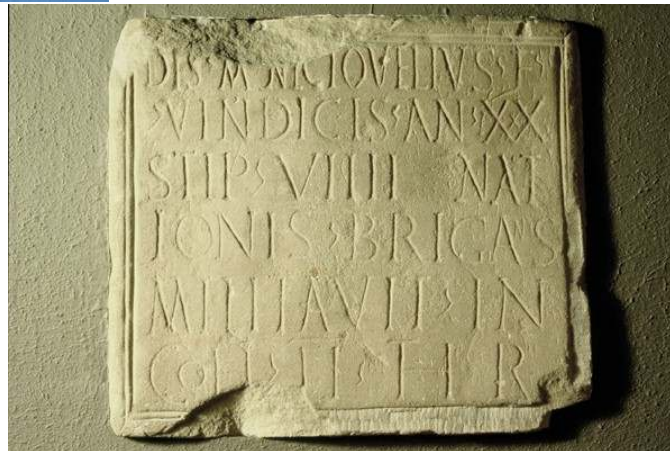

There should be houses for six tribunes (one tribunus laticlavus and five tribuni angusticlavii) but only four are shown. The house of the praefectus castrorum is not visible. The praetorium was not built, but it would typically be Mediterranean in style with ranges of rooms built around an inner courtyard.

↑ Obr. 27 – Plán Fortifikace na lokalitě Inchtuthill
Z webu www.principialegionis.org k 8. 8. 2010 - www.principialegionis.org/armycamps.html
← Obr. 26. – model věže ze systému Gask Ridge k 8. 8. 2010Z webu www.smallwondersmodelmakers.com7.html

↑ Obr. 28 – Oltář z okolí lokality Carriden, obyvatelé civilního osídlení přidruženého k pevnosti Velunia zde nazýváni jako *Vikani*;
Zdroj: I.A.Richmond, Castellum Veluniate and civilians on a Roman frontier, 1959

↑ Obr. 29 – Náhrobní kámen nalezený v blízkosti pevnosti na lokalitě Mumrills; Necotvelius, syn Vindexe, z kmene Brigantinců. Zdroj: foto autora

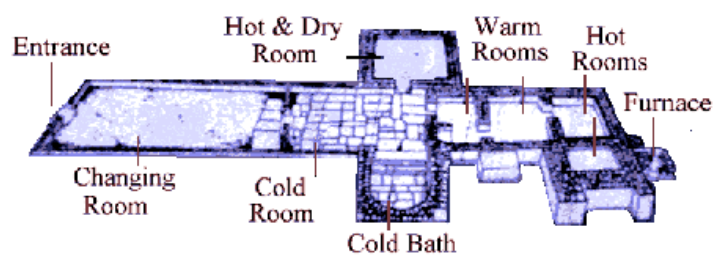
← Obr. 30 - reliéfně zdobená náhrobní deska z lokality Croy Hill
Zdroj: foto autora

Obr. 31 – Kameny z lokality Auchendavy:
 ↑ Mílní kámen dokumentující výstavbu valu XX. legií
 → Náhrobní kámen vojáka II. legie Flavia Luciana
 Zdroj: foto autora

↑ Obr. 32 – Oltář dedikovaný Fortuně,
 nalez. v oblasti lázní lokality Balmuilty
 Zdroj: foto autora

Obr. 33 – Lázně na lokalitě Bearsden
 Foto z webu www.ancient-scotland.co.uk k 8. 8. 2010–
<http://www.ancient-scotland.co.uk/picframe.php?a=179>
 Obrázek z webu www.athenapub.com k 8. 8. 2010–
<http://www.athenapub.com/britsite/bearsden.htm>

↑ Obr. 34 Mílní kámen z lokality Huteson hill; Rekonstrukce výzdoby téhož ↑
 Foto: foto autora
 Rekonstrukce výzdoby: Z webu www.ourpasthistory.com k 8. 8. 2010–
<http://www.ourpasthistory.com/index.php?id=195>

↑ Obr. 36 – Mílní kámen z lokality Old Kilpatrick
 Foto: foto autora
 Rekonstrukce výzdoby: Z webu www.ourpasthistory.com k 8. 8. 2010–
<http://www.ourpasthistory.com/index.php?id=195>

↑ Obr. 35 - Oltář zasvěcený Jupiterovi z lokality Old Kilpatrick
 Zdroj: foto autora

Obr. 37 – Oltář z lokality Birrens,
zasvěcený Disciplině
Zdroj: foto autora

Obr. 38 – Oltář z lokality
Birrens, zasvěcený Fortuně
Zdroj: foto autora

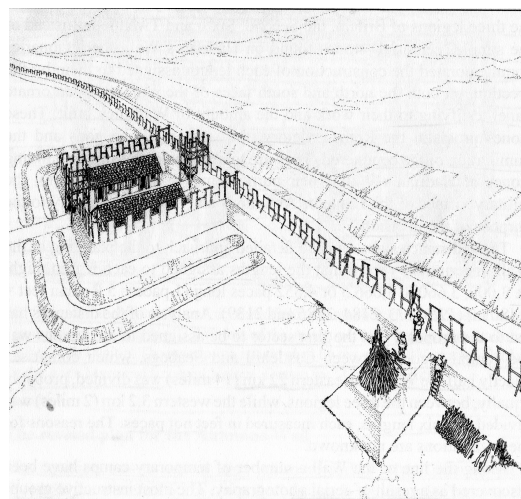
Obr. 38a – Oltář z Lokality Bar
Hill
Zdroj: foto autora

Obr. 39 – Řez Antoninovým valem
Zdroj: Breeze, D. J., Roman Scotland:
Frontier country, 2006, str.: 66, fig. 43

Obr. 40 – část reliéfu z Trajánova sloupu (v pravém horním rohu voják nesoucí drnovou cihlu, podobnou těm použitým při stavbě Antoninova valu)
 Z webu www.wikipedia.org
 k 8. 8. 2010–
http://it.wikipedia.org/wiki/Colonna_Traiana

Obr. 41 – Kresebná rekonstrukce části Antoninova valu spolu s pevnůstkou a tzv. „rozšířením“
 Autor kresby: Michael J. Moore
 Zdroj: Breeze, D. J., Roman frontiers in Britain, 2007, str.: 57, fig. 19

← Obr. 42 – Mílní kámen z okolí lokality Castlehill, dokumentující výstavbu úseku valu o délce 3 000 římských stop XX. legií (dole vyobrazení kance jakožto symbolu této jednotky)
 Zdroj: foto autora

Obr. 43 – Mílní kámen z okolí lokality Duntocher, dokumentující výstavbu úseku valu o délce 4 140 římských stop II. legií (vyobrazení kozorooha a pegasa jakožto symbolů II. legie)
Zdroj: foto autora

← Obr. 44 – Mílní kámen z okolí lokality Balmuildy, dokumentující výstavbu úseku valu o délce 3 666,5 římských stop II. legií (vyobrazení jezdce nad poraženými barbary, v levé části bohyně Victoria)
Zdroj: foto autora
Rekonstrukce výzdoby: Z webu www.ourpasthistory.com k 8. 8. 2010–
<http://www.ourpasthistory.com/index.php?id=195>

↓ Obr. 45 – Mílní kámen z okolí lokality Bridgeness, dokumentující výstavbu úseku valu o délce 3 000 římských stop XX. legií
Z webu www.scran.ac.uk k 8. 8. 2010–
http://www.scran.ac.uk/packs/exhibitions/learning_materials/web/56/Antonine.htm

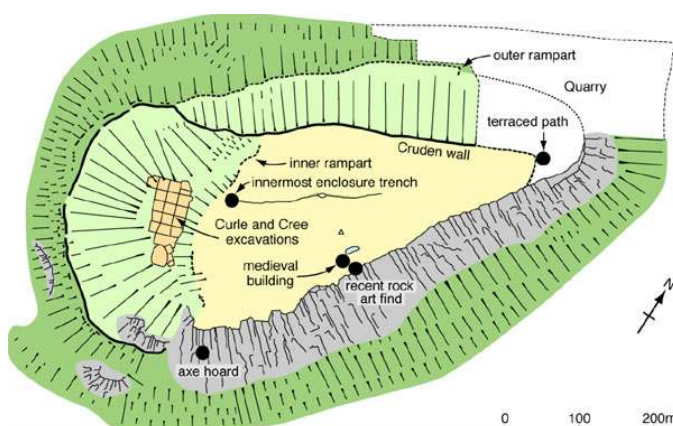
Obr. 46 – Mílní kámen z okolí lokality Huteson Hill, dokumentující výstavbu úseku valu o délce 3 000 římských stop XX. legií (pod Victorií kanec – znak XX. legie)

Zdroj: foto autora, Rekonstrukce výzdoby: Z webu www.ourpasthistory.com k 8. 8. 2010–
<http://www.ourpasthistory.com/index.php?id=195>

Obr. 47 – Mílní kámen z okolí lokality Duntocher, dokumentující výstavbu úseku valu o délce 3 240 římských stop VI. Legií (zde doslova zmiňováno dílo jednotky jako *Opus Valli*)

Zdroj: foto autora, Rekonstrukce výzdoby: Z webu www.ourpasthistory.com k 8. 8. 2010–
<http://www.ourpasthistory.com/index.php?id=195>

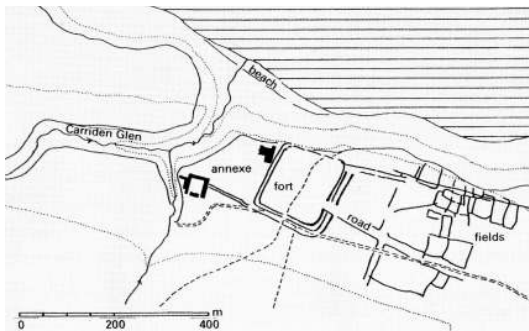

Obr. 48 – Hradiště na lokalitě Traprain Law

Z webu www.ucl.ac.uk k 8. 8. 2010–
<http://www.ucl.ac.uk/prehistoric/past/past49.html>

Obr. 49 – Tzv. Traprain Treasure, depot pravděpodobně rituálně poškozeného stříbrného nádobí

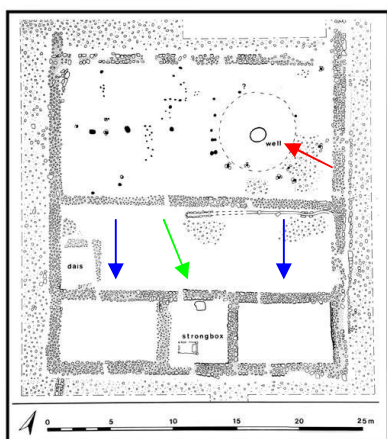
Z webu www.paul-barford.blogspot.com k 8. 8. 2010– <http://paul-barford.blogspot.com/2008/11/does-scotland-have-metal-detecting.html>

Obr. 50 – Pozůstatky výměry polí u lokality Carriden (východně od pevnosti)
Zdroj: Breeze, D.J., The Antonine Wall, 2006, str.:134

Obr. 51 – Satelitní fotografie lokality Bar Hill, červená šipka určuje polohu lázní, modrá principie
Z webu www.maps.google.cz k 8. 8. 2010

↑ Obr. 52 – Nákras principie z lokality Bar Hill (červená šipka ukazuje na pozůstatky studně, modrá na kanceláře a zelená na pozůstatky táborové svatyně)
Z webu www.antoninewall.org k 8. 8. 2010 -
<http://www.antoninewall.org/resources.php?sec=rsa>

↑ Obr. 57 – Rekonstrukce bot nalezených na lokalitě Bar Hill
Z webu www.antoninewall.org k 8. 8. 2010 -
<http://www.antoninewall.org/resources.php?sec=education>

↑ Obr. 53 – Rekonstrukce principie na lokalitě Bar Hill
Zdroj: foto autora

Obr. 56 – Pozůstatky lázní na lokalitě Bar Hill
Zdroj: foto autora

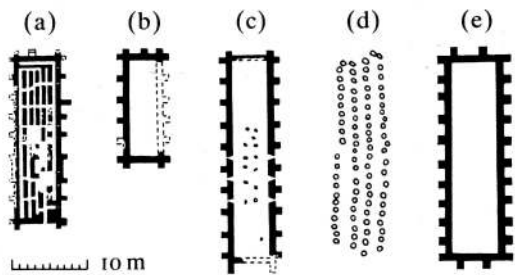
← Obr. 54 – Táborová kancelář v principii na lokalitě Bar Hill
Zdroj: foto autora

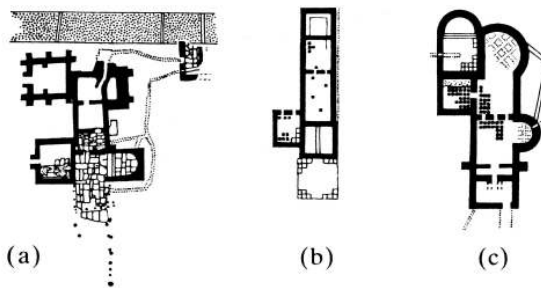
← Obr. 55 – Táborová svatyně v principii na lokalitě Bar Hill
Zdroj: foto autora

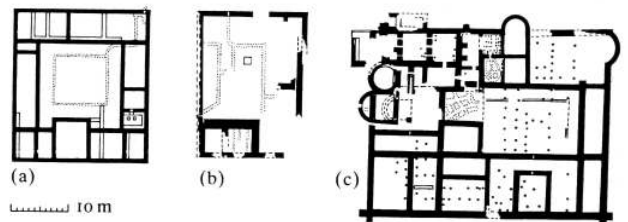
← Obr. 58 – Pamětní deska z budovy principie na lokalitě Bar Hill
Zdroj: foto autora

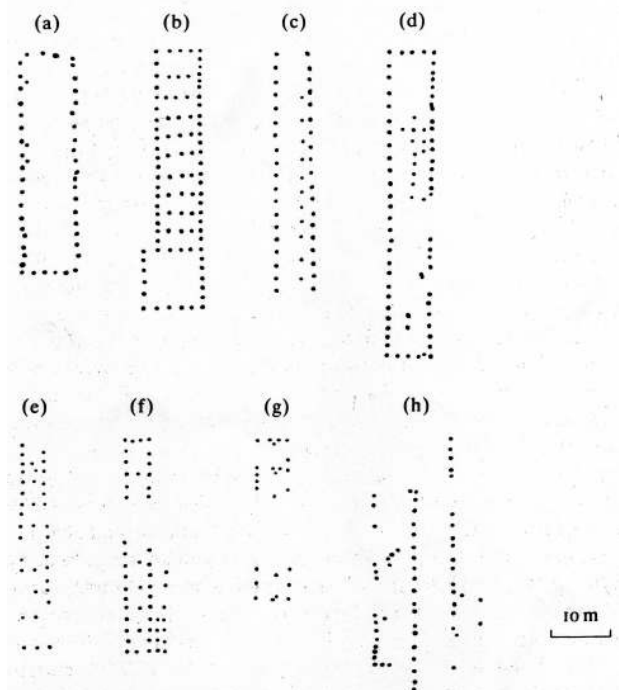
Obr. 59 – Nákras základů jednotlivých sýpek na lokalitách: (a) Rough Castle, (b) Croy hill, (c) Castlecary, (d) a (e) Old Kilpatrick; Zdroj: Hanson S. W., Maxwell G. S., Rome's North West Frontier: The Antonine Wall, 1983, str.: 187

Obr. 61 – Nákras základů jednotlivých lázní na lokalitách: (a) Bearsden, (b) Balmuildy v pevnosti, (c) Balmuildy v rámci přístavby; Zdroj: Hanson S. W., Maxwell G. S., Rome's North West Frontier: The Antonine Wall, 1983, str.: 181

Obr. 60 – Nákras základů jednotlivých praetorií na lokalitách: (a) Balmuildy, (b) Rough Castle, (c) Mumrills; Zdroj: Hanson S. W., Maxwell G. S., Rome's North West Frontier: The Antonine Wall, 1983, str.: 174

↑Obr. 62 – Nákras základů jednotlivých ubikací pro vojáky na lokalitách: (a) Cadder, (b) Bar Hill), (c) Balmuildy, (d) Old Kilpatrick, (e) a (f) Bearsden, (g) Rough Castle, (h) Mumrills

Zdroj: Hanson S. W., Maxwell G. S., Rome's North West Frontier: The Antonine Wall, 1983, str.: 176

← Obr. 63 – Pamětní deska z budovy principie na lokalitě Rough Castle

Zdroj: Breeze, D. J., The Antonine Wall, 2006, str.: 112

Obr. 64 – Oltář z okolí lokality Rough Castle zasvěcený bohyni Victorii centurionem XX. legie
Zdroj: Hanson S. W., Maxwell G. S., Rome's North West Frontier: The Antonine Wall, 1983, str.:168

Obr. 65 – Pamětní deska z lokality Balmuildy, uvádějící jméno Lollia Urbica, legáta skrze kterého Antoninus Pius dobyl Skotsko
Zdroj: foto autora

9. Zdroje – literatura, internetové prameny

Literatura:

Breeze, D. J. *Roman Scotland: Frontier country*. 2nd ed. London: B T Batsford/Historic press, 2006. ISBN 0 7134 8995 2

Keppie, L. *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*. 3rd ed. Edinburgh: John Donald Publisher, 2004. ISBN 0 85976 599 7

Casey, P. J. *Roman coinage in Britain (Shire Archeology)*. 3rd ed. Princes Risborough: Shire publications LTD, 2009. ISBN: 0 74780 231 9

Breeze, D. J. *Roman forts in Britain*. 2nd ed. Princes Risborough: Shire publications LTD, 2002. ISBN 0 7478 0533 4;

Breeze, D. J. *The Antonine Wall*. 1st ed. Edinburgh: John Donald Publisher, 2008. ISBN 0 85976 655 1;

Breeze, D. J. *Roman frontiers in Britain*. 1st ed. London: Bristol classical press, 2007. ISBN 978 185399 6986;

Scullard, H. H. *Roman Britain: Outpost of The Roman Empire*. 1st ed. London: Thames and Hudson publisher, 1979. ISBN 0500274053;

Grant, M. *Římští císařové: Životopisy vládců císařského Říma v letech 31. př. Kr. – 476 po Kr.* překlad Hornátová E. a Amlerová M. 1. vydání. Praha: nakladatelství BB Art, 2002. ISBN 80-7257-731-X;

Tacitus, P. C. *Agricola ; Anály ; Germánia ; Histórie*. překlad Žigo J., Paulinyová M., Rovenská J. 1. vydání. Bratislava: nakladatelství Tatran, 1980. ISBN – ;

Suetonius, G. T. *Životopisy dvanácti císařů*. překlad Ryba B. 3. vydání. Praha: nakladatelství Svoboda, 1974. ISBN – ;

Richmond, I. A. *Roman Britain*. 2nd ed. Harmondsworth: Penguin Books publisher, 1963. ISBN - ;

Robertson, A., *The Antonine Wall: a handbook to the Roman wall between Forth and Clyde and a guide to its surviving remains*, 4th edition: revised and edited by Lawrence Keppie. Glasgow: Glasgow Archaeological Society publisher, 1990. ISBN 0902018019;

Shotter D., *The Roman Frontier in Britain: Hadrian's Wall, the Antonine Wall, and Roman Policy in the North*. 1st. ed. Preston: Carnegie Publishing, 1996. ISBN 1859360157

Macdonald, G, 'Notes on the Roman forts at Old Kilpatrick and Croy Hill and a relief of Jupiter Dolichenus', *Proc. Soc. Antiq. Scot.*, vol.66, 1932, str.: 219-42

Richmond ,I. A., Steer, K. A., *Castellum Veluniate and civilians on a Roman frontier*, 1st ed, *Proc Soc Antiq Scot*, vol.90', 1959, str.: 1-6

Hanson S. W., Maxwell G. S., *Rome's North West Frontier: The Antonine Wall*, 1st. ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1983. ISBN 0852244169

Internetové prameny:

www.antoninewall.org/

www.antonineway.co.uk

www.historic-scotland.gov.uk

www.theromangaskproject.org.uk

www.roman-britain.org

www.wikipedia.org

www.hunterian.gla.ac.uk/collections/museum/romans/antonine/atonine.shtml

www.maps.google.cz

www.penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts

www.scotlandsplaces.gov.uk

www.roman-sites.com

www.scran.ac.uk

www.flickr.com

www.romanscotland.org.uk

www.ourpasthistory.com

www.ucl.ac.uk/prehistoric/past/

www.roman-empire.net/

www.pbase.com

www.treasuredplaces.org.uk

www.athenapub.com